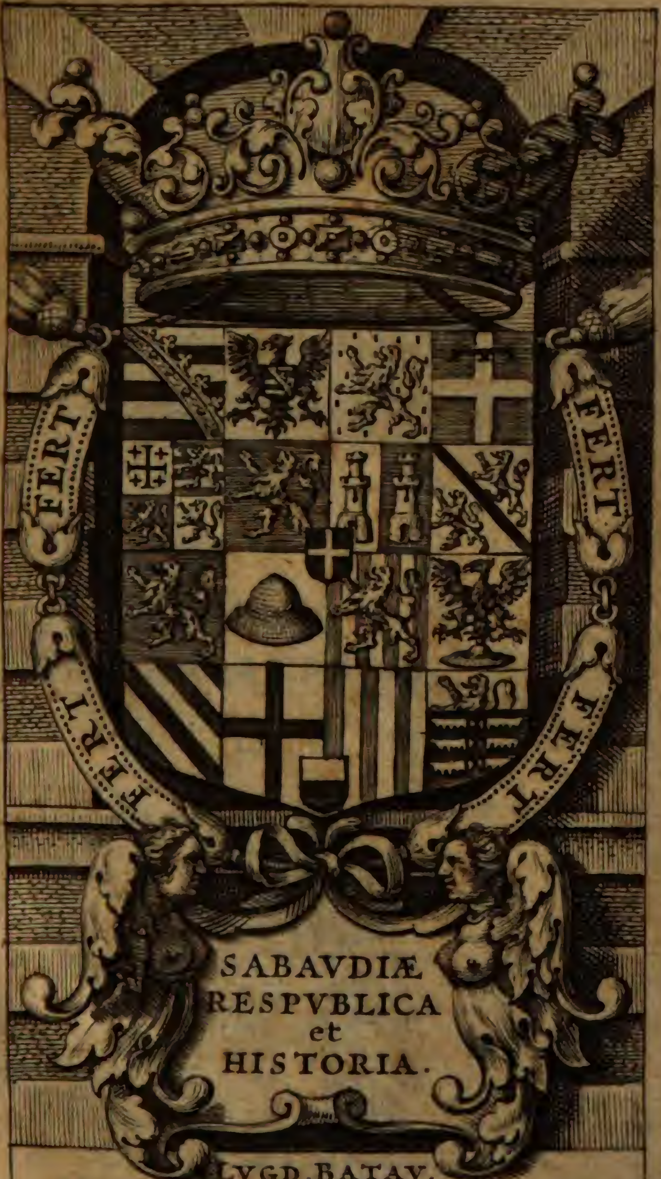

FERT
FERT
FERT
FERT
SABAVDIÆ
RESPVBLICA
et
HISTORIA.
LVGD. BATAV.
Ex Officina Elzeviriana. Anno 1634.

Illustrissimo Viro,

DOMINICO MOLINO,

SENATORI VENETO,

ERVDITORVM OMNIVM

MAECENATI,

HÆC SYLLOGE RERVM

SABAVDICARVM

L. M. Q.

INSCRIPTA ESTO.

LAM-

LAMBERTI VANDER BURCHII,

DE

SABAUDIÆ ANTIQUITATE,

ET SITU

DISSERTATIO.

QUANQUAM *Sabaudiæ procerum stemmata describere mihi constitutum, isque operis hujus mei scopus potissimum sit; de Sabaudis tamen Sabaudiæque situ pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam. Antiqua & rerum gestarum gloria illustris claraque admodum in Gallia Narbonensi gens est, quam Allobroges ab Allobroge rege veteres dixere. In hac Vienna (ad Rhodanum sita*

civi-

civitas, Delphinatus hodie metropolis) principem olim locum tenuit; nunc Chamberrinum, aliis Chamberiacum, vulgo Chamberi; in qua urbe ſenatorius ordo (Parlamentum vocant) ſedem habere ſolet; ſeu dignitati urbis id, quod reliquas omnes antecellat, ſeu loci oportunitati datum eſt. Eum populum illique finitimos Salienſes (vetus quoque illa & bello inclita gens, quam Saluſſianos appellant nonnulli) & quicquid eorum ambitu terrarum clauditur, Sabaudiam majores noſtri dixere. Solum enim cœlumque, & ingenia cultuſque hominum, haud multum à Sabaudia differunt. Quin Allobrogum adeo olim celebre fuit nomen, ut Sabaudiam ſubinde univerſam, artiſſimo inter utramque regionem divortio, eo ipſo (quod etiamnum hodie obtinere videmus) appellatam legere ſit. Cæterum haud procul admodum à Lugdunenſi oppido Sabau-

diam oriri, & ad Genevam usque Pedemontiumque (quæ ad Alpium, quibus Gallia Sabaudiaq́ue ab Italia separantur, radices, inde sic dicta, posita regio) extendi, Delphinatumque finitimum habere, in confesso est, scriptorumque omnium constanti asseveratione à Sabatiis vadis populisque (qui inter Alpes Ptolemeo positi, Sabaudiæ plerique omnes nunc parent duci) nomen accepisse perhibetur. Præter prædictos autem Allobroges Saliensesque, agros nunc tenet qui Vocontiorum, Veragrorum episcopo, (qui late imperitat, & jus gladii habet, hic paret populus) Caturigum, Centronum, Lepontiorumque (qui Alpibus vicini omnes) fuere quondam. Vocontiis ac monti Cinesio proximum est oppidum Civario, Bivario aliis, quo initio belli legiones Cæsar traduxit, cujus etiam Plinius nepos in epistola quadam meminit, & Vivariensis hodie appellatur

latur civitas. Cæterum maximæ quanquam paulatim Sabaudia, plurimarum ditionum (inter quas ducatus Augustensis seu Prætorianus, & principatus Pedemontanus) accessione, quæ armis partim, partim jure matrimoniorum in Sabaudicam venere familiam, acceperit incrementa; ducis tamẽ titulum sibi comites nunquam arrogarunt: sed vetere contenti, qui augustus satis visus, (quod inter imperii Romani comites, qui quatuor antiquitus tantum, Sabaudus etiam censeatur) eo abstinuere; donec tandem Amadeus ejus nominis octavus à Sigismundo imperatore in concilio Constantiensi, in procerum utriusque ordinis publico consessu dux fuit renuntiatus. Aër regionis hujus (ut hoc ex incerto quodam addam authore) purus est, solumque fæcundum, à ripa præcipue Helvetiorum secundum Lemani lacus tractũ. Terra amœ-

nissima & fertili vinum profert generosum, Ripalium seu Rivalium à ripa lacus quod dicitur. Pascua sunt uberrima ad omne animantium genus enutriendū. Præstat autem terræ hujus gleba circa Alpes Grajas, quæ sancti Bernardi mons minor appellantur: idque ideo fieri ajunt, quod in occasum vergens sol, obliquis suis radiis eorum montium latera percutiens, virium plus habeat. Ultra vero eas Alpes, dum Cinesio monti appropinquatur, nec pascua nec virentia ulla cernuntur olera, cum perpetua nive tectus is mons, ab albedine Alpium nomen non immerito sustineat, rupibusque ac frigore rigescat. Fluvii hunc ducatum rigantes sunt: Doria, Arbua, Isara, Danius, Arar, quem vulgo Sagonam nominant, qui Rhodano miscetur, & ipse suis aquis hanc terram humectat. Montana admodum est regio. Præter Claudii

montem, & Iuraſſum, quos in Antuatibus attollit, Pœninæ Alpes in Veragris in immenſum aſcendũt, nunc S. Bernardi mons major dicuntur, & Silvius mons. Sub his in Moriennæ comitatu Alpes Cottiæ ſunt, hodie mons Senis Gallice dicitur, id eſt, Cineſius mons, olim Veſulus dictus & Agnellus collis, petram habens pertuſam, per quã ex Gallia in Italiam patet iter. Sunt montes iſti plerumq; glabri, adeo ut ne frutices quidem nec arbores ferant, immenſo algore ob altitudinem rigentes. *Cæterum quoniam quæ trans Alpes poſſident principes, & hominum & oppidorum numero longe antecellunt ſuperantque; Pedemontani quoque principatus, qui à Nicea urbe (in quã Genevæ epiſcopus ſedem ſuam transtulit) orientem verſus ad Mediolani ducatus fines ſpectat, deſcriptionem ex Abrahamo Ortelio hîc aſſcribere operæ fuerit pretium:*

 Tau-

Taurinorum regionem Pedemontium nunc vocamus (*inquit*) tanquam pedem montium, quoniam ad radices Alpium est, quę Galliam Sabaudiamque ab Italia dividunt. Fines ponemus ab Oriente Padũ, à Meridie Ligurum Alpes, ab Occidente Galliæ alpes, à Septentrione Duriam Ripariam. Agros habet amœnis fructiferisque collibus plenos, qui frumentum aliasque fruges, & optima vina cum nobilissimis fructibus producunt. Urbibus, oppidis, pagis perhonestis nitent. Ducatus Taurinus sub Longobardis appellabatur, à quibus in provinciæ formam, cui dux præerat, redactus est. Longobardorum vero imperio deleto, primum in Italiæ regum, quos Imperatores Cæsares instituere, potestatem venit, post in regulorum diversorum, diuque sæculis ultimis ditionis principum, comitum, ducumque Sabaudiæ fuit habita, donec

anno cIↄIↄ XXXVI. partem ejus Franciſcus primus Franciæ rex cepit; nunc vero Sabaudiæ duci reſtituta eſt. Metropolis eſt civitas Taurinum ad oſtium in Pado Duriæ, quam Ptolemæus, Plinius & Tacitus Auguſtam Taurinorum vocant. Priſcis temporibus hanc nobilem fuiſſe urbem, vel hinc intelligere licet, quod Colonia Romanorum erat. Jacet ad montium radices forma quadrata, cum portis quatuor, nobilitate civium maxime clara: ſplendididis etiam ædificiis ornata: inter quæ ſummum templum gymnaſium habet omnium diſciplinarum; mirificeque rebus omnibus ad uſum vitæ neceſſariis, & utilibus abundat. Agro eſt perbono ac fertili, maxime vero verſus Orientem, & Auſtrum, cum vallibus ferri copia fecundis. Taurinum Longobardorũ ſedem fuiſſe Paulus Diaconus perhibet. His uſque ad captum bello Caroli

Magni

Magni Desiderium regem, paruit; deinde autem in Italię regum, imperatorum, Montisferrati marchionum, & Sabaudiæ regulorum (quibus hodie etiamnum paret) potestate fuit. Ad Padi fontem versus Ripellium, & Parsana sunt marmorum nobilium lapidicinę. Præter urbes insignes, & magnitudine celebres, quæ sunt quinque numero, oppida continet plus minus quinquaginta munita pulcherrimaque; municipia ad hæc ducenta muris propugnaculisque & turribus vallata. Plurimos quoque habet comitatus, marchionatus, baronatus, aliosque multos satrapas, omnes duci Sabaudiæ obtemperantes. Hactenus Ortelius: *Archiepiscopatum regio hæc habet Taurinensem, cui Salutiarum, & Montis regalis, vulgo Mondoviensis, episcopi subsunt. Vercellis quoque (quæ antiqua, perhonesta, ac nobilis, rebusque omnibus dives in*

Lybicis

Lybicis principatum tenet urbs) Eporediæque (Salaßiorum ea, Inurea appellata aliis, metropolis, inquit Ioannes Antonius Maginus) sui sunt episcopi; quorum ille Mediolanensi, Taurinensi hic parent archipræsuli. Qui plura de Sabaudiæ Pedemontiique situ volet cognoscere, Abrahami Ortelii Theatrum consulat.

CONTENTA LIBRI.

I.

Sabaudiæ novæ & veteris descriptio.

II.

Historia ducum Sabaudiæ.

III.

Dissertatio de Statu Politico Sabaudiæ.

SABAVDIÆ DVCATVS.

Vulgo

LE DVCHE DE SAVOYE.

B*Elleforeſtus* dicit eos qui non hallucinantur, æſtimare nomen Sabaudiæ à vadis Sabatiis derivari, alias enim neceſſe fore in illorum levem credulitatem incidere, qui dicunt Beraldum aut Beroldum Saxoné, illuſtris Sabaudiæ Principũ proſapiæ authorem, huic Provinciæ id nomen indidiſſe, cum ejus vias anguſtiaſque apeтuiſſet pervias, tutaſque feciſſet à latrociniis quibus infamis erat. Aêr regionis purus eſt, ſolumque fœcundum, à ripa præcipue Helvetiorum ſecundum Lemani lacus tractum, qui ab Atuacis populis die vuat vulgo vocatur, terra ibi amœniſſima & fertilis eſt, præter cetera, vinum profert generoſum Ripalium ſeu Rivalium à ripa lacus quod dicitur: paſcuis ubertimis ad omne animantium genus enutriendum, præſtat hujus terræ gleba circa Alpes Graias, quæ S. Bernardi mons minor appellantur, idque ideo fieri aiunt, quod in occaſum vergens ſol, obliquis ſuis radiis, eorum montium latera percutiens, virium plus habeat. Vltra verò eas Alpes, dum Cineſio monti appropinquatur, nec paſcua, nec vireſcentia ulla cernuntur olera, cum per-

perpetua nive tectus is mons, ab albedine Alpium nomen non immerito sustineat, rupibusque ac frigore rigescat. Fluvii hunc Ducatum rigantes sunt Doria, Arbua, Isara, Danius, Arar, quem vulgo Sagonam nominant, qui Rhodano miscetur, & ipse suis aquis hanc terram humectat. Montana admodũ est Regio, præter Claudii montem & Iurassum, quos in Antuatibus attollit. Peninæ Alpes in Veragris in immensum ascendunt, nunc S. Bernardi mons major dicuntur: in Salassiis Graiæ Alpes extant, nunc S. Bernardi mons minor, & Silvius mõs. Sub his in Moriennæ Cõmitatu Alpes Cottiæ sunt, hodie mons Senis Gallicè dicitur, id est, Cinesius mons, olim Vesulus dictus: & Agnellus collis, petram habens pertusam, per quam ex Gallia in Italiam patet iter. Sunt montes isti, plerumque glabri adeo, ut nec frutices quidem, nec arbores ferant, immenso algore ob altitudinem rigentes. Sabaudiæ regionem, veteres Allobrogum ditionem vocavere, continuitq; totum eum tractum quem olim Sabbatii, Ingaunii, Intimilii, Hiconii, Tricorii, Vocontii, Lepontij Latobrigi, Medualli, Centerones, Catoriges, Veragri, Nantuatii, Salassi, Tharentasii, & Seduni occupavere; hodieq; mutatis nominibus his regionibus (ut populares indigenæ eas nominant) comprehen-

prehenduntur, Savoia, Comitatus Genevensis, Marchizatus Susæ, Comitatus Moriennæ, dominia de Tharentaise, Brengeois, *Foucigni, Chablais, Val d'Oste, Pays de Vaul, de Geiz*, aliæq; nonnullæ: habet Sabaudiæ Ducatus sub se Pedemontanam regionem insignitam, Principatus titulo, item regionem Bressianã, in qua sunt Comitatus *Varas, Monreveil, Pont de Vax, Vagey, &c.* Antiquorum monumentis constat, totum hunc tractum olim Regni titulum habuisse, idque temporibus Hannibalis, qui à Bronco & ejus fratre, de hujus tractus dominatu disceptantibus, arbiter factus, discordiam sedavit, majorique natu, qui à juniore regno pulsus erat, Imperium restituit, ut refert Livius lib. 2. Betulum (aut ut alii legunt Bituitum) eorum Regem à Q. Fabio Maximo captum scribit L. Florus. *Chamberiacum* vulgo Chamberi Sabaudiæ est Metropolis, sita in Regione antiquorum Antuatum, aliis omnibus Sabaudiæ urbibus excellit, in ea Principes Sabaudiæ fere degunt moramque trahunt, & in ea sedem Tribunalis Provinciæ (Parlamentum vocant) collocarunt.

Fanum Ioannis Moriennæ, Tharentasia, Bellayum, Anicyum, Mont-Melianum, oppida sunt, sicut & Bressa quod aliqui Forum Segusianorum esse volunt.

LAM-

LAMBERTI VANDER-BURCHII

SABAUDORUM ORIGINES,

Ducum Principumque

HISTORIÆ GENTILITIÆ.

De Beraldo Primo Moriennæ Domino.

MORTALIUM primus in Morienna Mauriennave imperium obtinuisse scribitur BERALDUS, Hugonis ducis Saxoniæ (cui Otto imperator eo nomine tertius frater) filius, ex tribus natu minimus, Ottonisque secundi nepos. Is puer admodum, amisso patre, cum fratre utroque, Frederico & Vlricho, in patrui sui Ottonis imperatoris fidem tutelamque traditus, tantos paulatim (ut animi præclara erat indole) in omni virtutum genere fecit progres-

ſus, ut non apud imperatorem ſolum, ſummum ſibi gratiæ authoritatiſque pararet locum (adeo ut nihil in rebus maxime arduis, eo inconſulto ille faceret) ſed apud mortales etiam reliquos carus haberetur. Cæterum cum Mariam Aragoniam patrui ſui Ottonis conjugem in adulterio deprehenſam, una cum adultero, facinoris motus indignitate, confodiſſet, Renatus comes Montenſis, defunctæ Mariæ propinquus (alii patrem fuiſſe ajunt) graviter factum hoc ferens, ingentem protinus adverſus Saxones exercitum conſcribit, bellique totius curam filiis, quos habebat quatuor, committit. Beraldus qui ad primum ejus rei nuncium ex Imperatoris aula in Saxoniam advolarat, maximis ilico coactis copiis, imperatoriaque propinquitate & ſubſidio fretus, adverſus Montenſes fratres proficiſcitur, quos genio, in media velut pace cum univerſo milite indulgentes, & nullo metu, non antepoſitis vigiliis, ſegnius belli munia obeuntes, Guermuchio equite Saxone, locorum gnaro, iter indicante, de improviſo opprimit, cæſiſq; Conrardo & Ludovico natu minoribus, fugam reliquos Crethelium & Henricum capere cogit. Quo annis jam aliquot inter Saxones & Montenſes continuato bello, ea tandem inter eos pacificatur

ficatur lege, ut Germania universa Beraldus decedat, decennioq; toto ad eam ne redeat. Abeuntem Imperator scuto aureo, cui aquila ungulis rostroque rubra, corpore reliquo nigra insculpta erat, insignium loco (gentilitiis enim ex contractu illo pacificatorio uti vetabatur) donat. Multis peragratis terris, cum Seiisselam tandem venisset (ad Rhodanum ea sita civitas) arcem Culanam, tutum hactenus in Sabaudiæ (quę Burgundię tum parebat regibus) solo, latronum, vicina loca graviter infestantium, receptaculum, pulsis fugatisque incredibili virtute latronibus, expugnat & capit. Quo præclaro facinore Bozonem, tractus illius tum regem, vehementer sibi devinxit. Defuncto autem Bozone, cum Rodolphus ejus frater in Burgundiæ regnum successisset, Genevensem populum, Salucianum, Susæque seu Segusii marchionem & Pedemontanum principem, bellum illi moventes, præclaris aliquot pręliis superatos, ad ejus denuo imperium redire, & universam tandem Mauriennam (quæ Burgundiæ transjurensis pars) anno à nato Dom. DCCCCXCVIII, illi parere Beraldus, Viennensi donatus præfectura, cogit. Cujus singularis beneficii suavissima recordatione motus Conrardus imperator, postquam

mortuo ſine liberis Rodulpho, ad eum imperium Burgundiæ ſeu Arelatenſe regnum, & quidem ex Rodulphi ipſius (cujus cognatam proximam Giſelam uxorem duxerat) teſtamento fuerat devolutum, Humbertum Beraldi hujus filium Maurienna donat, primumq; Mauriennæ comitem principemve creat. Exiſtimat Iulianus Taboëtus Mauriennam ab ipſomet Burgundiæ rege Beraldo, imperatoris permiſſu, donatam fuiſſe. Crediderim ego à Burgundiæ quidem rege ea provincia donatum Beraldum, ſed à Conrardo imperatore, mortuo demum Burgundo, comitatus eam titulo inſignitam. Loco huic annis viginti & octo cum præfuiſſet, fato tandē anno poſt natum Dominum, ut plerique opinantur, M XXVII. functus Arelate in divæ Mariæ virginis ſacra æde ſepelitur. Eſt qui Mauriennam Marianam olim à Mario cive Romano appellatam opinetur, cujus vetuſtæ originis ignarum (inquit) vulgus, Mauriennam, corrupto paulatim vocabulo, nuncupavit. Sunt quoque qui Amadeum ſive Immodum Wittikindi magni ducis Saxoniæ pronepotem, comitem Reingelheimium, Beraldo patrem fuiſſe affirment. Ego Taboëtum Paradinumque, hiſtoriam hanc ex profeſſo ſcribentes, interdum alioqui hallucinantes, haud hic aber-

aberrare crediderim, præsertim cum Ioannes Cuspinianus, & post eum Franciscus Belleforestus, Lancelotusque Voisinus, Sabaudiæ comites principesque ab Ottonis secundi imperatoris filio Beraldo originem trahere affirment. Quam nos Mariam Aragoniam Ottonis imperatoris conjugem ob commissum adulterium à Beraldo hoc trucidatam diximus, Cuspinianus, & qui post illum eam historiam tractarunt (inter quos Carolus Sigonius, qui pluribus eam rem verbis describit) Mutinæ ad rogum à marito damnatam, narrant. Sed mihi haud facile id probaverint: neque enim verisimile est imperatorem tam atroci ignominiosoque supplicio publice in uxorem usum, quam in arcem aliquam, perpetuo in ea asservandam, cum minore nominis sui nota, potuisset includere. Beraldo hoc rerum per Mauriennam potiunte Henricus Burgundię dux, nullis ex uxore Gerberga Divionensi comite, sublatis liberis, moriens, testamento ducatum, uti ajunt, Roberto Francorum regi, fratris sui filio reliquit. Constat tamen (inquit Nicolaus Vignierius) ex commentariis cœnobii divi Benigni, Henricum sibi ante obitum suum adoptasse successoremque in ducatu instituisse Ottonem Guilelmum Gerbergæ uxoris suæ ex

priore marito filium;adeo ut cum antea comes tantummodo ille nominaretur, dux & comes ſimul Burgundiæ, deinceps aliquamdiu fuerit appellatus. Landricus nihilominus Nivernenſis comes pluribus Burgundionum acceptior, ſe Burgundiæ ducem dictitare, arces atque oppida in fidem ſuam quamplurima recipere auſus eſt. Ceterum Robertus rex ducatum jure tum hereditario, tum regio, potius quam teſtamentario ad ſe devolutum intelligens, maximis collectis protinus copiis, validoq; ſubnixus Normannorum auxilio, Burgundiam adoritur, & utraque factione oppreſſa, ſuo adjungit imperio; Landricumque in Altiſſiodorenſi civitate obſeſſum, deditioneque captum tandem, juri Burgundico in perpetuum renunciare cogit: Otto vero Guilelmus, comitis retento titulo, ducis in poſterum abſtinuit. Ottoni huic ex Hermentrude uxore liberi fuere Otto, cui pater ſuperſtes, Rainaldus ſive Rainardus & Wido. Hactenus Vignierius.

De Humberto Mauriennæ Comite primo.

BEraldo Humbertus filius ſuccedit, Mauriennæ in Sabaudia comes primus, & Seguſii, mortuo ſocero, marchio, qui à manuum ſingulari candore,

Albima-

Albimanus, ſi ita loqui fas ſit (matronis nobilioribus hoc illum nomine donantibus) dictus fuit. Hunc ad ſe Romam accerſitum, comiterque exceptum Conrardus Romanorum imperator (ad Henricum ſecundum id referunt nonnulli) ut patris ejus Beraldi (à cujus virtutibus, quantum ex generoſa animi ejus indole perſpicere erat, haud videbatur degeneraturus) præclara in imperium merita, inſigniore aliquo beneficio compenſaret, Mauriennæ, aut (ut nonnulli appellant) Mauricianiæ in principum imperii auguſto conſeſſu, creat comitem, quod ditionem illam regnumque Arelatenſe univerſum pater ejus Beraldus, de Rodulphi Burgundiæ regis hoſte, armata (uti diximus) ceperat manu. Crediderim potiſſimum moviſſe imperatorem, quod per alpes liberum ſibi tutumque in Italiam aditum, quandocunque res ita poſtularet, patere cupiebat. Cæterum in Italia exiſtente Humberto, cum Mauriennam marchio Seguſianus invaſiſſet, reverſus propere ad ſuos, ejus rei accepto nuntio Humbertus, marchioni arma infert; ſed ejus tandem filia Adeli (quam Saluciano marchioni collocare ille conſtituerat) in uxorem ducta, omnis illa controverſia ſublata fuit, moriturusque marchio Humbertum uxoremque ejus,

filiam suam, testamento hæredes scribit. Decessit ex luce hac, quinquagenario major, vitæ curriculo præclare transacto, Domini anno supra millesimum quadragesimo octavo; Amadeum filium (quem, quod patris avique sui exemplo omnibus amabilem se gratumque præbiturum aliquando, certo confiderent, eo fausti ominis nomine donandum provinciæ illius próceres censuere) successorem relinquens, & Mauriennæ in sacra divi Ioannis ædè, (quam peropimis annuis proventibus donarat) sepelitur. Ea tempestate Rodolphus ex Ottonis imperatoris natus sorore, primus Albonii (quod in Arelatensi solo situm dominium) ab Henrico imperatore antedicto creatus fuit comes.

De Amadeo eo nomine primo.

AMadeus eo nomine primus Mauriennæ comes Susæq; marchio, Humberto patri Domini anno MXLVIII succedit. Caudatum dictum ajunt, quod cum in Henrici eo nomine tertii imperatoris (cum quo domesticus illi olim usus consuetudoque fuerat) cubiculum in Veronensi oppido, ingenti virorum nobilium, qui pone sequebantur, (quos in Italiam imperatoris coronationé augustiorem uti faceret, secum adduxerat) comi-

comitatus numero, cuperet forte intromitti, juberetque imperator januam illi reserari, at soli & exclusa (uti ajebat) cauda: se non ingressurum nisi cum eo comitatu, animo prorsus intrepido respondisset, addens, ab imperatoris se potius amicitia discedere velle. Quo tam ingenuo liberoque responso delectatus imperator, nobiles omnes illos adolescentes una cum Amadeo intromitti imperat. Cæterum Amadeum hunc cum pleriq; juvenes primę nobilitatis illi coętanei bellum aliquod præclarum suscipere uti vellet subinde admonerent; prudenter admodum, bella quæ citra necessitatem ad animi tantum oblectamentum susciperentur, infaustum infelicemque ut plurimum exitum habere respondit, facileque esse cuivis viro principi, etiam timidissimo bellum aliquod aggredi; sed eo, postquam susceptum semel fuerit, feliciter & pro voluntate defungi, id equidem in nullius ne fortissimi quidem hominis esse manu: neque enim in ejusdem potestate initium ejus & finem esse; & sumi quidem bellum ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri. Mihi (inquit) æquitate quam sanguine, caussa quam armis, retinere parta majoribus, præstare semper visum. A Guilelmo Burgundię comite (Gerardum appellant alii)

Renati ſeu Reginaldi comitis, & Aliciæ Normannæ filio (cui cum Lotharingiæ principe Godefrido illique confœderato Barri comite, grave moleſtumque bellum erat) in auxilium vocatus, per eam juvandi principis vicini finitimique occaſionem, nobiles illos adoleſcentes belligerandi æſtuantes deſiderio, otiumque quod inertes ignavoſque faceret homines, deteſtantes, domo educit, Burgundoque ſuppetias fert. Iunctis viribus, triplicem protinus Sabaudus Burgunduſque aciem inſtruunt (primam Matiſconenſis ducebat comes; Amadeus alteri, tertiæ Burgundus præerant) & in hoſtem (qui ſuas quoque copias pro caſtris produxerat, aciemque inſtructam habebat) impetum faciunt. Atrox ilico prœlium committitur, dubioque aliquamdiu marte certatum fuit, donec prima Burgundi acies (vehementer eam ſuorum multitudine premente Lotharingo) Matiſconenſi comite cæſo, pulſa atque in fugam converſa tandem fuit. Qua rejecta, cum ſub ſecundam aciem ſucceſſiſſet hoſtis, prælium mox, hoſtilem impetum fortiter ea acie ſuſtinente, fuit reſtitutum, Amadeuſque inſigni advectus equo, in omnem intentus partem, celeberrimæ tandem victoriæ, averſa ſingulari ſua virtute ab ea quæ maxime inclinare viſa eſt

acies

acies parte, in aliam pugnæ mole, author Burgundo fuit. Eo enim ſtratagemate erectus in ſpem palmæ Lotharingus, cecidit. Moritur ſæculi tandem ejus anno LXXX. & Mauriennæ in divi Ioannis æde juxta patrem tumulatur. Eam ille ædem magnis multiſque donatam vectigalibus juribuſque, canonicorum numero, novem aliis veteribus additis, aucto, tabuliſque regiis, quæ eorum continebant inſtitutionem, confirmatis, ornatiorem ſplendidioremque fecerat. Eſt qui ab Henrico quarto imperatore alpes trajecturo, ut liberum in Italiam illi pateret iter, Burgundiæ eum parte quadam anno illius ſeculi LXXVII. donatum ſcribat. Obſervandum hic, quod quem Henricum quartum Cuſpinianus, eum tertium alii appellent. Cum Amadeus hic (inquit Paradinus) Guilelmi Burgundiæ comitis filiam Ioannam deperiret, puellæ pater eo animadverſo (quis enim bene celat amorem? ut quidam ait) ultro apud juvenem pudoris modeſtiæque retinentiſſimum, matrimonii facta mentione, majores noſtros tribus olim hominum generib9 diras publico edicto fuiſſe imprecatos, narrabat: primos fuiſſe inter hos, qui matrimonio in univerſum abſtinerent, alteros qui vergente demum ætate, tertios poſtremoſque qui aut malas,
aut

aut deformes uxores ducerent. Eo cõmitis Burgundi alloquio in amore suo vehementer confirmatus Amadeus, respondere subridens, matrimonii eandẽ, quę senectutis, ad quam mortales omnes aspirarent, sed cujus protinus, postquam eam sint adepti, fastidio tædioq; capiantur, esse conditionem. Aderat tum forte ex equestri ordine quidam extrema ætate vir. Is sibi quendam in vicinia sua notum olim, referebat, qui juvenis etiamnum ab amicis propinquisque de matrimonio ineundo admonitus, tempestivum nimis id esse: idem annis aliquot post, iisdem urgentibus amicis, habilem sibi ad eam rem ætatem jam præteriisse, respondebat; ab omni nimirum ętate cõjugium eo responso cum Diogene, qui juveni nondum, seni nunquam uxorem ducendam esse dicere erat solitus, removere volens. Vixit hac tempestate Dominicus Silvius dux Venetus, cui uxorem uisse referunt annales, genere Constantinopolitanam, mulierum sui ævi longe pulcherrimam, sed Græci fastus atqui superbiæ. Hæc, res cæteras omnes uni formæ suæ curæ cum posthaberet, guttis roris maximo labore collectis corpus in balneis lavare erat solita: Cibos quoque ab eunuchis frustillatim concisos aureis fuscinulis, ne digitos eorum contactu

contaminaret ori inferebat. Domum ſuam ea odorum varietate refarciebat, ut nimia ſuavitate ingredientium pene ſenſus obruerentur. Sed intempeſtivæ immoderatæque luxuriæ meritas tandem, ultore Deo, mulier infelix dedit pœnas, poſtquam gratiſſimo illo odore in teterrimum de repente commutato, funeſtiſſima totum ejus corpus invaſit tabes, quæ fœtore gravi non homines ſolum ab ejus arceret aſpectu, ſed ipſum etiam aëra inficeret, adhibitis nequicquam, luis illius abluendis ſordibus, iis ipſis quas paulo ante contumaci moroſitate abhorruerat aquis.

De Humberto ejus nominis ſecundo.

POſt fato functum Amadeum, Humbertus eo nomine ſecundus Mauriennæ Domini anno MLXXX. gubernacula ſuſcipit, Brianconiique regulum gravem in ſuos finitimoſque (quibus negotiorum ſuorum cauſſa neceſſario iter per ejus fines erat faciendum) tyrannidem exercentem, novis inſolitiſque tributis eos vexantem, fruſtra uti deſiſteret ſæpius monitum, ſumptis ad oppreſſorum, quorum miſeriis indolebat, preces, adverſus eum armis, ſaniora capere conſilia & immodicis inſolitiſq; vectigalibus illis ſublatis, ſibi parere cogit. In Syriam adver-

adversus Saracenos, communicatis cum Godefrido Bullionio aliisque Christiani nominis proceribus quam plurimis, consiliis atque opibus, Vrbano quarto Pontifice vehemẽter eam expeditionem urgente, profectus, non inutilem in Palæstina expugnanda operam navavit. Quo bello spectatæ virtutis famam consecutus, domum Domini anno millesimo & centesimo (postquam nimirum Godefridus Bullionius Hierosolymorum rex renuntiatus fuit) cum revertisset, ex longo tædiosoque, quem in itinere periculi pleno, contraxerat morbo, sæculi quod subsecutum fuit anno nono decessit; & Musterii (quam ille urbem, Tarentasiam appellatam aliis, cum toto eo tractu, tyrannis tribus, qui gravi eam premebant dominatu, pulsis, imperio suo, civium partim voluntate, partim metu adjecerat) in æde principe conditus fuit. Humberto hoc in Maurienna imperante Carthusianorum monachorum sodalitium sub annum millesimum & octuagesimũ initium habere cœpit, Brunone quodam authore, qui abductis secum ex Parisiensi academia, ubi Theologiam profitebatur, in solitudinem quandam non procul à Gratianopoli (quæ in Gallia Narbonensi urbs) discipulis aliquot, sanctissime vitam instituit.

De Amadeo eo nomine secundo, Sabaudiæ comite primo.

AMadeus ejus nominis secundus Mauriennæ comes Segusianorumq; marchio (Otto Frisingensis Taurinorum vocat marchionem) decora juventa, corpore ingens, animi immodicus, dignus Humberto patre, cui successit, filius, primus ab Henrico quinto imperatore, quod optima fortissimaque variis bellis illius opera fuerat usus, Sabaudiæ (quæ imperii Germanici, inquit Bodinus, provincia, & imperii feudum antea fuit) creatur comes, ea lege, titulum hunc cæteris omnibus, quibus præfulgebat, uti præferret; utque clientelari feudalive in posterum jure imperium Romanum Sabaudia respiceret. Beaujoisii quoque ab eodem illo imperatore dominio donatur. Dependebat quidem (ut obiter hoc dicam) à Burgundiæ olim regno solum Sabaudicum, sed Burgundia in Romanorum tandem imperatorum concedente potestatem, per magistratus ab imperatoribus missos, administrari Sabaudia cœpit: qui cum superbe ac avare imperarent, bonique publici nullam haberent curam, Henricus tandem imperator Amadeum hunc provinciç illi, cum comitis (uti diximus) titulo præfecit. Genuensem

ſem comitem, qui ob ſpretas filiæ ſuæ nuptias, fines ejus ex improviſo cum magna manu invaſerat, maximaque ejus ſubditis, eorum agros vaſtando, ędificia incendendo, prædaſque agendo, damna intulerat, Roma (quo cum Henrico imperatore antedicto, imperiali ibi inſigni evinciendo Domini anno M C XI. fuerat profectus) magnis itineribus ad ſuos reverſus, ingentibus undiq; contractis copiis, & ſoceri avunculique Albonii & Veniciarum comitum implorato auxilio, bello adoritur. Cęterum quia militum numero minus valebat, lociq; prohibebant anguſtiæ, ne multitudine hoſtium poſſet circumveniri, unam tantum aciem inſtruendam exiſtimavit. At ſuorum fretus multitudine Genevenſis, duas inſtruere acies, inde univerſas vires in conſpectum dare. Comes Nidoneus, cui in alteram aciem imperium erat, primò conſtanter initium pugnæ accipere, converſiſque in Albonii comitis militem ſignis, quod eam partem minus firmam hoſtium eſſe animadverterat, eam protinus facere impreſſionem, ut prægravante multitudine, cedere ille ſenſim cogeretur. Quo laxatis ordinibus, inter ſuos recepto, profligatam pugnam Amadeus accipit, Nidoneumque comitem, ante aciem ſuam in fronte fortiter

pugnans,

pugnans, acerrimeque rem gerens, loco decedere cogit. Redit eo facto Alboniis animus, & versus in victores à victis terror, Genevensi nequicquam suorum ignaviam increpante. Quo (quod aviditate certaminis provectus in manifestum sese periculum dedisset) à Nicolao Columna nobili Romano, cui vulnus ille inflixerat, cæso tandem, pulsi in universum Genevenses, & pars in fugam effusi, pars à fronte & à tergo ab hoste circumventi, cæsi fuere. Victor Sabaudus, arcibus aliquot, inter quas Satenaya & Currillonum, funditus deletis, graviora longe quam acceperat ditionibus Genevensis damna intulit. Cum Ludovico Crasso Galliarum rege, (cui Adelis soror ejus nupserat) grave illi dissidium intercessit, quod permoleste ferret, Ludovicum natu minorem regis filium, Roberto fratri ætate majori, ab utroque parente prælatum. Cæterum divinis melliflui illius Bernardi monitis acquiescens tandé, facta cum Ludovico juniore (patri is in regnum successerat) pace, in gratiam cũ eo rediit. Dederat paulo ante ad eum ea ipsa de re litteras Petrus abbas Cluniacensis, vir vitæ inculpatæ, & principum componendis dissidiis peridoneus, sed quod altiore deliberatione opus esse respondisset Sabaudus, nihil tum

perfici potuit. Earum literarum exemplum infra scriptum est.

Nobilissimo principi, & charissimo amico nostro domino Amadeo comiti & marchioni E. P. humilis Cluniacensis abbas salutem & æterni participium principatus: Gloriosus rex Francorum Ludovicus, & ante miserat, & nunc iterum nobis misit nuncios suos, quos & vobis dirigi, & per manum nostram, quod à vobis petierint, impleri rogavit. Qui quamvis per seipsum, utpote insignis flos & præfulgidum germinis vestri sidus, cuncta quæ voluerit apud vos debeat obtinere, quia tamen me precum suarum mediatorem elegit; rogo ut sicut ipse hoc per me petendo efficacius se impetrare confidit; ita vos largiendo, non frustra eum istud sperasse monstretis. Cumque ipse superna gratia, & regni terminos pene duplicando, & juveniles annos virtutibus adornando, summa vestri generis gloria sit; non debet aliquam in precibus suis pati repulsam, cui & regia magnitudo & sanguinis communio cuncta de vobis sperare suadent. Et cum derivato à patre nomine & regis patruus dicamini, decet vos & eius regno consulere, & ipsi ut filio in omnibus providere. Quod utrumque simul implebitis, si eum in præsenti negotio audieritis. Sed volui illud his quas mitto literis inserere;

quia plenius id ab ore nunciantis, quam à manu scribentis accipere poteritis. Hoc postquam cognoveritis, quod tamen & jam audistis, Oro ne innocenti puero patrum peccata, nec reginæ vel regalium aulicorum veteres forsitan culpa, novo regi noceant. Quia juxta divinam prophetæ sententiam, Non portabit filius iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filij. Date operam (quod & facere præ cunctis mortalibus, natura ipsa compellente debetis) profectibus & honori ipsius. Nam & in profectu ejus vos proficere, & honorem ipsius vobis (ut credo) gloriam párere sentietis. Cum eodem illo Galliarum rege Ludovico & Conrardo ejus nominis tertio imperatore, ingentique reliquorum Christianorum procerum (qui, concionante pro sacro bello eodem illo divo Bernardo, accurrerant undique, & sacra ab insigni pietate animique magnitudine certatim omnes arma, pernobili illo classico canente exciti, induerant) numero, in Asiam sæculi ejus anno quadragesimo sexto trajicit, sed re nulla præclariore gesta (Damasci enim Latinorum quorundam Theodorico Flandriæ comiti, illi regendę urbi destinato, eam fortunam invidentium summa perfidia, expugnandi occasio amissà fuit) domum dum revertitur, morbum in Cypro, quo

ex itinere deflexerat, lethalem ſibi contrahit, ex quo paulo poſt, anno ſæculi ejus quadrageſimo octavo decedit, & in ſanctæ Crucis montanę Abbatia, Cypro rege juſta faciente, perhonorifice, & tali digna principe pompa elatus, ſepelitur. Gravis eorum hic apparet error qui Amadei hujus opera Rhodum conſervatam ſcribunt, quique alia nonnulla, quę longo poſt tempore, ab Amadeo ejus nominis quarto geſta fuere, illi aſſcribũt: Abbatias (recepto hactenus utor vocabulo) Thamiſeanam, eo in loco, ubi de Genevenſi comite victoriam reportarat, & divi Sulpicii in ſolo Beaujoyſio, nato ſibi filio (ita enim ſi liberos ſibi naſci contingeret, facturum ſe promiſerat) urgente vehementer uxore, & voti eum hujus ſubinde admonente, infirmiore jam pręſertim filii valetudine, conſtruxit. Sunt qui ſæculi hujus anno ſeptuageſimo ſecundo Amadeum Moriennę comitem filiæ ſuæ nuptias totamque ſucceſſionis ſpem Ioannis Regis Anglię filio obtuliſſe narrent: ſed id, ſublato multo ante Amadeo hoc, fieri quomodo queat, non video: crediderim ab Humberto ejus id factum filio. Otto Friſingenſis Amadeum hunc & Guilelmum Montisferrati marchionem Conrardi imperatoris avunculos appellat, ſed in errore eſt: Amadeus enim

enim Conrardi avunculus non fuit, sed ex eadem cum eo natus proavia Adeli, quæ ex Humberto ejus Amadeum, ex Othone autem Italiæ marchione Bertham, Conrardi aviam, genuit. Scribit Andreas Thevetus vidisse se in Bithynia, in quadam divo Pantaleoni dedicata sacra æde, Arthi Sabaudi sepulchrum, illiq; Sabaudiæ comitem fuisse patrem: sed quis hic fuerit comes, id sibi, epitaphii literis plerisque vetustate abolitis, non apparuisse. Ingens hac tempestate luporum, homines integros devorantium, visa per Galliam colluvies.

De Humberto eo nomine tertio.

AMadeo Humbertus eo nomine tertius filius, anno post natum Dominum M C XLVIII. succedit, qui Sabaudiæ comes fuit secundus. Is juvenis licet, eam tamen sui apud omnis ordinis homines præclara majorum æmulatione, concitarat exspectationem, ut quem allatus de exstincto apud Cyprum Amadeo principe longe optimo suisque carissimo, in mortalium pectoribus nuntius provocarat dolorem, is ad solam virtutum, quibus inclarescere ille cœperat, cogitationé mitigaretur. Vxoré primam Flandriç comitis filiam, nullis ex ea procreatis liberis, cum amisisset, tantum animo con-

cępit mœrorem, ut vix consolatione ulla levari posse videretur: duorum tamen optimorũ virorum, qui in rupem quandam ad Lemanum lacum (quam Arpesiam appellant incolæ) arctius sanctiusque ibi vitæ genus professuri, secesserant (ad quos ex Genevensis præsulis, viri integerrimi, consilio, cum exiguo admodum comitatu ierat) suavissimo alloquio, vehementer admodum confirmatus, animi morbum illum, radices antequam ageret, depulit. Quin eam in ejus pectore hominum illorum pręclara monita habuere vim, ut exstructo anno sæculi ejus nonagesimotertio eo ipso in loco monasterio, eoque amplis donato vectigalibus, monasticam quoque ibidem vitam, in viginti monachorum, quos ex Cisterciensi accersitos abbatia, ibi considere jusserat, sodalitio, profiteri non eruburit: donec post revolutum demum annum ab eo vitæ genere, ad comitatus administrationem denuo, at perinvitus, retractus, ad alteras nuptias suorum rogatu animum cepit adjicere. Cæterum mortua, quam ex altera illa uxore procrearat filia Agnete, & paulo post etiam matre, ad pristinum illud vitæ genus aspirans denuo (altius enim in ejus pectus quam quisquam ratus, salutares illi sanctissimorum eorum hominum sermones

mones descenderant) suorum nemine conscio, in remotum quendam à mortalium consortio locum (cui ad eundem lacum Lemanum sito, Altacomba nomen) abit, ubi celeberrimæ illius divæ Mariæ virgini dicatæ abbatiæ (cui à loco nomen inditum) jactis fundamentis, monachis aliquot ibi collocatis, ad eorum se vitæ institutum aggregasset, nisi obsistentium clamore flagrantissimisque victus precibus, ad suos denuo reversus, tertii matrimonii fortunam, liberorum quærendorum caussa, tentare sustinuisset. Ex eo conjugio cum Thomas illi filius natus esset, in eo ipso lacus Lemani aditu, gratitudini testandæ, divæ Mariæ virgini & divo Mauritio martyri monasterium exstruit, cujus penes Priorem (eo enim nomine hujusmodi ædium sacrarum præfectos appellari mos est) monachosque aliquot, ex divi Petri Cluniacensis sodalitio usque accersitos, administrationem esse voluit. Ex Saracenica expeditione illa, quæ Acris civitas (Ptolemaida nonnulli, Tamesim appellant alii) in Christianorum venit potestatem, domum cum Philippo Augusto Galliarum rege, reversus, in gravem lentumque ilico morbum incidit, qui vitæ tandem illi finem Domini anno M CC I. attulit. Defuncti corpus in Altæcombæ,

quod exstruxerat monasterio, conditum fuit. Humberto hoc Sabaudis imperante Cantuariensis archipræsul Thomas, vir sanctis moribus, à nefariis aliquot sicariis Henrico Angliæ rege, ejus nominis secundo, connivente, in Londinensi urbe anno M C LXXI. trucidatur, cujus sceleris authores, Deo vindice ultoreque, gravissimas, quæ eorum etiam posteros infamarunt, dedere pœnas. Hac ipsa tempestate, anno scil. MCLXXXVII, Hierosolymorum sancta illa urbs, per Christianorum, qui eo in tractu erant, gravissima dissidia, undenonagesimo quam Godefridi Bullionii singulari virtute de barbaris recepta fuerat anno, ad VI kalend. Octobreis, Saladino Ægyptio, vix toto oppugnata mense, dedita fuit, cum insigni nota perfidiæ Raimundi Tripolitani comitis, qui ante quam prælium illud, Christiano adversum nomini, quod urbis sacræ deditionem antecessit, committeretur, in turpem se cum milite suo fugam dederat: haud dubio postea rumore, quod cum barbaris clandestinum icisset fœdus, præsertim cum nocte ea, qua Tripolim, urbem suam hosti tradere cogitarat, subito, Deo sceleris ultore, exanimatus, à vespillonibus circumcisus repertus esset.

De Thoma Sabaudiæ comite tertio.

SAbaudiæ comitatum, Humberto mortuo, Thomas filius excepit, cujus, pueri adhuc, ætatem Burgundię comes, ejus avunculus, regendam suscepit: qui in Sabaudiam protinus profectus, & aliquanto ibi tempore hęrens, imminentem Sabaudico solo tempestatem (fieri uti solet, ubi ad puerum, eumque orbum principatus aliquis devolvitur) singulari vigilantia, optimi cujusque ex indigenis ad eam rem consilio usus, mortalibus omnibus vehementer admirantibus, discussit, suum sororisque filium in eadem habens cura.

Cæterum Thomas ætate jam factus grandior, Guidonem Genevensem comitem interceptum oppressumque, una cum Beatrice ejus filia, quam ad Philippum Augustum Gàlliarum regem, cui eam desponderat, ille deducebat, capit: ducta autem (quæ jampridem, Thomæ comitis capta amore, in matrimonium hoc, insciis parentibus, consenserat) puella, Guidonem, offensior illi, ob negatam filiam, non ante dimisit, quam Genevensem comitatum Sabaudiæ fecisset clientelarem. Principatum Pedemontanum (ab expeditione illa, quæ adversus Albi-

geenses, nova per Galliam Narbonensem serentes passim dogmata, à proceribus plerisque Christianis fuit suscepta, in Sabaudiam reversus) Sabaudico comitatui, ex dissidio, quod, sublata in universum Principum Pedemontanorum stirpe, inter ejus provinciæ populum ortum erat, capta occasione, pro majore parte, Pignerolo capta, Vigenoque & Carignana vi expugnatis, adjecit. Castellis autem propugnaculisque, quibus gentem illam in officio contineret, varie erectis & præsidio munitis, populoque gravi tributo levato, & seditiosissimo quoque pecunia corrupto, occasionem omnem rebellioni præscidit. Et auxerat potentia, postquam Montisferrati marchionem & Astensem populum, Pedemontanis confederatos, profligasset. Tandem cum adversus Pontificem Romanum, in Frederici ejus nominis imperatoris secundi gratiam, bellum invitus reluctansque suscepisset, tantum ex eo facto animi mœrorem, quem gravis protinus excepit morbus, contraxit, ut ingravescente paulatim malo, vivendi tandem finem faceret. Decessit Montcalerii (quam ipsam imperio quoque suo adjecerat urbem) anno restitutæ salutis millesimo ducentesimo tricesimo tertio, & in marchionatu Segusiano ad Avillaneum, in divi

Michaëlis abbatia (cui divi Ambrosii fanum & Iaventium dono dederat) magnifico funere elatus, Amadeum filium reliquit successorem. Vixit hac tempestate Ludovicus Sabaudus, qui cum Christiani nominis hostibus pugnasse scribitur: sed quis illi fuerit pater, hactenus inquiro. Sub hæc ipsa tempora, quidam, cui Odandrino nomen, vir militiæ strenuus, quod ecclesiæ Romanæ caussam adversus Fredericum imperatorem eo nomine primum fortiter sustinuisset, oppido Ferrariensi (quod ipsum Mathildis comitis Mantuanæ, insigni liberalitate, in ecclesiæ Romanæ venerat ditionem) à Gregorio octavo Pontifice donatur, primusque ex gente Estensi aut Atestensi (ut quidam appellant) Ferrariæ renuntiatur marchio.

De Amadeo ejus nominis comite tertio.

THomæ Amadeus filius, ejus nominis tertius, ætatis anno vicesimo tertio, succedit, paternarum virtutum æmulus, & singulari admirabilique in sorores fratresque suos (quorum caussâ bellum suscipere haud est veritus) & vivo, & defuncto patre, pietate. Salassios Veragrosq; Lombardiæ transpadanæ populos, masculis hæredibus, Amadeo eorum

eorum tyranno fato functo, deficientibus, possessionibus suis, metu partim, partim voluntate adjecit, victo cęsoque insigni Petri fratris sui virtute, quem ab Imperatore (qui vacuas ab imperiis provincias, imperio accessisse affirmabat) acceperant, pręfecto, homine morosissimo inquietissimoque (qui missos ab Amadeo Romam legatos, captos, & in custodia habitos, indignis tractarat modis) & Vallensibus superatis profligatisque. Cęterum ditionem Valesianam ecclesiæ Sedunensi, ad divi Garini ejus loci pręsulis (quo dissuadente repugnanteq; populus hic bellum illi moverat) preces, restituit, postquam ejus aliquanto tempore imperio paruisset. Lugduno inde (quo, Cluniaco à salutato Pontifice rediens, ex itinere, ut Carolo divi Ludovici Galliarum regis fratri, Beatricis sororis suę, filiam collocaret, deflexerat) domum reversus, paulo post, sæculi ejus anno M CC. XLVI (quo ipso anno & Raimundus Provincię comes ejus socer, decessit) imperii vero decimo & tertio, Bonifacio filio successore relicto, vitam hanc cum meliore commutat, majorumque suorum, in monasterio Altecombano sepulchro infertur. Guelphorum Gibellinorumque infestę per Italiam factiones, quę aliquanto jam tempore cõquieverant, Frederico ejus

ejus nominis ſecundo Imperatore, eas denuo reſuſcitante, vehementer ſub hęc tempora recrudeſcunt, ſeminibuſq; ejus motus haud ferme ulla civitas intacta fuit. Guelphis Guelphus Bavarię dux, Gibellinis natus in Gibellino oppidulo Henricus, hoſtes inter ſe infeſtiſſimi, ingrati mortalibus omnibus nominis dederant originem. Referunt annales priſci: Gravi inter Guelphum ducem Henricumque Gibellinum, qui patrui ſui Conrardi tertii imperatoris copiis præerat, commiſſo prælio, cum ſuperatus tandem Guelphus, in urbem quandam ſuam ſe recepiſſet, in eaque obſeſſus, quas hoſti placuiſſet, deditionis conditiones accipere fuiſſet coactus, fœminas (quibus ſolis exitus conceſſus, permiſſumque uti quantum ex rebus ſuis maxime ſibi caris ferre poſſent, ſecum aſportarent) veritas ne in maritos ſuos victoris exercitus ſæviret crudelitas, ſublatis in humeros maritis, chariſſima ſui parte, in hoſtium conſpectum (fide amoreque conjugali affectum erga res quantumvis precioſiſſimas, ſuperante) prodiſſe. Quam optimarum matronarum admirabilem in viros ſuos pietatem exoſculatus imperator, neque eam fraudem habens ingratam, recepto in gratiam Guelpho, reliquis omnibus ignovit.

De Bonifacio comite.

SAbaudiæ comes quintus Bonifacius, Amadeo patre natus, fuit magna vi & animi & corporis, ſed contemnendis, quam cavendis hoſtibus melior. Qui haud dubie ætatis ſuæ principes omnes iis naturæ dotibus anteiſſet, ſi fortuna illi ſuper induſtriam non fuiſſet, & gloriæ avidior, ingentes ſpiritus, rationis circumſcribere potuiſſet cancellis. Commiſſo quippe, poſtquam ex Flandria, ubi Margaretę comiti adverſus rebelles filios opem tulerat, rediit, cum marchione Montisferratenſi atq; Taurinenſi Aſtenſique populo ad Taurinum (quam tum urbem arctiſſima premebat obſidione, ſummaque vi oppugnabat.) acri prælio, dum hoſtium, quos paulo ante ad Rupellam profligarat, vires, ſuis longe majores, ſtolide ſuperbeque contemnit, una cum marchione Saluſſiano, juvene impigro (quem vnum inter intimos, & ſuorum omnium conſiliorum habebat conſcium) capitur, Taurinumque abducitur: ubi cum indignum in modum haberetur, neque libertatis ſpes ulla appareret, fruſtraque Alexander Pontifex eo nomine quartus ejus dimiſſionem urgeret, adeo ut ſacris tandem Taurinenſibus interdiceret, ex animi mœrore, & quidem

dem cum præbiti veneni ſuſpicione, Domini anno M CC LVI. uxore non ducta, decedit. Potuiſſet, mehercule, Taurino tum potiri; ſi aut in ſuis aut in alienis conſiliis, conſtantia illi fuiſſet. Verum ubi à viris militaribus perſuaſus non deferendam obſidionem, prælioque abſtinendum cenſuiſſet; rurſus ne alienæ ſententiæ indigens videretur, in diverſa ac deteriora, juvenili pręceps abreptus ęſtu, tranſibat. Sororem habuit ſibi ſuperſtitem, unicam (uti ego opinor) Conſtantiam: ſed ea præterita, Petrus ejus patruus, ex communi fratrum (qui revocata in uſum lege Voconia, fœminas ab eo imperio tanquam incapaces arcebant) decreto, principatum adiit. Defuncti corpus, magno redemptum ære, in divi Ioannis Mauriennenſis ſacra æde conditum fuit. Incidit in hæc ipſa tempora, divi Ludovici Galliarum regis adverſus Chriſtiani nominis hoſtes, cum tribus fratribus, & ingenti aliorum hominum multitudine profecti, infelix luctuoſaque illa captivitas.

De Sabaudiæ comite Petro.

PEtrus Sabaudiæ, atque Richemondiæ quoque, Henrici ejus nominis tertii Angliæ regis (qui genitam ſorore ejus Beatrice Eleonoram, uxorem duxerat) bene-

beneficio comes, Thomæ Bonifaciique comitum, illius filius, hujus patruus atque successor, princeps fuit bellica virtute clarus, & ob strenue fortiterque gestas res parvus Carolus Magnus vulgo appellatus. Taurinum, Bonifacii comitis indignam & Taurinensium perfidia festinatam mortem uti ulcisceretur, gravi prementi obsidione, per missos ad eam explorandam nunciatur speculatores, rei frumentariæ penuria oppidanos hactenus haud laborasse (mirabatur quippe unde tanto tempore arctissime obsessis, commeatus suppeteret) quod socii navales supra ducenti, grandi illecti ære, paratum ad Padi fluminis ripam ab Astensibus commeatum, doliisque aliquot (quę inter se concatenata justo libramento ita temperarant, ut superfusis fluctibus condita, neque subsiderent imumve peterent, neque hominum paterent conspectui) inclusum, Taurinum, plerisque secundo ea flumine sub aquis ad se trahentibus, protrudentibus autem à tergo cęteris, deportare essent soliti: urinandi quippe periti homines illi, procul hostium conspectu aquam subibant, occultoq; lapsu ad urbem usque penetrabant, per fistulas tubulosve quosdam aërem haurientes. Quòd cum vicissim illi & per intervalla, ne deprehendi fraus posset, face-

facerent, facilè dispósitis per omnem ripam stationibus, quę prętereuntes naves observarent, impositum fuit. Illis enim exstantium supra aquas fistularum hujusmodi conspectus, defixorum à piscatoribus, quibus scaphæ alligarentur, palorum stipitumve, ex longinquo præbuit imaginem. Sed ea tandem fraude detecta, strato protinus super flumine illo ponte navali, maximisque, qua maxime flumen patebat (quę modico inter se distabant intervallo) actis trabibus, importandæ in urbem annonę facultatem hosti Petrus comes ademit. Quo facto cum in suam protinus potestatem locum cum toto illo tractu redegisset, de consciis necis Bonifacii comitis, grave supplicium sumptum fuit. Maxima pręsentium curarum parte ad Taurinum (quam ille urbem, aliquanto tempore post, summo imperatoris beneficio, ditionibus suis adjecit) liberatus comes, convertit animum ad vindicandas injurias eorum, quorum in Vaulxio solo à duce Chophingemio agri vastabantur, pecoraque passim abigebantur. Erat is, quem non postremi inter Germaniæ proceres nominis principem, Imperator (Alfonsum hunc esse crediderim, cui de imperio cum Ricardo Anglo certamen erat) quod Salassios Veragrosque, imperio sub-

jectum populum, cæso quem ab antecesſore ejus acceperant præfecto, Sabaudis parere principibus Petrus comes coëgisſet, graviter ferens, provinciæ illi gubernatorem tum dederat: cui quod ad Vaulxium dominium jus prætenderet, eorum locorum expugnationem cordi ante omnes futuram existimabat: neque enim illi gravioribus tunc impedito negotiis bello illi vacare erat integrum: in Veragros itaque cum universis profectus copiis Sabaudus, Chophingemium, Chillonium, in Vaulxio tractu sitam arcem, negligentius, & nulla castrorum servata forma obsidentem, celeritate silentioque summis usus, improviso opprimit, & milite ejus fere omni cæso, capit. Capti quoque cum eo Nydowei, Gruyerei & Alberchi comites, Gransſonique, Montfaulconi & Cosſonayi Montaignique dynastæ. Eo lætus succesſu Sabaudus, Mondovio expugnato, Vaulxio mox, universoque Aventico, & cæteris ad lacum Lemanum oppidis castellisque omnibus (inter quæ Rhomonum & Iuerdonum) vi partim, partim deditione potitur. Inde captivis omnibus ad se adduci jusſis, singulari erga eos usus clementia, omnibus ignovit, ejusque, quod pro redemptione pendere debuisſent, gratiam ea fecit lege ut Sabaudicis proceribus suam jurejurando

rando obstringerent fidem, illisque fidos se obsequentesque in posterum clientes futuros promitterent. Chophingemius juri omni quod ad Vaulxium agrum cõpetere sibi affirmabat, pro se posterisque suis, in Petri comitis ejusque successorum gratiam in perpetuum renuntiaret, Gruyereus & Alberchi comites, cæterique viri illi nobiles, jurisjurandi, quo Chophingemio, Vaulxii dominii ergo, erant obstricti religione, soluti essent. Vrebat vehementer comitem Genuensem tot clarus victoriis Sabaudus. Ex ejus itaque in Angliam (Eleonoram reginam sororis suæ filiam uti viseret) profecti absentia, capta occasione, sparso de morte ejus (cujus se rei certa habere indicia passim jactabat) rumore, Vaulxium populum, quorundam ex nobilitate (quos donis promissisque corruptos, in partes suas pertraxerat) ad eam rem usus opera, ad rebellionem concitat, & Sabaudi prę-sidio castellis aliquot, in Genuensis soli sitis confinio, dejecto, suum uti intromittant, author est. Arces habebat duas in Vaulxio tractu, Cleesium nimirum & Roveum: qui in iis erant præfecti milites que, magnam undique locis finitimis, uti erat imperatum, intulere vastitatem, multosque mortales cum pecore & alia præda, cepere, cæsis gravique affectis in-

 juria,

juria, quotquot ex Sabaudi ſubditis, negotii alicujus privati cauſſa, iter illac facerent. Horum omnium apud Angliæ regem exiſtens, certior factus Sabaudus, Faxo, inquit, ſciat ſentiatque (ſi permittat Deus) Genevenſis, vivere adhuc Sabaudum, impetratoque ab Anglo rege peditum millium quatuor pro menſibus ſex ſubſidio, in Sabaudiam, trajecto Oceano, continuatoque die ac nocte itinere, redit, adventuſque ſui, præſentia haud opinata, prævenit famam. Diviſo autem protinus milite, Cleeſium & Roveum, uno ſimul tempore, hoſtem uti diduceret, obſidet. Sed ejus ſe paulo poſt obſeſſis voluntati permittentibus, de præfecto utroque ſumptum ſupplicium, cæteris impune abire permiſſum. In Genevenſis inde comitis agros tota belli converſa mole, cum inter Geiſium & Nyonem vicos prælio Sabaudus Genevenſiſq; inter ſe decertaturi viderentur, Burgundiæ tandem Matiſconenſiſq; comitem (quorum ipſorum magnopere intererat eam controverſiam componi) ſingulari ſtudio, pax inter eos facta fuit, ea lege ut Sabaudo Genevenſis, pro factis eo bello ſumptibus, ingentem pecuniæ repræſentaret ſummam, utque captas paulo ante Cleeſium & Roveum arces Sabaudus retineret. Dimiſſo per eam pacem

utrim-

utrimque milite, peramœno ad Lemanum lacum loco urbem, quam Margeſum appellavit, & arces ad hæc in Viennenſi ſolo quatuor, Voironam, ſancti Andreæ, ſancti Georgii, & ſancti Saphorini (quam divi Sampſonis appellant) Sabaudus condit. In Germaniam inde ad Ricardum Anglum, qui ſororis ejus Beatricis filiam Sanciam, Eleonoræ Angliæ reginæ ſororem, uxorem duxerat, cuique de imperio cum Alfonſo rege Caſtellæ contentio erat (errat quippe Paradinus qui Alfonſum tum ſublatum, Ricardumque ſolum rerum potitum ſcribit; Ricardo enim Alfonſus ſuperſtes fuit) profectus, cum Sabaudiæ Mauriennæque intuitu fidem ſuam Ricardo tanquam imperatori obſtrinxiſſet, in Taurinos, Veragros, Salaſſios Vaulxioſque plenum merumque pro ſe poſteriſque ſuis imperium ab eo obtinet. Miror Antonium Simphorianum (qui Sabaudiæ hiſtoriam Gallico conſcriptam idiomate ante annos octuaginta in lucem emiſit) ſcribere, Petrum hunc ab Ottone ejus nominis quarto, beneficio hoc fuiſſe affectum: cum in confeſſo ſit, Petrum anno demum ſalutis M CC LVI. ad comitatum perveniſſe, Ottonem autem imperatorē multo tempore ante, ſæculi nempe illius anno decimo octavo mortalitate inter-

ceptum. In Sabaudiam ex Germania reversus Petrus comes, longo molestoque conflictatus morbo, anno tandem post natum Dominum MCCLXVIII. in arce Chillonia, naturæ concedit, postquam fratrem suum Philippum, Roma usque, ubi majorem partem fuerat, accersitum, hominē alioqui ecclesiasticum, sed nullis sacerdotii evinctum insignibus, bonorum suorum omnium & ipsius quoque comitatus instituisset hæredem: Cui, Antonini Pii imperatoris (qui moriturus fortunam auream in principis cubiculo poni asservarique solitam, ad M. Antoninum philosophum successorem, tanquam futuri imperii insigne transferri jusserat & Vitellii, qui imperii positurus insignia, assistenti sed aspernanti consuli, exsolutum à latere pugionem, velut jus necis vitæque civium reddidisse scribitur, exemplo divi Mauricii annulum (quo à monasterii quod in Veragris situm, cum populum illum Salassiosque fratris sui imperio subjiceret, abbate fuerat donatus) hactenus apud se asservatum, futuri imperii tesseram symbolumque tradi imperavit, ea lege ut (ita enim facturum se promiserat) eum ipse gestaret, & successori suo gestandum quamdiu viveret relinqueret, qui & quotquot post eum in Sabaudia essent imperaturi, eadem

eadem illa conditione uterentur; ita ut futuris deinceps comitibus omnibus investituræ (ita cum vulgo mihi loqui liceat) in posterum serviret loco. Scribitur idem olim & magnus quoque factitasse Alexander. Qui moriens, postquam interrogatus cui regnum relinqueret, ei qui optimus esset, respondisset, circumferens oculos, ex assidentium amicorum turba Perdiccam delegit, cui detractum digito annulum tanquam optimo & qui sibi succederet dignissimo tradidit. Constantiæ filiæ suę (nam qui improlem obiisse ajunt, mihi falli videntur) Guigoni Albonio nuptæ comiti, quam in comitatum succedere ipsusmet vetuit, (quod Salicæ id Voconiæque repugnaret legibus, quæ fœminas ab illustrium dominiorum arcent successione) pręter legata, sed ea maxima amplissimaque, reliquit nihil. Iustissimum mitissimumque dominum nobiles juxta ignobilesq; luxere, editoque in ducendis exequiis mœroris quodam certamine, majorum in Altęcombę monasterio monumento intulerunt.

De Philippo comite eo nomine primo.

PEtro Philippus frater, Mauriciano donatus annulo, succedens, gentile decus magno capessit animo, qui & Bur-

gundiç (ut quidam opinantur) ab uxore fuit Palatinus, pacis artibus quam militię major & clarior, atque ad eam functionem perquam idoneus, si illi vitæ generi jam pridem, Lugdunensi Valentioque episcopatibus, & aliis aliquot ecclesiasticis conspicuus dignitatibus (quas fiduciario omnes jure, Commendam appellant, possidebat) renuntiare visus non fuisset. Statim enim ut sanctius illud augustiusque vitæ genus deseruit, uxoremque duxit, omnia illi retro & in pejus fluere cœpere. Continua illi invaletudo cum esset, capta hinc pomœria sua proferendi occasione Bernates Friburgensesque, & quod (quia belli insolens) armis non assuevisset, injuriæ oportunus videbatur, cum Rudolpho Habspurgensi imperatore (qui Helvetiis bellum tunc, neque infelici successu, intulerat) fædus faciunt, Sabaudoque loca aliquot, sibi finitima, Partenacum arcem inter hæc, ab imperatore adiuti, adimunt. De qua injuria graviter apud Pontificem questus comes, cum per colloquii quod Lausonii inter Pontificem Rudolphumque imperatorem habendum erat, occasionem, Pontificem apud imperatorem caussam suam acturum sperasset, nihil ab imperatore æqui reportare potuit. Quę eum res vehementer torsit, morbumq; auxit: quo

quo decennio fere toto exagitatus, finem tandem vitæ anno ſalutis MCCLXXXV implevit. Vivus bona ſua inter Thomæ fratris ſui filios, Thomam, Amadeum & Ludovicum partitus, Amadeum ætate medium, quem non pudendum pœnitendumve comitem Sabaudis fore cenſebat, Thomę natu maximo, pręclara ejus indole, & amore, quod à pueris eum educaſſet, impulſus, prætulit, & in proximo ſibi faſtigio collocavit, Sabaudiæque comitem, etiam ſe vivo, Mauriciano illi annulo tradito (ne fratres ſcilicet ejus adverſus ſupremam hanc ſuam voluntatem, ſe mortuo, moliri quicquam poſſent) haberi, pecuniamque, ejus quę nomen pręferret, cudi voluit: Thomę autem quicquid ejus avus patruusq; Petrus in Pedemontano occupaſſent principatu; Ludovico Baronatum Vaulxium & in Bieugeoiſio Veremoiſoque ſolo arçes aliquot relinquit. Cæterum cum Thomam ætate priorem, pari nobilitate & hac etiam dignum fortuna, niſi Amadeus potior viſus fuiſſet, graviter admodum ferre intelligeret, fratrem ſibi à patruo, quem neque verbo neque facto ullo unquam læſiſſet, pręlatum; ſupremis cavit tabulis, ut quicunque ex tribus illis fratribus donata ſibi parte non contentus, teſtamentum ſuum (judicii ſui docu-

mentum) impugnare, fratribusve illius ergo controversiam movere sustineret, omnibus, quibus à testatore donatus esset, privaretur, ejusq; legatum caducum fieret. Mortem imminere sibi videns denuntiari per prçconem in Sabaudia Burgundiaque publice jubet, Si mortalium ullum, cujuscunque is ordinis aut conditionis esset, læsisset, aut debito inscius fraudasset, is ad se venire ne gravaretur, curaturum, omnibus quam cumulatissime uti satisfieret. Supellectilem omnem, eamque pretiosissimam, & regia haud inferiorem (maximis quippe gratissimam sibi familiam hanc imperatores regesque & finitimi plerique proceres muneribus fuerant prosequuti) iis qui in egestate essent, Altçcombanæ autem Abbatiæ (in qua majoribus suis uti jungeretur, sepulturæ sibi locum delegerat) vestis ecclesiasticæ varii generis ornatusque, cujus ingens erat modus, plurimum legavit, annuosque monasterii illius proventus vectigaliaque longe fecit auctiora. Defunctum fratris filii, egregie tum concordes, & proximorum certaminibus inconcussi, omnibus qui triste funus comitabantur mœrentibus, mœrentes ipsi extulere, digni, profecto, tali patruo talique stirpe adolescentes.

De Amadeo proximo scribemus capite.

pite. Thomæ autem Ludovicique infra ſuo loco, cum de minoribus natu in gente hac agemus, plenior fiet mentio.

De Amadeo comite eo nomine quarto.

AMadeus ejus nominis quartus, comes octavus, Magni à corporis partim robore (cui par animus) partim à rebus pręclare geſtis, ſortitus nomen. Thomæ Sabaudi (cui Amadeus eo nomine comes tertius frater) & Beatricis Fliſciæ filius, Sabaudici comitatus habenas anno M CC LXXXV. poſt Philippum comitem patruum regendas ſuſcipit: Baſgæo quoque & Breſſa univerſa (cui ſitu innexum Baſgæum) Sibyllæ uxoris beneficio potitur. Cum Genevenſi comite Amadeo, Humbertoque Delphino Viennenſi (qui Pedemontanum principem Thomam, per ſpeciem acceptæ à patruo, dum fratri ætate minori poſtponitur, injuriæ, concitare adverſus Amadeum, at fruſtra, nitebatur) grave diuturnumq; vario eventu, & alternante ſubinde fortuna, bellum geſſit, quo vix dum exorto, & in ipſis quaſi cunabulis Thomas Princeps Pedemontanus, incorruptę erga fratrem fidei, dum ſuos in inſidias, non procul à divi Andreæ fano, ab Humberto Delphino pertractos, à fuga fruſtra revocare conatur,

natur, pugnans cadit, cum non levi gentis Sabaudicę universę incommodo atque detrimento. Multis enim pręclaris animi corporisque conspicuus dotibus, & pręlio strenuus & consilio bonus erat. Gloriantem ea victoria Delphinum, cum metus, neque vanus is, incessisset, futurum, uti Sabaudus, cui magnæ erant copię, fraternę ulciscendę necis caussa, arma in se verteret, illi avertendo bello, Genevensi comiti, ut Ludovici Sabaudi ditiones agrosque invadat vastetque, author est. Non fefellit ea Delphinum spes: ut enim fratris sui agros populari, vicos ædificiaque passim incendi, frumenta succidi, prędas agi, ejus subditos captivos abduci, cędibus denique grassari intellexit Sabaudus, nisi illata fratribus suis (quorum cęsus alter, alterius destructi vastatique agri) vindicata injuria, ense latus se cincturum negavit. Cum singulari itaque cura injurias has ultum ire festinans, Genevam cum militum non contemnenda manu, summo silentio signisque occultatis, quam maximis itineribus potest, contendit, in hostilęsque prius pervenit agros, Genevensi occupato insessoque ponte (cui, ut tutum liberumque ex Sabaudia in Vaulxium solum fraternasque ditiones, aditum haberet, quam rem magni certaminis fu-

turam crediderat, prȩsidium firmum imposuit) quam quid ageretur, sentire Genevensis potuit. Qui inopinato ejus adventu vehementer consternatus (neque enim Delphinatu, nisi cȩdis fraternȩ expetitis à Delphino pœnis discessurum, prorsus sibi persuaserat) in fugam se protinus, rebus suis desperatis, dat. Sabaudus victoriæ ea se fuga hosti confessionē expressisse ratus, castellorū aliquot (quibus de commeatu præsidioque abundè providit) expugnatione contentus (qua una re intercludendi sibi ad fraternas ditiones aditus, hosti potestatem ademit) hostem persequi destitit. Diu admodum stetit bellum hoc, maximoque subditorum utrimque incommodo, dum urbes aliquot ultro citroque capiuntur, spolianturque, agricultura jacet (unde fames pestisque, vicina & cohærentia inter se mala, ortæ) gestum fuit, donec per missos à Pontifice, Angliȩ Rege Burgundiæ duce legatos, facta tandem pace, controversia ea omnis sæculi illius anno XCVIII. fuit sublata. At non diu admodum ea pace gavisi utrimq; subditi sunt. Delphinus enim (qui sua retinere privatæ domus, de alienis certare, regiam laudem esse existimabat) ubi Friburgenses, quibus suppetias Sabaudus miserat, à Bernensibus prælio victos cognovit, nihil

nihil præstiti paulo ante jurisjurandi (quod haud diuturnum vinculum apud avidos periculorum, & decoris securos) motus religione, bellum denuo per eam occasionem, dissuadentibus nequicquam amicis, renovat, gravemque in Sabaudi agros facit irruptionem. Deum obtestatus Sabaudus uti sceleris atque perfidiæ Delphini testis adesset, necessario copias parat, & in hostem ducit, Bellocombamque oppidum ex itinere, cæsis omnibus qui adversa ferebant arma, expugnat, spoliat, evertit. Goncellinum inde (in eum se locum, non ausus dimicare fortunamque periclitari, Delphinus receperat) cum flexisset, fœcialem ad Delphinum mittit, perjurioque & ignavia, quod se absente terras suas invasisset, exprobrantis, duelli illi, aut id si malit, concurrendi cum universis utrimque copiis, conditionem defert. Abi, respondet ad ea Delphinus (infensus Sabaudo æmulatione prava, quod cum violatione fidei maculosum egregia fama anteibat) renuncia principi tuo, non in unis corporis viribus hominis consistere gloriam: si aliter ille existimet, habere me tauros quamplurimos, qui longe hac in parte eum superent. Ad universi autem prælii aleam subeundam quod attinet, si exercitus nunc illi sit instructissimus, futurum propediem

pediem ut ego non minoribus instructus copiis, eum, ubicunque locorum sit, ad internecionem persequar. Stativa paucos ibi dies cum habuisset Sabaudus, ubi neque ab hoste copiam pugnandi fieri, neque res suas diuturniorē ibi moram pati videt, quod re frumentaria pabulationeque ab hoste intercluderetur, retro, unde venerat, Barrauxia arce, quæ non multum in oppugnando præbuit moræ, ex itinere intercepta, deletaque, insidiarum quæ parabantur ignarus, abit. Cæterum ad Silvetteum saltum cum pervenisset, pecoris plurimum secum trahens, qui in iis locis clam à Delphino in insidiis conditus fuerat armatus miles, ubi ille præteriisset, ejicit protinus se, extremumque carpens agmen, cædem maximam facit, cæterisque in fugam actis, captivos aliquot, amissæque prædæ bonam recipit partem. Celeriter ad Amadeum hujus cladis fama perlata est: sed cum longius, jam progressum hostem se consequi posse desperaret, in cepto perseveravit itinere, bellum primo quoq; tempore redintegraturus. quod haud dubie fecisset, nisi Carolus Siciliæ rex Delphinum Genuensemque illi denuo, pace inter eos facta, reconciliasset. Oppidum erat ea tempestate non ignobile in agri Pedemontani situm confinio, Iurea:

Inu-

Inuream appellant alii, Eporediamque olim dictam ajunt. Hærebant in ea adhuc pristinæ illius inter Guelphos Gibellinosque factionis reliquiæ, pari viris fæminisque obstinatione in mutuas cædes ruentibus. Cædibus quippe ac incendiis grassari, cognatis ac affinibus ultimam vim adferre, & sacra denique non secus ac profana violare, fas esse putabant. Imo virtutis & gloriæ ducebant loco, si ad ostendendum factionis studium, maxime crudeles evasissent. Tot tantisq; periculis quo defungi in universum semel tandem cives possent, non alia melior visa via, quam si in Amadei hujus ex Sabaudia usque accersiti, ditionem potestatemq; communi consensu concederent. Nam quam tollendo illi malo, dum Guelphi Philippum Moreę principem (cui paternum genus è Thoma Sabaudo principe Pedemontano, mater ex Roberto Altissiodorensi Grçcorum imperatore erat) Montisferrati marchionem Gibellini, suę quemque caussæ patronum ea lege, ut, principatus inter eos divisa potestate, alternis imperarent annis, deligunt, viam inierant; ea potius dum superbe avareque nimis dati à principibus illis prçfecti jus dicunt, malo facem prætulit. Noluit solus eā tyrannide potiri comes Sabaudus, sed Moreæ principi (cum quo pa-
ribus

ribus populum illum regeret auſpiciis) illi ipſi, cujus paulo ante meminimus, voluit communicatam, nullum inter datos ab utroque magiſtratus diſſidium futurum affirmans, quod Moreus ſibi ſanguine proxime junctus, utriuſque autem ſubditi ejuſdem gentis nominiſq; eſſent. Nec fefellit eum illa opinio: ſtatim enim ut communi utriuſque edicto (gloriæ dominationiſque certamine inter eos ceſſante) ne quis factionum harum ullam in poſterum faceret mentionem, vetitum fuit, ſtudia partium fuere ſublata, & controverſiæ illius memoria una cum ingratiſſimo utrique parti nomine, evanuit, urbſque ipſa multis caſibus defuncta, longa pace cuncta refovente, ſub tutela Sabaudicæ manſuetudinis hactenus acquieſcit. His intento rebus, & in omnes curas diſtracto Sabaudo, nuntiatur Genevenſem comitem, ex diuturniore ejus abſentia capta occaſione, caſtellum quoddam, cui Gaillardo nomen inditum, ſummo ſtudio diligentiaque in Arvi fluminis ripa, haud procul à Genevenſi urbe, condidiſſe, firmoque præſidio muniiſſe, ut quotieſcunq; in Sabaudiam excurſiones facere vellet, tutus illi ſemper ad eum locum foret receptus. Eo accepto nuncio, domum, rebus Ivreæ ex ſententia conſtitutis, properat, hoſtiſque exem-

plo, in Geisii tractus confinio arcem, quam Marnalzum appellavit, ad finium suorum defensionem, simul ut hostiles ex ea agros infestos faceret, admirabili celeritate exstruit. Maximæ ex castellis hisce editæ utrimque strages, donec Guilelmi Foucignii Geisii dynastæ insigni stratagemate, arx Marnalza capta deletaque fuit. Ad cujus acceptæ cladis rumorem, accurrens propere cum equitum manu Sabaudus, adeo in tempore venit, ut lætum insolentemque ea victoria hostem & præda grave agmen trahentem, opprimeret, antequam de adventu ejus quicquā ille resciviffet: Foucigniano milite omni, paucissimis demptis, aut cæso, aut capto. Foucignio ipsi vix elabēdi spatium superfuit. Dum ad Marnalzum eo modo res geritur, Delphinus (qui in Sabaudi perniciem una cum Genevensi comite videbatur conspirasse) Sabaudi res orsus obterere, Robertum Mombelium Entremontii dominum, Sabaudi clientem, per Ioannem Albonium fratrem suum, magnis muneribus, & majoribus promissis ad studium sui perducit, efficitque ut exuto erga Sabaudum obsequio, fidem sibi suam obstringat, Entremontiumque suo beneficio possidere palam testetur. Graviter eam tulit injuriam Sabaudus, Mombeliique detestatus perfidiam,

diam, firmo validoque in finitimis Genevensi solo locis, præsidio relicto, Entremontiani arcem obsidet, & ita mox circumvallat, ut re frumentaria & pabulatione interclusi obsessi, jumentis, equis, gliribus, felibus, canibus, & cæteris id genus impuris animalibus, quæ profana fædaque in usum necessitas vertit, jam absumptis, virgulta postremo & stirpes & internatas saxis herbas vellentes, Sabaudi se tandem, postquam nihil in Delphino præsidii esse intellexere, voluntati (neque enim alias ille deditionis conditiones admittere) permittere, & Entremontium illi regulum tradere cogerentur. Entremontio ad pedes sibi abjecto, & pœnam multis lachrimis deprecanti, delicti illius Amadeus, qua erat indulgentia, gratiam fecit. Cujus suæ lenitatis eum tulit fructum, ut admirabili fidei obstinatione forti in posterum ejus toto eo bello opera uteretur. Interea dum Entremontiam arcẽ Sabaudus obsidet, Genevensis (qui aliũ longe ejus obsidionis exitũ exspectarat) hominum quorundam inquietorum (quibuscum & cum Foucignio, affinitate fœdereque jamdudum sibi juncto, consilia clam sua communicarat) opera, in Genevensem urbem intromittitur. Ea urbs (obiter hoc dicam) soli loci Episcopo (qui ipsus una cum Genevensi comi-

 te, li-

te, licet omnem is semper moverit lapidem ut humeris jugum hoc suis excuteret, Sabaudi imperium respicere erat solitus) antiquitus paruit, neque comiti (cujus, late alioqui imperitantis, imperii fines, urbis muris terminabantur) quicquam in eam urbem juris fuit. Displicuit vehementer factum hoc civibus cæteris, qui pro Sabaudo fidem & arma usque ad supremum spiritum retinuere obstinati, Sabaudicis ilico prolatis signis, Sabaudicoque inclamato nomine, tantisper dum Sabaudus (quem eorum quæ acciderant extemplo fecere certiorem) accurrit, urbem fortiter, duce Ioanne Fillierfio equestris ordinis viro (qui ad omnia quæ agenda forent, quieta cum industria aderat) tuentur, & pulsis cæsisque levi certamine, qui contraria ferre ausi fuerant arma, reliquis, qui ejus conjurationis inventi conscii, affinesque (Genevensi fuga jam elapso) catenas iniiciũt; spoliatasque eorum ædes funditus evertunt. De illis statim ut in urbem venit Sabaudus, sumpto supplicio, rediit oppidanis concordia. Cæterum arce quæ aliquamdiu restitit, paulo post expugnata, quotquot in ea inventi, occidione omnes (solis demptis matronis aliquot, quæ ex urbe in eam profugerant, quibus parcitum fuit) occisi fuere. Pulsus quoque

paulo

paulo poſt & loci fuit præſul, quod is cum Genevenſi de eo in urbem denuo introducendo, conſilia clam habuiſſe fuiſſet compertus, Rouvereumque (quæ ejus parebat imperio arx) à Iacobo Quartio Chabloiſii præfecto, viro nobili, vi expugnatum direptumque fuit. Enimvero cum defuncto tandem Humberto Delphino, exſtinctoque paulo poſt Amadeo comite Genevenſi, bellum quoque ſimul ſublatum finitumque crederetur, æterna nihilominus hæreditariaque quaſi, in liberorum animis paterni illius in Sabaudum odii manſere ſemina. Genevenſi Guilelmus, Delphino Ioannes (cui Henricus præſul Metenſis, frater) filii, ſucceſſere, optimè inter ſe, majorum ſuorum exemplo, concordes adoleſcentes. Bellum itaque conjunctis animis viribuſque cum redintegrarent, & plurima agro Sabaudico, ab ea parte qua divi Andreæ fanum eſt, inferrent mala, filio ſuo Eduardo, juveni impigro, & cui par cum illis ætas, in Pedemontanum ſeceſſurus agrum, belli illius ſummam Amadeus committit, bono eum animo eſſe jubet, belloque & armis rempublicam attollere, ſibi pacem domumque curæ fore. Accipere paternum imperium Eduardus (cui principium illa militia fuit). & nobiliſſimo atque fortiſſimo quoque ex

propinquis, clientibus & amicis evocato, haud temnendæ manus ductor, adversus hostem magna cum cura & mox gloria tendit. Quo (postquam dubio ancipitique aliquamdiu ad divi Andreæ fanum marte cum illo pugnasset) singulari sua suorumque virtute, tandem profligato, victor discessit, gaudente supra modum ad ejus victoriæ nuncium patre, quod cunctis super vota fluentibus, quā de filii sui præclara indole, animo spem conceperat, ea quoque se haud frustratum videret. Varius belli hujus successus eventusque fuit: & cum nunc hunc, nunc illum, nunquam diu eodem vestigio stare solita fortuna, benignioribus oculis adspiceret, necesse erat, ut destructis brevi depopulatisque misere utrimque agris, qui steriles neque fecundi satis per se, cum minore plerumque quod acceperant fœnore, reddere erant soliti, intentisque alimentorum pretiis, plurimi indies fortunis provolverentur, & gravi rerum omnium pressi inopia, solum tandem verterent, donec eorum diuturnioribus moti malis calamitatibusque, viri aliquot graves, & magni utrimque nominis, inter quos Tarentesius archipræsul, Moreæ princeps, Guigo Allemanus Valbonnoisi regulus & antistes Gratianopolitanus (qui docta elegantique oratione

ratione plurimum ad eam rem contulit) pacis parti utrique ſuere authores; quæ ipſis conciliantibus tandem cum coiiſſet, Guilelmo comiti Genevenſi Agnes, Foucignio Maria, Sabaudi filiæ, nupſere. Non amplius biennio ea ſtetit pax. Delphinus enim (nam reliqui duo datam ſocero fidem violare, ſollicitante licet Delphino, nefas duxere) oblatam præter ſpem potiundæ Ambrunayæ (ad pontem Ainſium cum opulentiſſima abbatia ſitum oppidum hoc) occaſionem omni fide potiorem habuit. Monachi eo in monaſterio inter cæteros erant tres, ex Delphinatu oriundi, præter animum ad flagitia præcipitem, inimici antiſtitis ſui, comitis Amadei propinqui, viri ſanctis moribus integerrimaque vita, quod ab eo vitiorum ſuorum gravibus ſeriiſq; verbis ſubinde admonerentur. Hi cum admoniti nihilo fierent meliores, neque reſipiſcerent, duriuſque idcirco ab Abbate, juxta monaſterii præſcriptum legeſq; haberentur, in hominis optimi, ipſi ſceleſtiſſimi, clam conſpirantes necem, ad rem atrocem animum adiiciunt. Delphinum itaque (cui ſe principi rem longe gratiſſimam facturos, ſi oppidum una cum monaſterio illi traderent, haud erant neſcii) per ſpeciem inviſendi parentes adeunt, multiſque illi verbis Abba-

tem hunc hostem illi esse infestissimum, sinistrosque passim de eo sermones cum non levi nominis ejus ignominia serere, graviterque ferre si aliter quis sentiret aut loqueretur, odisse etiam, indignisque tractare modis (cujus rei ipsi fecissent periculum) quotcunque ex Delphinatu eo locorum commigrassent, persuadere conantur. Provecti longius, Abbatem abbatiamq; & simul oppidum ipsum, si præsidium acciperent, furtim tradituros se pollicentur. De Abbate, parum sibi curæ esse, quænam eum fortuna, quisve maneret exitus, respondet Delphinus: at oppidum sibi si tradant, summi se beneficii id habiturum loco. Vbi asperatum Delphinum, & posse Abbatem perverti, satis hominibus illis facinorosis patuit, in monasterium ilico redeunt, intromissoque, ea quæ insequuta est nocte, per aversam monasterii portam, quem à Delphino in eam rem acceperant, milite, Abbatem in ipso sacræ ædis vestibulo (precibus enim matutinis pro recepto more decantandis, ad templum illo ipso tempore properabat) comprehendunt, & ad multò ante præcogitatum revoluti facinus, injecto cervici ejus laqueo, ex fenestræ cujusdam transverso tigno suspensum, nefariis manibus necant. Quo scele-

stissi-

ſtiſſimo patrato facinore, Delphini mox palam proferuntur ſigna, illius inclamatur nomen: facinoroſi autem monachi illi monaſterii in ſe ſuſcepta protinus procuratione, in ſuam ſuorumque rem monaſterii proventus omnes convertunt, mirantibus mortalibus omnibus facinus adeo nefandum conſcio Delphino perpetratum. Et mirum mehercule erat, virum ea nobilitate ita temere vitæ profligatiſſimæ monachis fidem habuiſſe. Sed quid non deſignat ſuo nunquam contentus, & alieni appetens ſemper animus? Vtinam noſtro hoc deploratiſſimo ævo non eadem cæcitate plerique mortalium (eodemque avaritiæ abrepti æſtu) laborarent, indignioraque his committerent! Quam velim eorum ſemper animis illud Iulii Cæſaris obverſari: *Conſueſſe deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere ulciſci velint, iis ſecundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere.* Quanquam ad monachos hos quod attinet, non diu admodum tantum facinus tulerunt impune. Sabaudus enim, ut quæ ad Ambrunayum acciderant, intellexit, non contemnendam ilico, rei indignitate commotus, equitum peditumque eo miſit manum. Hic cum ſummo ſilentio &

sine strepitu ullo iter facere jussi, Ambrunayo statim ut in conspectum venere, potiti sunt, cæsisque qui Delphini nomine locum invaserant, comprehensos monachos, totius hujus tragœdiæ authores, & compedibus vinctos, ad ecclesiasticum cui subjecti erant magistratum (ita imperarat Amadeus) puniendos ablegant. Graviter factum hoc ferens Delphinus, ruptę pacis culpam in Amadeum comitem, quod urbem nihil ad se pertinentem, vi occupasset, conferre. Cum iis itaque quas apud se tum habebat copiis in Verboyneos irruptionem facit, Mirebellumque arcem obsidet: qua deditione, an pręfecti (quod quidam opinantur) proditione (ajunt enim ipsummet Delphinum proditionis paulo post ab eo exegisse pœnas) incertum, potitur tandem. Cæterum ubi Amadeum comitem, utriusque generi Austriæque ducis, & propinquorum suorum, Roberti præsertim Burgundiæ ducis (cujus filiam Blancam, Sabaudi filius Eduardus, uxorem duxerat) auxiliis confirmatum, maximas adversum se copias ducere intellexit, in Delphinatum evestigio, arce illa restaurata, validoque munita præsidio, & commeatu in eam subvecto, trajecto rursus Rhodano, rediit. Admirati subitum hostis discessum Sabaudus sociique proceres,

res, ejusque, quod hoste non viso, in fugam se dedisset detestati ignaviam, divi Germani fanum (in Bieugeojsii soli ingressu situm oppidum, peropportunum ex Bressano agro in Sabaudiam ire volentibus) exercitu in eas oras ducto communi consilio obsident: sed cum longam obsidionem, magno sibi ad cætera impedimento viderent fore, neque ita facilis esset expugnatio (quod Delphinus quæ parabantur à perfugis edoctus, de justo præsidio, re frumentaria, cæterisq; ad diuturniorem obsidionem tolerandã rebus necessariis, abunde oppido prospexisset) stratagemate quodam uti constituunt. Obsidionem itaque præter obsessorum spem opinionemque solvunt, & quasi ad Languienum oppugnandum totis castris properarent, præ se ferunt. Cujus rei per speculatores certiores facti obsessi, oppido illi ut succurrerẽt, breviore itinere ac per tramites occultos, hosté prævertendum rati, divi Germani relicto fano, Languienum citato festinant gradu. Sabaudus quod volebat, consecutus, converso opinione citius itinere, divi Germani fanum repetit, obsessumque aliquamdiu locum (frustra qui egressus paulo ante fuerat, regredi conante milite) vi capit, non sine suorum (fortiter sese tuentibus oppidanis, qui ad unũ
cæsi

cæsi omnes) insigni strage; arcemque, quæ aliquamdiu adhuc se tenuit, præfectus, à commeatu instructissimam licet, quod militem fere omnem amisisset, dedere tandem coactus fuit. Admiranda profecto militum eo sæculo erga duces fuit observantia, ingens obsequiú. Oppidum vi licet miles, & quidem cum gravi suorum occidione, cepisset, & in prædam sibi idcirco dari non injuria deposceret, à spoliatione tamen, quod ita Sabaudus cæterique proceres (quibus durum videbatur, cum cæsis oppidanis propemodú omnibus, nulla fere eo in oppido vacua à luctu domus esset, gravioribus miserum populum calamitatibus premere) missis per urbem præconibus imperarét, abstinuere. Gravi quoque edicto, pluribus passim per vicos plateasque erectis crucibus, matronarum virginumque pudicitiæ, (cum sempiterna eorum principum laude) consultum fuit. Neque militum fuit quisquam, qui vel abjectissimo scorto vim inferret. Amberievo inde oppido vi quoque expugnato, maximis, qui subsidio venerant, donati muneribus, ad suos rediere. Vehementer utriusque oppidi amissione consternatus Delphinus, Guigone filio, & bonorum suorum omnium, & inveteratissimi simul illius adversus gentem Sabaudicam odii, suc-

ſucceſſore relicto, ex animi mœrore
paulo poſt decedit. Annus jam aderat
Domini milleſimus trecenteſimus &
quartus, quo, cum Philippo Galliarũ regi
ingens adverſus Flandros (qui memora-
bili illa de Gallis ad Cortracum parta vi-
ctoria, ferociores, induciarum, quas cum
rege fecerant ſécuri, in bello nihilominus
perſeverabant) exercitus eſſet educen-
dus, ut quas Sabaudus Delphinuſque in
mutuam perniciem inſtructas multis jam
annis habebant copias, iis eo bello uti
poſſet, omni ille ſtudio inter eos uti paci-
ficaret, laboravit. Quà tandem procurata
pace, & milite utrimque dimiſſo exau-
thoratoque, equitatus omnis, & peditũ
magna manus ad eum protinus tranſiit,
adeo ut ſupra trecenta hominum arma-
torum millia, in exercitu ſuo Gallus (ſi
veri annales) haberet. Copiis quas Gal-
lo Sabaudus auxilio miſit, Eduardum fi-
lium (quem equeſtri paulo poſt gladio
rex Gallus cinxit) præfecit. Cujus cæte-
rorumque procerum, qui ſubſidio vene-
rant, ſingulari virtute, victoriam tandem
dubio ancipitique aliquamdiu licet præ-
lio, de Flandris rex reportavit, cæſis
millibus ſupra triginta, & plurimis ca-
ptis. Intoleranda eo tempore pleroſque
ſitis in regio exercitu exſtinxit: Antiſſio-
dorenſem comitẽ inter cæteros. Flandris
in

in universum tandem debellatis, dona amicis cæterisque qui subsidio venerant, pro cujusque merito, rex dedit. Eduardus in Sabaudiam rediit. Sunt qui scribant, Amadeum hunc ejusque successores hæredesque ab Henrico Luxemburgensi imperatore, quod ipse majoresque ejus imperatorio orti sanguine, ita de imperio meriti essent, quodque in Italiam euntem imperatorem per ditionis suæ fines concesso transitu, regio ubique apparatu, in omnibus imperio suo subjectis locis, excepisset, & Berna usque, Romam, ejus coronationem augustiorem sua præsentia uti faceret, deduxisset; imperii in Astensi oppido renuntiatos principes. Cæterum quia sæculi illius anno decimo, ipso Assumptioni virgineæ festo die, Amadei hujus unius potissimum virtute fortitudineque, Rhodus insula in Christianorum venit potestatem (in qua ad annum usq; M D XXII. quo, toties frustra Turcis petita obsessaque, à Solimano tandem per vim capta fuit, perseveravit) & Magni meruit nomen, & ut Sabaudiæ insignia, quæ eadem & imperii erant (Saxoniæ ducum, ex quibus Sabaudici orti proceres, insignibus interstincta hactenus) scuto equitum Hierosolymitanorum sodalitii Ioannitani, cruce scilicet argentea

in ru-

in rubri coloris clypeo, ipſis petentibus equitibus (qui Rhodo ab imperatore Conſtantinopolitano donati tum , Rhodii ab eo tempore equites dicti fuere) in navatæ virtutis præmium decorarentur, utque ædibus , quas Lugduni ſitas habebant equites Templarii (quorum funditus ea tempeſtate exſtirpatorum, jure ne an injuria variant annales, bona Ioannitanis ceſſere) ab ejus ſodalitii præfecto donaretur. Errant graviter, quippe qui Amadeo ejus nominis ſecundo per Sabaudiam imperante , Rhodum captam, cæteraque , quorum meminimus , contigiſſe ajunt. Ortum ab Rhodi hac expugnatione ſymbolum illud quadriliterarium FERT. Sabaudicæ ab eo tempore familiæ proprium manſit. Variæ ſymboli hujus traduntur interpretationes, & pleræque prorſus abſonæ : veriſſima illa, qua FORTITVDO EIVS RHODVM TENVIT, eo ſignificari plerique autumant. Avenionem poſt collocatam Leopoldo Auſtriæ duci filiam ſuam Catharinam profectus,ut genero ſuo imperatori Conſtantinopolitano ſuppetias adverſus Chriſtiani numinis hoſtes procuraret , ſæculi ejus anno XXIII. idibus Octobris decedit , & in Altecombano monaſterio ſepelitur. Scribitur Amadeus hic quod ſex illi uxorique ejus uno eodem-

eodemque tempore per nocturnam quietem visi infantes, qui flexis Deum orabant genibus ut comitem Sabaudum ejusque uxorem, sobolis compotes facere dignaretur, in Cluniacensi monasterio sex infantium, qui pro Sabaudiæ principum salute statas perpetuasque Deo dicerent preces, instituisse collegium, cui peropimos annuos constituit proventus. Singulari quippe divini numinis dispensatione accidisse sibi persuaserat, ut sibi suæque uxori infantes illi apparerent, prę sertim postquam uxorem suam, sterilem hactenus, gravidam ex eo tempore factam cognovit. Ejus collegii (cui CONVENTUS SANCTUS, quod etiamnum hodie obtinet, inditum nomen) legibus cautum inter cætera fuit, ut simul atque aliquem ex hisce infantibus, tale quid quod castis innocuæ illius ætatis moribus repugnaret, & malitię prę se ferret specimen, designare contingeret, illo moto, alius protinus in ejus substitueretur locum. Cautum quoque, ut, eorum infantium aliquo, ea ętate ex luce hac decedente, non aliæ in æde illa sacra, in qua sepeliendus esset, diceretur preces quam quas divis Innocentibus festo die cani consuetum est. Videtur Amadeus, si verus Paradinus, filium quoque habuisse Ludovicum. Scribit enim Amadeo ejus no-

nominis sexto, ex Amadei hujus filio Amadeo nato, patruum fuisse Ludovicum & simul tutorem, eumq; decessisse paulo post Amadeum quintum fratrem suũ. sed labitur ille, & eorum quæ paulo ante vere dixerat, haud meminisse videtur, Ludovicum nimirum Amadei sexti tutorem, Amadei quinti (sexti patris) fuisse cognatum, patruelem scilicet, & ex Ludovico Vaulxio natum. Sunt qui tertiam Amadeo huic asscribant uxorem, Delphini scilicet Viennensis filiam: sed mihi ea de re compertum nihil hactenus. Referunt Hollandiæ annales dignam (meo judicio) quam obiter hic asscribamus rem. Imperabat sub hæc ipsa (inquiunt) tempora per Hollandiã Florentius ejus nominis quintus, is ipsus quem Gerardus Velsius, inauditi antea facinoris, cum Ghysberto Amstelio, Hermannoque Woerdeno socero, societate inita, per insidias captũ, & viginti unoq; consossum vulneribus, infami parricidio trucidavit. Hic variis crebrisq; cum Frisiis Flandrisq; commissis pręliis, cum nobilitatis meliorem amisisset partem, & plerosq; etiam gravis, quæ per ea tempora grassata fuit, pestis sustulisset, optimum atque opulentissimum quemque in Hollandico agro, ex eo hominũ genere qui rem tractabãt rusticam, conquiri

præcepit. Singulorum inde moribus facultatibusque spectatis, secrevit à vulgo, quorum virtus opesq; eminebant: Quadraginta hi fuere, novæ nobilitatis seminario destinati. Hos ipso Dominico natali festo die, sub salutis annum MCCXCV. Hagamcomitis, in regiam adduci jussos, postquam communicatis consiliis, liberaliter accurateque adhibitos solenni convivio habuisset, remotis tandem epulis, in equestrem cooptavit ordinem, qui honoris amplissimus gradus, clypeoque (quod acceptæ nobilitatis, quam in posteros transfunderent, esset insigne) donavit. Admonitos deinde, quando in id fastigium recepti essent, ut obliti status, quem suo beneficio exuissent, præclaris in posterum, & dignitati quam obtinerent convenientibus animum intenderent actionibus, dimittit. Magnam ea res comiti, apud eos in quorum familiis vetus nobilitas, (qui in contumeliam factum hoc accipientes, mancipiorũ eum passim deum appellabant) invidiam conflasse scribitur. Quasi vero ulla existat nobilitas, quæ non ab hujusmodi aut his non absimilibus parvis exilibusque initiis, & olim apud Romanos rerum dominos (cum Fabii, Lentuli, Cicerones, Pisones ex agris ad imperia vocarentur) & hoc nostro majorumque nostrorum

ævo

ævo per virtutem (in cujus actione illa consistit) ortum habeat. Legimus, magnum illum Alexandrum Macedoniç regem, cum Alexandriam urbem in Tanais amnis ripa condidisset, incolas novæ urbi dedisse captivos, quos, reddito pretio dominis, liberarat, quorum posteri (inquit Quintus Curtius) nunc quoq; nondum apud eos, tam longa ætate, propter memoriam Alexandri, exoleverunt. Prçclare mehercule Cicero, cum cognomen suum (ut Hadrianus Iunius, vir raræ reconditæque eruditionis, author est) ob ciceris leguminis vilitatem, fastiditum atque invisum intelligeret, amicis aliud sumendum suadentibus, respondit, se nomen Ciceronis longe redditurum illustrius, quam vel Catonum, vel Catulorum, vel Scaurorum. quæ cum primis illustres apud Romanos familiæ erant. Quare gravem mihi hominum (quos in nobilium album à Florentio comite relatos ostendimus) posteris injuriam fecisse videtur, quisquis historiæ hujus author est, quod eorum simul nomina nõ ediderit. Omissum id fortassis ab eo, ne tam vilia prodendo exordia, eorum animos offenderet. verum meminisse debebat, eadem fere (uti diximus) ubique gentium veræ nobilitatis, & quæ virtutis præmium sit, rudimenta cunabulaque

que esse, & humili obscuroque, aut saltem minus generoso loco ortos, stirpis sæpe suæ propagini & ex se genitis virtute partum generosum (inquit idem Iunius) nomen & titulum, quasi transcriptum relinquere. Sed natura mortalium hoc quoque nomine prava sinistraque dici potest, quod majorum nostrorum (quos æmulari aut nolumus aut nõ possumus) tædium nos capiat; & quo degeneramus magis, longiusque ab eorum integritate, simplicitate, candore, fide, cæterisque quibus claruere, nomenque sibi atque ingratæ posteritati peperere, emigramus virtutibus, eo magis eorum nos, qui umbrã virtutis potius, quam virtutem ipsam amplectimur, pudeat pœniteatque. Quanquam non postremas ego inter familias nobiles tenere existimem, qui ab illis genus ducentes, suamque ad eos originem referentes, per tot annorum spatia (trecenti enim & amplius effluxere anni) nominis sui claritudinem, nulla degeneris affinitatis sordidæve functionis intercurrente labe, queant extendere.

De Eduardo Sabaudiæ comite.

EDuardus Sabaudiæ comes nonus, Amadei proxime antepositi, cui, divi Mauricii, anno post natum Dominum

M CCC

M CCC XXIII. menſe Octobri, accepto annulo, ſucceſſit filius, ita ab adoleſcentia vitam inſtituit, ut avo patrique (ut erat acri atque impigro ingenio) in omni virtutum genere ſimillimus evaderet. Magna in eo militiæ (cujus exercitium cæteris omnibus præferebat) erat ſcientia, cui clementiam ſummam conjunxerat, hoſti qui ſtrenue rem geſſerat, ingentem ab eo cladem accepiſſet, licet (quod in Seſlainſiæ arcis apparuit expugnatione) parcere glorioſum ſibi ducens. Liberalitatis (qua nulla dignior magno principe virtus) uſq; adeo erat amãs, à prodigo parum uti abeſſet. Cui rei modum nullum cum faceret, excederentque longe annuos ejus proventus maximi, quos quotidie faciebat ſumptus, ſubditũ ſibi populum ſolito longe majoribus tributis uti premeret, neceſſe omnino fuit. Hugonem Foucignium, ſororis ſuæ Mariæ virum (cui juvenili temerarioque conſilio, cujus ſolam dominandi libidinem cauſſam habebat; nunquam ab eo læſus, arma intulerat) præliis aliquot, eo præſertim, quod ad Alingeſium Sabaudo tum parentem arcem, quam Delphinus obſederat, commiſſum, cum ſuperaſſet, maximaſque ejus ſubditis, Montforchieria & Seſlainſia deinde) quæ Genevenſis comitis imperium reſpiciebat

 arx)

arx) inter cæteras expugnatis, Beaugesioque (quod Foucignius paulo ante castellum invaserat) recepto, & Lucingeo oppido una cum arce vi capto, clades intulisset; acri tandem ad Varejam (Montem Mortarii appellant alii) commissa pugna, in qua & strenui militis & boni imperatoris officia simul exequebatur, cladem insignem accipit exercitu prope universo, quem, hostilibus contemptis viribus (quæ copiarum quas Guigo Delphinus, Guilelmus Genevæ comes, cui Amadeus filius successit, & Hugo Genevensis, Guilelmi comitis frater, adduxerant, accessione, maximum acceperant incrementum) vinci non posse, (minus jam cupiditatibus suis, inter obsequia fortunæ, temperans) sibi persuaserat, deleto profligatoque, ducibus aut captis (in quibus Robertus Burgundus Antusieresii comes & Beauieusii regulus cum Amadeo Challanno, Fenicis in Pedemontano solo domino, cujus magna apud Sabaudum erat authoritas) aut cæsis. Captus quoque ipsusmet Eduardus fuit comes: sed accurrentibus protinus, ad Guilelmi Bourgii (quem equestris ordinis virum longa ætas gnarum militiæ fecerat) clamorem, Hugone Bozelesio, nobili & impigro juvene, Guilelmi filio, Entremontioque regulo, hostibus

ſtibus eripitur, nequicquam iis qui manus illi iniecerant, Alberti Suſſonnagei, (qui haud procul aberat) miſſo tubicine, auxilium implorantibus: Ille enim prælio alibi intentum ſe, neque diſcedere inde poſſe ſimulans, ſervatæ olim ab Eduardo vitæ ſibi beneficium, ſimili beneficio compenſare voluit. Ad Galliarum enim regem à Delphino miſſus legatus, cum interfecto in regis conſpectu Ægrevilleo, regii palatii præfecto, in præſentiſſimo vitæ periculo verſaretur, Eduardi, qui tum forte fortuna aderat, precibus ſupplicio ſubtractus fuit. Apparet hinc, nullum male collocari beneficium, quod in homines probos & virtutis amantes confertur: & ut nihil tam firmum, cui periculum non ſit, etiam ab invalido; ita quoque mortalium nullum eſſe, cujuſcunque demum is fortunæ conditioniſve ſit, qui non aliquando vel maximo potentiſſimoque principi uſui eſſe & laboranti ſuccurrere poſſit. Quod divini haud dubie Numinis ſingulari providentia diſpenſatione que accidere ita ſolet, ad mutuæ hominum inter ſe ſocietatis conſervationem. Hugoni Genevenſi Vareia illa parebat arx, quam obſeſſam ſibi proculdubio ſubjeciſſet Eduardus, & gloriæ prædæque plurimum partum fuiſſet, ſi feli-

citati suæ frænos imponendo, aut gloriam cum modo, aut prædam cum cura habuisset; neque decem dierum, ad extremas jam redacto angustias hosti, ut, si interea temporis non succurreretur, arcem dederet, concessis induciis, suæ sibi cladis, accurrente ad solvendam obsidionem cum magna hominum multitudine Genevensi, ipsemet author fuisset. Cæterum dum Britanniæ Burgundiæque ducum generi socerique implorata ope, novum denuo abluendæ prioris ignominiæ labi, exercitum instruere parat, in Parisiensi ecce urbe (quo, ut à Gallo quoque rege auxilia accerseret, fuerat profectus) mœrore, quem, ob rerum paulo ante praeclare gestarum gloriam adverso eo prælio defloratã, animo conceperat, consumptus, Domini anno MCCCXXIX. moritur, majorumque suorum in Altecombæ monasterio sepulchro infertur. Talis eos plerumq; manere solet exitus, qui, quietis saturi, bellum, suis confisi viribus, temere, animi solummodo oblectandi causa, adversus eos suscipiunt, à quibus neq; lacessiti neque læsi unquam fuere. Acerrime quippe desinere plerumque solet, facile quod ab iis, qui quo plura habent, acrius quę non habent cupiũt, & satietate famem (ut quidam ait) parant, sumitur bellum; Deo nimirum pacis

cis omnis authore, oppreſſorum per injuriam, patrociniũ in ſe ſuſcipiente. Prudenter mehercule populus Romanus uti illatas ſibi injurias bello acerrime perſequi ſolebat, ſic nunquam ſine cauſſa, nec fere niſi provocatus, arma aliis inferre conſuevit. Libet obiter rem hic aſſcribere, quæ ſub hæc ipſa incidit tempora, cognitione profecto haud indignam: unde talium avido lectori appareat, quam ſint hominum plerorumque, etiam doctiſſimorum, fluxæ, dubiæ, incertæ, atque etiam ſæpe (quod magis mireris) ipſæ ſibi adverſæ, vel in ejuſdem quoque argumenti diſceptatione, ſententiæ; quorum tamen ſi conſcientiam appelles, ea pro utriuſq; cauſſæ defenſione adferent argumenta, eas rationes (etiam ii, quibus cæcis avaritia, omnia honeſta atque inhoneſta vendere mos eſt) ut præter unã ſolamque æquitatem, nihil ob oculos habuiſſe videantur. Quam quoq; incertę fragileſque iis poſſeſſiones hæreditateſque ſint, quibus earum retinendarum cauſſa, judicio ſiſti, litemve ſuſtinere neceſſe eſt, jure quantumvis optimo illi nitantur; præſertim ſi adverſarius obtingat, qui præpotentis alicujus (cujus commendatio vim neceſſitatis adferat) innitatur patrocinio. Cæſo ad Cortracũ ſæculi hujus anno ſecũdo, inter proceres

cæteros, Roberto Atrebatensi comite, cum Robertus ejus ex Philippo filio (qui eo vivo decesserat) nepos, repræsentationis illi jure eo in comitatu, uti contendebat, succedere deberet, senatus Parisiensis (Parlamentum appellant) Mathildi Philippi sorori, Robertique junioris amitæ (quæ Ottoni Burgundiæ nupserat comiti) caussa cognita, Philippo Pulchro rege Præside, bonorum illorum controversorum possessionem adjudicavit; nequicquam se jure potiorem clamitante Roberto. cui, ne omnino privatam vitam ageret, comitatus Bellomontanus, multo minoris dignitatis, ac opibus tenuis fuit attributus. Præbuit ea res (eam ipsam præsertim sententiam, eodem illo Parisiensi senatu, sæculi illius anno XXXI, in Philippi Valesii Regis gratiam, confirmante) gravissimis quibus Gallia multis ab eo tempore annis agitata fuit motibus, occasionem, maximamque in hominum animis peperit admirationem: præsertim postquam vix toto ab eo tempore elapso decennio, diversum prorsus in simili plane caussa judicium ab eo ipso senatu, illo ipso rege sententiam primo loco dicente, ferri viderent. Habet ea res in hunc se modum: Io. Dux Britanniæ, Petri & Ioannis rufi, ducum, hujus filius, illius nepos, Lugduni

duni oppressus ruina muri, filium Arturum reliquit. Is dux, duobus deinceps matrimoniis liberos tulit: ex Beatrice vicecomite Lemovicum, & Avennarum in Annonibus domina, procreavit Ioannem tertium ac Vidonem: ex Iolantide comite Montefortis progenuit item Ioannem, cui nupsit soror Ludovici comitis Flandri. Ex Vidone nata est Ioanna & cognomine & offenso corpore Clauda. Ioannes tertius dux nullos genuit liberos, superstes fratri Vidoni. Is Claudam fratris filiam nuptui dedit Carolo comitis Blesensis minori filio, ex Margareta Philippi Valesii Franciæ Regis sorore suscepto. Mortuo Ioanne, ejus frater item Ioannes jure materno comes à Monteforti, affirmans se legibus vocari ad Britanniam obtinendam, Nannetes occupavit, fraternumque aurum, quod in Lemovicum arce asservabatur, illuc profectus, sibi depromi jussit. Exin Brestum, quod oppidum arcemque præsidium Caroli Blesensis insederat, regressus ad deditionem compulit, Rhedones etiam in potestatem redegit, & Veneti se advenienti dedidere. Postulabat ab rege Franco, ut se in fidem reciperet, Britanniæ ducatum esse beneficium Francorum regum. Adversarium habebat Carolum Blesensem. Is uxoris Clau-

dæ

dæ caussam agebat, illam esse Vidonis filiam, qui pater si viveret, sine controversia successurus fuisset Ioanni tertio defuncto, quod ab eo frater secundus natu foret: Ioannes vero, qui nunc fratrum reliquus esset, tertius numeraretur: ac æquum esse, eodem loco filiam haberi, quo pater si viveret haberetur: hoc in multis aliis publicis privatisque caussis constitutum observatumque. Ille contra tendebat: testabatur recenté etiamnum memoriam, & id quod secuti fuissent patres Parisienses Franciæque compares in comitatu Atrebatensi adjudicando Mathildi amitæ, excluso Roberto fratris filio. Quod si mulieres in hæreditatibus paternis præferuntur fratrum jam mortuorum filiis, multo æquius esse, se virum, sé patruũ, præferri fæminę Claudæ, fratris jam mortui filiæ: quando jam in Roberto Atrebate hujus caussæ præjudicium factum sit, filios filiasve patrem in ducatibus comitatibusq; non referre, nõ eodem loco, non eodem jure censendos. Se Ioanni tertio duci fratri uno gradu propiorem esse quam Clauda fratris filia sit. Hæc plurimis verbis summaque contentione in senatu, sedentibus comparibus, præside rege, acta. Secundum Blesensem sententia lata, statutumq; aliam aliorum ducatuum comitatuumq; caussam:

ſam: nec Atrebates eodē jure agere quo Britannos. In cauſſa Atrebatenſi palam factum edoctoſque judices, eodem mulieres jure quo viros eſſe ad comitatum Atrebatenſem obtinendum, nec patrum repræſentandorum conſuetudinem in Atrebatibus receptam. Ioannes id judicium non æquo, jureve, ſed in gratiam regis, qui Bleſenſis avunculus eſſet, factum ratus, relicta in Nannetibus uxore filioque Ioanne adhuc puero, ac amicorum fideliſſimis, qui res interea tutarentur, in Angliam, quo Atrebas antea pari dolore trajecerat, profectus, cum Eduardo rege fœdus percuſſit. Ius (inquit tandem Paulus Æmylius, quibus verbis eum ſermonem finit) cauſſaque dubia, utrum patrui an fratrum filii ad res imperiaque obtinenda vocandi ſint, ingentium toto terrarum orbe motuum origo exſtitit.

De Amadeo eo nomine quinto.

EDuardo antedicto rebus humanis exempto, Amadeus eo nomine quintus frater ejus Avenione, ubi tum temporis apud Ioannem Pontificem ejus nominis viceſimum ſecundum, degebat, evocatus, divi Mauricii annulo, ab ejus provinciæ ordinibus invitus reluctanſque (quod modeſte de ſe ſentiens, tanto ſe o-

ſe oneri imparem diceret) donatur; Margaretæque defuncti Eduardi filiæ (quæ miſſis, ut patrem deceſſiſſe intellexit, legatis, Sabaudiam ſibi tanquam paternorum bonorum veræ unicæque hæredi tradi poſcebat) præfertur. Neque enim (quod longa jam conſuetudine obtinuerat) fæminis aditum ad eum honorem patere illius provinciæ proceres volebant, quamdiu virilis ex ea familia ſtirpis, juſto legitimoque natus thoro, aliquis reliquus eſſet. Quam rem edoctus Britanniæ dux Ioannes, Margaretæ maritus, auri magna accepta vi, uxori juri quod ad comitatum Sabaudicum ſibi eſſe contendebat, uti renuntiaret, author fuit. Princeps fuit pius, inturbidus, prudens, fortis, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, & pacis amantiſſimus, ab omni ambitionis fumo aliorumque invadendi bona deſiderio in tantum alienus, ut in iis quæ jure ei deberentur cõſectandis haud admodum eſſet anxius, ſollicituſque. Cæterum cum Guigo Delphinus Viennenſis (quem parta ad Vareium victoria, Eduardique comitis mors inſolentiorem fecerant) Sabaudicum Foucigniumque agrum depopularetur, cædibus, incendiis paſſim graſſaretur, & hominum pecorumque prædas ageret, ſubditorum

tan-

tandem ſuorum, qui de atrocibus hiſce injuriis (quæ eo uſque provectæ jam erant, ut, conſumptis longe lateque frumentis, neque terra, quæ per hoſtiles incurſiones coli haud poterat, aliud proferente, in maximis ſe anguſtiis conſtitutos viderent) frequenter apud eum querebantur, importunis victus precibus, poſtquam admiranda liberalitate eorum inopiæ neceſſitatique proſpexiſſet, Amadeumque Genevenſem comitem, & Hugonem Geiſii dominum, fædere cum iis facto, in ſuas pertraxiſſet partes, arma adverſus Delphinum (Philippo Moreæ principe, & Ludovico Sabaudo Vaulxii regulo, cognatis patruelibus, auxilia adducentibus) ſumit, juſtoque conſcripto exercitu Monthouſium (quam Humberto fratri ſuo una cum Foucignio agro donarat arcem Delphinus) obſidet, eaque, dedentibus ſeſe obſeſſis, quibus qua erat clementia parci voluit, ſingulari ſua virtute potitur tandem; poſtquam primus inter ſuos, periculo omni ſpreto, cunctantibus ceteris, in murum ſcalis admotis, evaſiſſet, & rem auſus incredibilem atque inauditam, multoque magis ad famam temeritatis, quam gloriæ inſignem, in ſubjectam planiciem, ſequentibus præ pudore certatim militibus (quibus quod prima oppugnatio non ſucceſ-

ſiſſet,

ſiſſet, animi nonnihil decreverant) præcipiti ſaltu ſemetipſe, ingenti animi periculo majore (quippe armis fulgentibus conſpicuus , unus præcipuè telis petebatur) immiſiſſet, dignaque prorſus ſpectaculo edidiſſet. Eum locum valido munitum præſidio , commeatuque neceſſario in eum importato, cum militem exauthoraſſet Sabaudus, admotis intempeſta quadam nocte, in Delphini gratiam, clam ad muros ſcalis, Hugo Genevenſis recipit. Cujus infortunii in Seſſellenſi oppido certior factus Amadeus, cum ea quam tum cogere potuit manu, Mõthouſium recta, ſuppetias adducente Genevenſi comite , pergit , ubi commiſſo cum Hugone Genevenſi , ad arcis radices, conflictu , victor, Ioannem Sabaudum , quem primo captum congreſſu hoſtis abducebat , recipit; & Monthouſio denuo, dedente quarto obſidionis die Hugone Genevenſi, potitur. Duobus inde medio inter Montmellianum & Aſpremontium loco (ex quo , & quidem ſolo , ad Chamberyum urbem erat aditus) conditis caſtellis Marcheſio Motterioque (quæ modicis inter ſe ſtadiis diſtabant, ne procul repetendum eſſet mutuum auxilium) Delphini , qui eam ſe civitatem ejuſque ſuburbia injecto igni corrupturum jactabundus fuerat intermi-

minatus, vanas ſpes vanoſque illuſit conatus. Vrebat accepta ad Monthouſium clades mirabiliter Hugonem Genevenſem. vindictæ itaque & abolendæ ignominiæ avidus, Villegrandam arcem, milite commeatuque à Delphino acceptis, obſidet, expugnat, ſpoliat, evertit: ſed accurrentibus eveſtigio Amadeo comite Genevenſi, & Ludovico Sabaudo, arx illa una cum oppido reſtauratur, meliorque longe poſt excidium renatæ, quam integræ fuit facies. Sed nihilo propterea magis quieſcentes Delphinates, Perricream in Sabaudico ſolo arcem, admotis clam ſcalis, & promptiſſimo quoque ſuccedente, ſæculi ejus anno XXXII capere tentant: ubi inſidiæ parum ceſſere, ad vim tranſgreſſi, palam locum obſident, eoque, poſtquam ipſemet Delphinus, qui ſuis ſubſidio venerat, dum propius loci ſitum contemplatur, ab emiſſa forte ex arce ſagitta ictus, cecidiſſet, deditione tandem potiuntur. Obſeſſi ad unum omnes, incolumitatem pacti licet, increpantibus nequicquam tribunis nobilitateque, tanquam fidem per ſcelus abrumperent, ab incondita & in furorem ob amiſſum principem, acta multitudine, quæ ea victoria ex libidine ſua uſa fuit, interfecti fuere: non ſexus, non ætas, miſerationem attulit: arx ſpoliata &

diruta funditus. Guigoni Delphino cum Humbertus succeſſiſſet frater, Galliarum rex Philippus Valeſius, pacis Sabaudo juxta Delphinoque author fuit. qua cum ſubditorum ſummo utrimque gaudio confecta tandem, ſanctioris puriorisque vitæ ingreſſus iter Sabaudus, pietatis varie exercendis officiis totum ſe tradidit, ædeſque aliquot ſacras conſtruxit, partim à fundamentis (inter quas Dominicanorum ad Montmellianum monaſterium) partim reſtauravit, proventibuſque annuis auxit: & in his ſacellum arcis Chamberianæ & abbatiæ Altecombanæ, in quam collecta undique majorum ſuorum oſſa inferri voluit. quibus ipſe paulo poſt, ſæculi ejus anno quadrageſimo ſecundo, Amadeo filio impubere ſucceſſore relicto, cum ſubditorum omnium, vicinorumque principum (quibus erat longe cariſſimus) ſummo luctu decedens, junctus fuit. Rem de Guigone hoc Delphino, quem ad Pierricream arcem telo confoſſum ſupra oſtendimus, maximæ admirationis referunt annales, & dignam quæ mortalibus omnibus ante oculos ſemper obverſetur, unde manifeſto intelligant, Deo uti ſecuritatem noſtram, ita quoque & ultionem curæ eſſe.

Delphinus Allobrogum (inquit inter

cæteros qui historiam hanc tradidere Paulus Æmylius) bellum cum Sabaudis (ut inter finitimos assolet) ob finium controversiam gerebat, bello inclitus, sed alienarum uxorum pudicitiæ infestus. Bohemus auxilio illi socio amicoque cum ire constituisset, filius ejus Carolus (ut Pontifex Pius narrat) per quietem visus est sibi videre, viri divina specie præditi jussu, præstanti juvenem forma, editiorem in locum raptum, detractaque veste exsectum; sibique interroganti, cur & quisnam tam egregia indole adolescens tam fœde atrociterque haberetur; responsum, Delphinum aliena cubilia attrectare solitum, meritas pœnas numini dare. Somnium filij in præsentia elusit pater, bidui viam progressus, certum nuntium accepit, Allobrogem in oppugnatione oppidi, vulnere accepto, decessisse. Quod minus memorabile & fortassis vanum credi posset, nisi sub idem tempus occubuisse telo hostium, ejus gentis annales authores essent, & in agro Parmensi, ubi nocturna quiete id obversatum fertur, ædem Virginis, ut monumento foret, Bohemum struxisse, locupletasseque vectigalibus, hancque rem testatam tabulis Bohemi regis, legisse se Pontifex tradidisset. Hactenus Paulus Æmylius, cui Franciscus Belleforestus & Bernardus Girartius consentiunt.

De Amadeo eo nomine Comite sexto.

AMadeo quinto Amadeus succedit filius, puer admodum, ætatis anno scilicet nono, salutis vero MCCCXLII, datique qui ætatem ejus regerent, Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus (quem non recte Paradinus patruum illi fuisse scribit: cui triennio post fatis sublato, Guilelmus Baumeus, suæ gentis nobilissimus, communi nobilitatis ordinumque provinciæ ejus decreto sufficitur) & Genevensis Comes Amadeus, qui eo illum nomine in sacra ablutione donarat. Viridem dictum scribunt, quod ejus coloris vestibus ut plurimum ipse ejusque ministri domesticique uterentur. Alii ita appellatum ajunt, quod annos natus duodecim, in equestri ludicro herbacei coloris vestem gestans, victoriã reportasset. Mortuo Roberto Siciliæ rege, principatus Pedemontanus, qui Roberto paruerat, pro majore parte in Amadei hujus Iacobique Sabaudi Moreæ principis, viri longe optimi fortissimique, concessit potestatem, Ioanna regina, Roberti nepte, quod fæminam patrio more in id fastigium recipi populus Pedemontanus negaret, exclusa. Vbi primum Sabaudo ætas militiæ patiens fuit pulsum

pulsum Seduno ab incondita Valesianæ ditionis multitudine, præsulem, superatis primum prælio Valesianis, & Seduno deinde urbe vi expugnata, captisq; deditione Valeresia (in quam ejus civitatis canonici confugerant) & Turbellone arcibus, juraque antiqua pati coactis, in pristinum restituit locum. Renovatum deinde inter ipsum Delphinumque bellum. Cujus hæc fertur causa. Hugardus Geisii regulus, grandi à Delphino accepta injuria, eo deserto, in Amadei quinti, Amadei hujus patris, partes transierat, Geisiumque baronatum illi ejusque posteris clientelari subjecerat jure. Cujus facti pœnitētia ductus paulo post, accersitum ad se Hugonē Genevensem morti jam proximus ea lege hæredem instituit ut ejus dominatus caussa, soli Delphino, vero legitimoque domino suo, fidem suam obstringat. Offensus ea hominis inconstantia Sabaudus Hugoni ad se uti veniat, & ejus loci ergo Hugardi exemplo juramentum sibi præster, denuntiari jubet. Ad quæ cum protervius ille (ut erat linguæ immodicus) responderet, nihil sibi cum Sabaudiæ comite Geisii dominatus intuitu, negotii esse, facileque in eius, cui fidem suam jurejurando illigasset, futurum poteſtate, ut adversus Sabaudi injurias se tueatur atq; defendat:

non tenuit iram Sabaudus. Itaque Florimontum arcem, cum eo, quem arrogantis illius responsi quasi certus convenire jusserat milite, obsidet, eaque tandem per vim, magna hominum edita strage, potitur. Qua capta, validoq; præsidio munita, ad Geisium obsidendum recta pergit, quæ ipsa quoque, munitissima licet alioqui, & à milite instructissima urbs, post durissimam aliquáto tempore toleratam obsidionem, & post crebras in hostilem exercitum factas excursiones, in Sabaudi potestatem deditione tandem una cum arce venit. Indignari supra modum ob amissum Geisium Hugo Genevensis, & Sabaudiæ fines (Delphino stipendia militi præbente) depopulari; arces aliquot, & in iis Mordesūm & Messieresium (quibus vi captis, nulli neque ętati neq; sexui parcitum fuit) demoliri funditus. Bonnevaulxium autem quia expugnari non poterat, igneis varie injectis telis, una cum iis qui in eo erant mortalibus (quos omnes, militibus per summam crudelitatem exitu prohibentibus, ignis hausit) corruptum fuit. Non impune diu tantum scelus tulit Genevēsis: simul enim ex suorum querelis quæ ille designasset, cognovit Sabaudus, conscenso ilico equo, hostem (qui spoliis prædaque dives, diviso bifariam milite,

lætus

lætus ovansque, omnia magis quam prę-lium exspectans, incedebat) continuato die noctuque itinere persequi properat. Assecutus, ad Dalomievum, agmen unũ (alteri in Arbosiis Guilelmus Baumeus occurrit) tanta animorum alacritate impetum in illud facit (haud segnius in altera parte pugnante Baumeo) ut cæsis utrobique plerisque omnibus, reliquis captis, & pręda recepta, nemo superesset, qui acceptæ cladis nuntium domum reportaret. Qua non contentus victoria Sabaudus, ulterius progressus Bellomarchiam arcem expugnat deletque, & Turrim deinde Pineam obsidet. Cæterum Delphino Delphinatum sub eos ipsos dies in Philippum Valesium Galliarum regem transferente, Guilelmus Baumeus (quem nobilissima inter Allobroges ortum familia, Galloque longe gratissimũ, in Galliam Sabaudus illi impediendæ rei frustra ablegarat) ita cum Gallo agit: ut certis justisque inter Delphinatum Sabaudiamque (vicina & connexa inter se loca) constitutis limitibus, litium bellorumque materia omnis in posterum inter eas provincias præcideretur. Convenitque præterea ut Bonam Petri Borbonii ducis filiam uxorem Sabaudus duceret, utque (quoniam cum utriusque id conjunctum cõmodo) quæ trans Guye-

rum Sabaudus possideret oppida castellaque, ea Galli regis filio natu maximo tanquam Delphino, quæ ex adverso, cis eundem amnem Delphinus obtineret loca, ea Sabaudo omnia cederent, & ab ejus posteris, una cum iis quos in Verbonneo solo habuerat agris, possiderentur. Foucignius quoque baronatus & Beauforti dominium penes Sabaudum ex illius ipsius contractus legibus mansere. Placuit quoque ut Genevensis comes, Villarsiique regulus, & nobiles in Delphinatu alii nonnulli (in quos supremum sibi dominium Sabaudus arrogabat) in Sabaudi in posterum fide clientelaque essent. Longo molestoque defunctus tandem bello Sabaudus, & Galli regis amicitiam sibi conciliasse lætus, militem omnem exterum, cui ampla opulentaque dederat stipendia, quod eius operam necessariam amplius haud haberet, pro majore parte dimittit. Exauthoratus miles ille cum Mediolanum se ad Ioannem ejus loci archipræsulem, ingentis spiritus virum, qui Luchino fratre, vicecomite Mediolanensi fato functo, eum principatum invaserat, contulisset, archipræsul peropportunam Pedemontanũ principatum imperio suo adiiciendi occasionem se nactum ratus, præsertim quia militem suum Sabaudus jam dimisisset,
illi

illi ipsi dimisso à Sabaudo militi, aliisque ex latronibus prædonibusque, quos spes prædæ transversos egerat, aut quibus ob egestatem ac metum maxima peccandi necessitudo, passim coactis, stipendia clam constituit, Pedemontanumque agrum uti incursent, prędentur, & hostilitatem in eo exerceant, imperat; ea tamé conditione, ut quasi nulli merentes, privato paucorum latrociniis suetorum & capite censorum consilio, Davidis (cui Magni cognomé) & Roberti Pinji (quos cuicunque flagitio promptos, duces sibi deligerent) authoritatem sequuti, bellum hoc suscepissent, præ se ferrent. Parent illi, Pedemontiumque (communicatis cum Salussiano marchione, qui milite commeatuque eos, si opus esset, se juvaturum promiserat, clam consiliis) ingressi, agros depopulantur, pecora abigunt, villas ædificiaque passim incendunt. Non tulit eam injuriam Sabaudus, sed quotquot varie sparsos habebat, convenire propere jussis militibus, prædones hos (qui trans alpes etiamnum hærere illum existimabant) in abbatia Estaffardiana (quod in ea provincia situm monasterium) imprudentes atque inopinantes opprimit. Illi repentino metu perculsi, sibi quisque pro moribus, consulunt, alii fugere, alii arma capere,
magna

magna pars vulnerati aut occisi. Davidi Robertoque ducibus captis laqueo gulam lictor fregit. Ita dignum illi moribus factisque suis exitum vitæ invenere. De reliquis captis eodem modo supplicium sumptum. In archipræsulis hujus Ioannis mentionem quando incidimus, operæ erit, memorabile ejus inter multa factum, quo pontificium summæ severitatis imperium facetissimo obsequii genere magni fecit, simul & elusit, inquit Paulus Iovius, ex eodem Iovio hic inserere.

Cum à Pontifice (inquit) *expetentibus Florentinis, Avenionem, ut coram adesset, sub anathematis pœna citaretur, lætissima fronte respondet, se uti fidelem dictoque obedientem servum deceret, instructa profectione Avenionem mature perventurum, ut præsenti obsequio, projectus ad pedes, sacrosanctum pontificem veneraretur. Cæterum legatos misit, qui per omnes urbis regiones amplissimas domos, persoluta ejus anni pensione conducerent, ingentemque omnis generis commeatus copiam compararent, qua numerosus comitatus aleretur. In id porro quæstor multa onustus pecunia adeo profuse operam intendit, ut mirum in modum annona in foro cresceret, nec peregrini negotiosique homines ex omni Europa ad pontificiam aulam confluen-*

fluentes, ullum omnino pro hoſpitio tectum in urbe conductore vacuum reperirent, & publice populus & inquilini de annonæ caritate conquererentur. Quibus inſolitis vocibus permotus Pontifex Mediolanenſes legatos cuncta prodige coëmentes vocat, cauſſam quærit cur tantum commeatus accumulent, totque paßim amplißimarum ædium hoſpitia inani ſumptu ad querelam publicam conducant? Legati ita parare ſe juſſos à Ioanne præſule reſpondent, qui ſeptem millia armatorum equitum totidemque peditum præſidij & comitatus cauſſa ſit adducturus. Intellexit ilico Pontifex quo rerum ſuarum periculo Ioannes tantis inſtructus viribus foret exſpectandus, leniterque ſubridens, tanti itineris laborem, præſuli tanquam occupato, & præclare pontificij nominis ſtudioſo, benigne ſe remittere dixit. Legati autem cum dimitterentur, honeſtißimis à cenſu virtutis, aut parum ditibus, conductas domos gratuito conceſſerunt. Ita ut commeatum quoque omnem, aut ſacratis cœnobiis, aut è plebe miſeris & egentibus largirentur. Et hactenus Iovius. Vaulxium inde baronatum (ut eo unde digreſſi ſumus redeamus) à Guilelmo comite Namurcenſi, qui Catharinam Ludovici Sabaudi Vaulxii reguli filiam & hæredem unicam uxorem duxerat, Amadeus comes

mes emit. Alii Catharinam hanc Iacobi Sabaudi Moreæ principis filiam fuisse autumant: cum quo Iacobo Sabaudo grave comiti Amadeo dissidium paulo post intercessit, quod missum ad se viatorem, qui comitis illi jussu diem diceret, & una adolescentem quendam nobilem ex gente Provannesia (cujus bona per vim invaserat) interfecisset. Graviter quippe ferens comes & magistratum contemptum, & jussis suis non paritum, trajectis evestigio, ex senatus sui consilio, cum militum non contemnenda manu, Alpibus, oppida castellaque aliquot Moreani principatus capit; Thurinum nimirum, Pinerolum, Savillanum, Vigonem, & Escarraphiũ. Sed dum Carignanum, reliquam illi, armis virisque opulentam urbem, una cum arce obsidet, amissis, fortiter sese defendentibus obsessis, Guilelmo Baumeo & Iacobo Chalantio, viris sibi longe carissimis, eam sibi cladem, quod in sanguine sibi proxime junctum virum principẽ arma vertisset, Deo ultore, accidisse ratus, Moreo, facti illius ductus pœnitentia, in gratiam recepto, ablata restitui protinus jubet. Ordinis equestris sodalitium in angelicæ Annunciationis honorem primus Amadeus hic instituit, & primæ nobilitatis viros (quibus ipse præsideret) in collegium

gium illud allegit quatuordecim, quos aurea singulos donat torque, ex qua tres dependentes laciniæ dictionē hanc FERT (quod Amadei magni comitis symbolum fuisse supra ostendimus) singulæ repræsentabant, quæ venereo connexæ inter se nodo, divæ Mariæ virginis ab angelo salutatæ (ea enim res sodalitio nomen dedit) effigiem præferebat. Primi sodalitii hujus, præter ipsum Amadeum, fuere equites: AMADEVS GENEVAE COMES, ANTONIVS BEAVIEVSIVS, HVGO CHALONIVS ARLAII REGVLVS, ALMONDVS GENEVENSIS, IOANNES VIENNENSIS FRANCIAE ADMIRALDVS (qui in Hungariam adversus Christiani nominis hostes missus fuit) GVILELMVS GRANSSONIVS, GVILELMVS CHALOMONIVS, ROLANDVS VERSYVS BORBONIVS, STEPHANVS BAVMEVS nothus, CASPARVS MOMMEVRIVS, BARLEVS FORASIVS, THEVNARDVS MENTHONVS, AMADEVS BONNARDVS, & RICHARD. MVSARDVS Anglus. Carthusianorum inde ad eum locum qui Petrus Castellus dictus, in quo pro illius sodalitii equitum salute statæ perpetuæque ad Deū fierent preces, construxit monasterium; cavitque ut quandocunq; ex eo collegio aliquē ex luce hac decedere contin-

tingeret, alius ab eo qui rerum per Sabaudiam tum potiretur, in ejus ſurrogaretur locum; quod in perpetuum ita obtineret: ſimulque ut annis ſingulis divæ Virginis Mariæ annuntiationi feſto die equites ejus ſodalitii omnes cõvenirent, & ſimul feſtum illum agerẽt diem, utque in defunctorum locum alios tum comes (uti diximus) ſubſtitueret. Erant & aliæ nonnullæ ejuſdem ſodalitii leges, quas variis inſcriptas libellis, equitibus una cũ torque tradi comes juſſit. Amadei ſequuti exemplum Ioannes & Ludovicus undecimus Galliæ, Eduardus tertius Angliæ reges, & Burgundiæ dux Philippus, is qui Bonus dictus, Ioannes Epiphaniæ ſeu ſtellare, Ludovicus multo tempore poſt, eo antiquato, divi Michaëlis, Eduardus Garterium ſeu ligulæ coloris cyanei, in divi Georgii honorem, Philippus autem aurei velleris ſodalitium inſtituere. Eo inſtituto ſodalitio, adverſus Fredericum marchionem Saluſſianum, qui cum Ioanne archipræſule & Mediolani duce paulo ante (uti demonſtravimus) conſpirarat, & fidem temere mutarat, proficiſcitur, quem duriſſime in Saluſſiano oppido, poſt adempta ei loca aliquot, obſeſſum, ſupplicem tandem ad ſe in caſtra, mantili collo obvoluto (quod ſummæ ſubmiſſionis indicium) venire,

&

& in procerum omnium totiusque exercitus conspectu (quo majorem homini fastuosius paulo ante palam locuto incuteret pudorem) pœnam deprecari & fidem sibi suam jurejurando denuo obstringere cogit. Hoc vix liberatum bello Sabaudum gravius protinus excipit malum. Constituta quippe in Galliis pace, cum militi Anglo (cui Robertus Canolus, Ioannes Angrithus & Annequinus Bougardus præfecti) in Lombardiam, ut Montisferratensi marchioni adversus Vice-Comites Mediolanenses auxilium ferret, esset eundum; fieri vix poterat ut populo Pedemontano propter inopiam, & propter eam quæ inter utramque provinciam est, vicinitatem, non esset gravis injuriusque. Quam indignissime rem ferens Sabaudus, armis sumptis, Anglos (quorum ingens erat multitudo) eam ut injuriam à suorum humeris propulsaret, bello adoritur, cujus infaustus prorsus (non sine magno ejus pudore) fuit successus: eaque res forte, quam consilio melius gesta. Illi quippe villas passim rapiendo, & Riverolo oppido, Pavonioque & Marthiniano castellis expugnatis, ipsum tandem comitem, in Lausia obsessum arce suæ haud dubie fecissent potestatis (suburbiis enim jam captis, potentissimi quippe ex Sabaudica nobilitate, in

eorum

eorum venerant manus) nisi Guilelmi Granssonii (qui unus ex captivis erat) singulari fide, præsenti periculo fuisset subtractus. Is enim, ut bis mille & quadringentis, quas ipse & Antonius Beauieusius pro dimissione sua daturos se promiserant, contenti libris, & obsidionem solverent, & comiti, à quo læsi nō fuerant, loca adempta restituerent, cœptumque iter, ab injuria & maleficio temperantes, continuarent; facile (qua valebat facundia) persuasit. Hic fuit exitus belli quod repente ortum, prius tamen finitum est, quam rex Anglus quicquam de eo rescisceret. Ingenti inde conscripto exercitu, quem una cum Ludovico Borbonii duce, non minoribus instructo copiis, adversus Petrum Castellæ regem, qui Blancam conjugem suam, Borbonii ducis & uxoris Amadei sororem, duabus interclusam culcitris, in Mariæ Padiliani pellicis gratiam necarat, fœminæ affinitate sibi conjunctę tam indigna nece commotus, ducere statuerat; ubi Petrum regem Henrici fratris nothi manu trucidatum, meritasque sceleris sui pœnas dedisse cognovit; omisso paratu invadendæ Hispaniæ, adversus Crajevicium Bulgariæ despotam, qui Ioannem Palæologum (Alexium alii fuisse ajunt) imperatorem Constantinopo-

nopolitanum, per amicitię speciem comprehensum in vincula conjecerat, arma vertenda putavit, atque militem in Græciam transducendum, otiumque interpellandum, cujus materia oportune alebatur. Conspirarat clam perfidus ille tyrannus adversus Ioannem Palæologum imperatorem (in cujus tamen fide clientelaque antiquitus erat) cum Amurathe Turcarum principe, qui facta per eam occasionem in Ioannis ditiones irruptione, loca illi omnia (Constantinopolitana & Nicopolitana urbibus demptis) ademit. Hanc propinquo suo à cliente, & nomini Christiano ab homine Christiano, illatam per summum scelus injuriam, vindicaturus Amadeus, difficillimi periculosissimique itineris suscipit molestias. Cæterum quoniam rex Hungarus in continenti bellum se, cum sexaginta millium armatorum exercitu, gesturum promiserat, statuit ipse, diversi ut irrumperent, mari, contractis omnium gentium auxiliis, rem gerere. Erant ex Burgundica Sabaudicaque nobilitate in ejus comitatu, Hugo & Ludovicus Chalonii fratres, Argueli hic, Arlaii ille, Amadeus Genevensis Anthoni, Ioannes Mombelius Entremontii, Aimardus Seisselus Daisi, Amadeus Paleus Varambonii, Amadeus Chabreii,

G &

& Humbertus Chyuroni, reguli. Ex cæteris accurrere provinciis,. Ioannes & Gautherus Viennenses, Theobaldus Neuf-chastellus, Rupis, Esparrei, & Basseti dynastæ, Philippus Lambryus, & Monteforti in Germania comes. Omnibus his exercituique universo, Stephano Baumeo (quem Admiraldi donarat munere) præfectō, ad multa millia hominū in naves impositos, præter Inusiam (cujus tractus dominam, archipræsuli Patrasio, Inusum, in quod se oppidum plurimis amissis locis, illa receperat, arctissima prementi obsidione, reconciliavit) Callipolim (quam imperatori Constantinopolitano parentem urbem Amurathes invaserat) Amadeus transmisit. Cum ad littus appulisset classis; acerrimo protinus cum barbaris, Christianos magnis conatibus terra prohibere conantibus (quos inopinatus ejus tantis cum copiis adventus vehementer consternarat) commisso conflictu, victor tandem excensionem in terram facit, trinisque circumdatam castris urbem obsidet. Primi agminis cura Stephano Baumeo (cui classis, maritimæq; oræ imperium mandatum diximus) & Casparo Mommeurio castrorum præfecto, quibus Sabaudus Burgundusq: parebat miles, demandata fuit. Alterum ipsemet Sabaudus comes

mes (cui Esparreus, Bassetus & Anthonus reguli, aliique magno numero principes viri, quibus in Gallos Germanosq; milites imperium erat, aderant) ducebat. Tertio princeps præerat Methelinus, qui qua mari alluitur oppugnandam urbem susceperat. Verum cœpta jam oppugnatione, cum barbari (qui vicinum urbi collem occupaverant, neque quicquid ad impediendos hostium conatus excogitari poterat, segniter exsequebantur) Chalonio Genevensique comitibus, quos in subsidiis Amadeus cum equitibus cataphractis expertæ audaciæ quingentis, collocarat, gravem admodum crebris ex loco superiore emissis missilibus, cladem inferrent; omissa oppugnatione laborantibus fortiterque sese defendentibus sociis opem ferre coactus fuit. Toto illo pugnatum fuit die, omniaque eadem utrimque, quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos, & victoribus ab secunda re auctos, & hostibus fractos. Tantā itaque barbarorum edita fuit strages, ut sanguinei undique rivi torrentis instar decurrerent, truncataque passim jacerent corpora. Binis jam præliis victos barbaros gravis incesserat metus. Paucis ad moriendum, pluribus ad fugam animus erat: quam cum ea quæ insequuta nox est, incolæ capesserent, op-

pido postridie Sabaudus hominibus vacuo, at rerum omnium copia referto, nemine repugnāte, potitur, Michaëlemque Travenayum illi præficit. Est qui scribat, Ioannem Palçologum imperatorem Constantinopolitanum sæculi hujus anno LXII. coactum à Turcis adversus Bulgariæ despotam cæterumque rebellem sibi populum auxilium petere, Callipolim, quam hactenus hypothecæ (inquit) loco habuerat urbem, Amurathi dono dedisse, Amurathemque ejus permissu Adrianopoli, quam urbem obsidione domitam, imperio suo subjecerat, sedem fixisse. Hic ille est Amurathes, qui sæculi ejus anno LXXII. à Carbilovitio (alii Severianum Triballum appellant) Serviæ despotæ Lazari Bulcovicii servo, ut domini sui (quem Amurathes crudelissime trucidarat) indignam ulcisceretur necem, vulneribus aliquot acceptis, fuit confossus. Eo die (in viam ut redeamus) quieti militum concesso, postero in Græciā cursum instituit: sed variæ tempestatis subito exortæ violentia disjectæ naves, cum quem ceperant cursum tenere non possent, variosque, barbaris summa vi insequentibus, subire cogerentur portus, Tenedoné tandem omnes, in quem se portum navis prætoria cum duabus actuariis receperat, pervenere.

nere. Tenedone ex Constantinopolitani Patriarchę (cujus magna apud Amadeum erat authoritas) consilio solventes, Bulgariam versus vela faciunt, quo cum ventis remisque tandem appulissent, Manthopolim urbem, statim ut in terram fuere egressi, primo capiunt impetu, obsessamque deinde Suzopolim vi capiunt. Navali inde ad portum, quem Estaphada incolæ appellant, cum barbaris commissa pugna, victores facti, & portu, in quem tutissimus classi universæ erat receptus, & navibus hostilibus quamplurimis potiuntur, arcemque munitissimam Asilotham deditionem facere cogunt. Hisce victoriis clarus Amadeus misso ad Bulgariæ tyrannum (hominem ad omnia infidum atque importunum) fæciali, bellum illi, nisi Constantinopolitanum imperatorem missum protinus faciat, jubet denuntiari. Messembico inde, pulcherrimo eo in tractu oppido, interea dum à rege barbaro responsum adfertur, per vim expugnato, cæsis ad unum omnibus, qui in eo erant, ut sociis suis, qui illa in oppugnatione ceciderant, parentarent, locum militi in prædam Sabaudus dat. Ad alteram inde belli hujus molem animum atque arma contulit, Varna in eodé illo tractu urbe & situ & opere munitissima, quę Bulgaro parebat,

obſeſſa. Cujus urbis, multis diebus & laboribus conſumptis, cum haud ita facilis videretur expugnatio, poſtulantibus uti induciæ eſſent oppidanis, inducias ea dat lege, ut duodecim principes civitatis Andrenopolim ad Bulgariæ miſſi tyrannum, imperatoris Græci dimiſſionem urgeant procurentque: Interea dum ab Andrenopoli legatio renuntiaretur, induciæ manerent. Plures ibi dies cum ſtativa haberet Amadeus, proceres aliquot ab exercitu nonnihil digreſſi, Limenonem, amœniſſimo loco ſitam arcem, deditione una cum oppido capiunt. Quanquam haud diu admodum ea potiti, quod Antonio Sabaudo notho Champaignei regulo, quem loco illi præfecerant, per obſequii cultuſque ſimulationem ab oppidanis (qui variis quotidie muneribus doniſque animum ejus illexerant) ex arce in urbem & ex urbe in inſidias, quas Bulgarus non procul ab arce collocarat, temere protracto captoque, qui in præſidio erant, eum ſalvum ſi vellent, locum tradere cogerentur. Horum procerum exemplo, cum nonnulli alii ex nobilitate Calocaſtreum occupare cogitarent, cæſis, fraude detecta, qui in ſummitatem arcis jam pervenerant equeſtris ordinis viris ſex, & ex cætera nobilitate novẽ, dilapſi protinus reliqui

(quos

(quos non dolor modo, ſed pudor etiam, quod temere eam rem eſſent aggreſſi angebat) ad exercitum rediere. Illis blando alloquio confirmatis, mittit ilico (haud quaquam rudis tractandi militares animos) comes (cui in ore crebro erat, armis & amori commune eſſe ut dolores innumeri gaudium breve excipiãt) qui locum illum propius obſideant, ſuorumque ulciſcantur necem. Illi arce primo potiti impetu, repertos in ea mortales omnes (ita facere juſſi) interficiunt. Reverſi interim miſſi ad Bulgarum à Varnenſibus, referunt, non abnuere tyrannum dimittere Conſtantinopolitanũ imperatorem, ſi Varnam circumſidere, bellumque in finibus ditionibuſque ſuis gerere Sabaudus deſinat. Eo accepto reſponſo, patriarcham Conſtantinopolitanum ad Bulgarum, ut de controverſiis omnibus ſuo nomine cum illo tranſigat, Sabaudus ablegat. Ille demandato ſibi munere hoc fide optima perfunctus, dimiſſum à Bulgaro imperatorem Græcũ Conſtantinopolim reducit. Lætitiam illius diei, concurſumque civitatis, & vota pene inſerentiũ cælo manus, quod Græciam à tyrannide Turcica Sabaudi armis vindicatam, ejuſque beneficio Ioanni imperatori vitam, & priſtini ſtatus reverentiam dignitatemque conceſſam viderent,

rent, nemo verbis ſatis expreſſerit. Cæterum, Conſtantinopolim ipſo tandem quoque profecto Sabaudo, cum à Ioanne imperatore (qui vitam ſalutemque ſuam illi uni acceptum ſe ferre palam prædicabat) populoque Conſtantinopolitano univerſo, ſumma cum benevolentia fuiſſet acceptus, & magna (poſtquam Deo immortali quantus maximus poterat habitus fuit honos, quod ingentem victoriam facilem etiam feciſſet) libertatis auctor per univerſam urbem (variis paſſim per vicos plateaſque extremæ lætitiæ editis ſignis) fama celebraretur, ridicula quædã prorſus, ſi ſupplicii vanitatem, cognitu non indigna, ſi Græcorum perpetuã levitatem juvat intueri, intervenit res. Militiæ feſſa laboribus, otio voluptatibuſque (quarum fertilis ſemper Græcia) ea in urbe nobilitas dum indulget, adoleſcens quidam inter eos, hoſpitis, ad quem diverterat, filiæ amore captus, nocte quadam concumbere cum illa repertus eſt. Quod factum graviter, uti par erat, puellæ ferens pater, ad Comitem rem defert, eique de grandi hac injuria conqueritur. Benigne hominem allocutus comes, condigno adoleſcentem ſupplicio affecturum ſe promittit. Cæterum eo in vincula abduci juſſo, poſtquam non aliam tali delicto

pœnam

pœnam ſtatutam intelligit, quam barbæ in publico mortalium omnium conſpectu abraſæ probrum, eamque rem maximæ ibi ignominiæ duci loco, lætus ſummopere quòd cariſſimum ſibi juvenem, (quem de vita periclitari arbitrabatur) ſervare, & offenſi nihilominus hominis Græci animo poſſet ſatisfacere, grandi eveſtigio in divæ Sophiæ foro exſtructo theatro, deſtinatum eorum qui in amoris peccaſſent leges, cauteve minus amaſſent, radendis barbis tonſorem accerſiri, & juvenem ſimul, (qui capitis arceſſendum ſe putabat) in theatrum produci jubet. Officio ſuo fungi juſſus tonſor, magno cum apparatu inſtrumenta omnia proponit, inde adoleſcẽti, cui primæ lanuginis adhuc dum ætas raros pilos produxerat, toto ridente affatim foro (universa quippe urbs ad ſpectaculũ hoc accurrerat) barbam præſecat. Ridiculo hoc ſupplicio peracto, magno graviq; comes & ſtupri convictus adoleſcens, levati uterque cura ſunt: ille adoleſcentem (cujus amicitia apud animum ſuum nihil carius habebat) ut ſervaret, hic quam ob pollutam ſtupro hoſpitis domum, capitis ſibi pœnam imminere certo habebat perſuaſum, quomodo evaderet. Mirari interim vehementer Sabaudus Græcorum aut inſipientiam aut ſtupidi-

piditatem, quod rei pretiosissimæ non majorem gererent curam, pudicitiæque virginalis violationem, rei vilissimæ, barbæ (quæ quo secta sæpius, eo plenius uberiusq; provenit) novacula abrasę, prępostero prorsus judicio exæquarent. Ad adolescentem inde converso sermone, Cave, inquit, juvenis, in eundem hunc lapidem denuo in posterum impingas. Quæ enim ridiculo isto Græcorum more de te nunc sumpta pœna est, pro nostro tum sine veniæ spe ulla sumetur. Cęterum in Sabaudiam constitutis in Gręcia rebus, eoque confecto bello rediturus Amadeus, à Ioanne petit imperatore, ut quando plurimas in ecclesiis Græcis cæremonias, quarum in Latinis usus non esset, vidisset exerceri, ecclesiæ se Romanæ adjungere, & ad illius ecclesiæ (à qua nisi cum gravi animarum periculo haud dissentiretur) præscriptum Græcarum ecclesiarum cæremonias confirmando, Romano Pontifici (tanquam summo post IesumChristum in inferiore hac visibilique ecclesia capiti pastorique) cultum observantiamque tribuere in posterum vellet. Promittit ita facturum se Ioannes Imperator: & ut comitem (cui Græcorum fidem suspectam esse videbat, quique, nisi promissa præstarentur, coacturus videbatur) in ea confirmaret opi-

opinione, principum aliquot regni ſui liberos obſides una cum imperiali diademate (quo nihil habebat pretioſius) Peram ad eum mittit. Ex oppoſito urbis Conſtantinopolitanæ ſita, Genuenſium imperio ea tum parebat civitas. Nec diu moratus, Romam, eo ſe promiſſo uti liberaret, proficiſcitur: ſed cum paucarū triremium adverſus Amurathē, Turcarum principem, ſubſidiū fruſtra à Pontifice poſtulaſſet, domum re infecta rediit. Potuiſſent fortaſſis tum, cum ſummo orbis Chriſtiani bono, duæ hæ, diviſæ hactenus, uniri inter ſe eccleſiæ, ſi Amadeo comiti Romam venire per negotia ſua integrum fuiſſet. Facile quippe ille, qui Conſtantinopolitano tam longę profectionis ſuſcipiendę author fuerat, Pontifici purpuratorumque patrum collegio ne tantilli diſpendii evitandi cauſſà, rem longe utiliſſimam, & cum totius orbis Chriſtiani conjunctam bono commodoque, intermitterent, perſuaſiſſet. Sed quæ tum rei tot ſæculis, cum ſummo mortalium omnium deſiderio exoptatæ, perficiundæ oblata fuit occaſio, nunquā amplius rediit. Sabaudo quo minus cœpto feliciter operi incumberet, bellum, quod illi rebus omnibus prævortendum erat, obſtitit. Barnabas enim Mediolani vicecomes, ejuſque frater Galeacius, Pedemon-

montanum, interea dum ad Constantinopolim ille distinetur, invaserant agrum. Iunxerant illi sese Fredericus marchio Salussianus, per speciem vindicandæ (uti ajebat) acceptæ nuper, cum fidem suam Sabaudo obstringeret, palam ignominiæ, & Philippus Sabaudus Iacobi Moreæ principis filius, mira pravitate animi atque ingenii in præcipitia conversus, quem adversus patrem Sabaudumque principem vicecomites cōcitarant, & in bellum hoc traxerant. Cæterum cum bellum istud exitum tandem habuit, ut retro unde venerat, ad primum adventus Amadei in Sabaudiam nuntium, cum universo milite suo abeunte, Lombardiamque repetente, eo qui vicecomitum exercitui præerat, singulari alioqui in omnibus laboribus periculisque virtute atque industria & manu prompto viro (Monachum appellabant) Salussianus Philippusque Sabaudus (quibus terga vertere indecorum visum) primo impetu, quod exiguæ illis essent copiæ, commisso ad Fossanum conflictu, superarentur. Quo vix finito prælio, Philippum Sabaudum, juvenem licet, lethalis invasit morbus (ex prælii illius molestiis, an aliunde contractus, incertum) ex quo paulo post vivere desiit. Divino (meher-

hercule) Numine, quod ſumptis adverſus patrem armis, paternæ obſervantiæ cultuſque legem, peſſimo ad poſteritatem exemplo violaſſet, pœnas ab eo juſtiſſimas exigente. Gravi inde ab iiſdem illis vicecomitibus (qui Valentia Caſſaliaque oppidis captis, Aſtam obſidebant) preſſum bello Ioannem Montisferrati marchionem, cui per affinitatem erat connexus, quod amitam illæ ejus Margaretam uxorem duxerat, opemque ſuam extrema jam ſenectute implorantem, adverſus vicecomitum (quorum alteri Blanca ſoror ejus nupſerat) injurias tyrannidemque, una cum filiis tribus impuberibus, Secundino, Theodorico & Guilelmo, tuendum defendendumque ſuſcipit: poſtquam ut in gratiam concordiamque eos reduceret, fruſtra aliquamdiu laboraſſet. Accurrentibus quoque in Montisferratenſis auxilium Majoricæ rege & Galileæ principe, quos pupilli (eorum enim pater iis ipſis diebus vivere deſierat) ſanguine quā proxime attingebāt, ſuperatus cōmiſſo ad Aſtam (quam Otto Brunſvichius tuendam ſuſceperat urbem) in ipſa Duerſei amnis ripa, prælio, magnaque ex parte cæſus vicecomitum fuit miles; obſidionemque qui Aſtam obſedebant, poſt varios inde vario eventu editos

tos conflictus (quibus Montfaulconi regulus inter cæteros, cum summo totius Sabaudici exercitus luctu, cecidit) solvere coacti fuere. Vlpianumque (quod oppidum divi Benigni abbas invaserat) pupillis fuit restitutum. Hactenus quidem adversus Barnabonem & Galeacium vicecomites in Montisferrati marchionis gratiam, bellum Amadeus gesserat: verũ postquam eo illi temeritatis fuere provecti, ut ecclesiæ Romanæ, imperiique & Ioannæ reginæ Neapolitanæ agros invadere non reformidarent, Pontificiis Carolique ejus nominis quarti imperatoris (qui Avenionem eam ob caussam, cum pontifice Gregorio undecimo collocuturus venerat) præficitur copiis, & ad eum unum (postquam tot per annos militum, atque hostium gnarus, trium illorum principum rogatu, belli illius administrandi curam in se suscepisset) imperii summa respexit. Obsessam principio, trifariam diviso exercitu, urbem Comam, & munimentis operibusque septam, ne exitus inclusis ab urbe, neque aditus foris ad auxilia intromittenda esset, vi tandem expugnat, eamque una cum arce, quemadmodum convenerat, Ioannæ reginæ, cui antea paruerat, reddit. Pari deinde captis felicitate fano divi Yaci, fano divi Germani, Trouchano, Bourgio, Dalesio,

lesio, Magnano, Carisio, Buronso, Conduelio, Verrone, Castellamo, oppidisque aliis aliquot, & proximo deinde vere trans Sezeum non procul ab urbe Vercellensi Confluentia fanoque sancti Angeli & Gallia, Thesinum vado transit, maximamque passim in Papiensi Mediolanensique agro facit vastitatem. Sed pace cum Galeacio, qui Virtutum comitem filium suum, Amadei natum sorore, ad illum ea de caussa miserat, ea tandem lege facta, ut fratrem ille suum adversus Amadeum, illique confæderatos principes re nulla juvaret, in Barnabonem bellum omne transfert. Scelestissimo, & quovis viro, nedum principe, indignissimo ausu, panem vinumque omne in Vicomercato oppido Barnabo vicecomes corruperat, Sabaudum scilicet, eo quem venturum sciebat, è medio uti tolleret. verũ cum, detecta fraude, divi Mauricii annulum aceto Sabaudus immersisset, bibere ex eo jussi, quos venenum læserat, pristinam mox omnes sanitatem (si veri annales) recepere. Vicomercato Bruneum (quod ad Adeam amnem situm oppidũ) profectus, ponte super eo flumine sterni jusso, eoque castellis propugnaculisque utrimque duobus munito, Mappelium & Carmosum arces expugnat. Quibus obsidendis intento Amadeo, ponti Adeano

deano imposita castella Barnabo vicecomes summa vi oppugnat. Cæterum fortiter sese defendentibus obsessis, ubi Amadeum comitem cum maximis copiis appropinquare cognoscit, soluta protinus obsidione, Mediolano timens, diurnis eo nocturnisque itineribus contendit. Quā quidem urbem Sabaudus tum obsedisset, si auxilia quæ à Pontifice Coutiradducebat regulus intersepta, Ieliqueamnis transitu prohibita non fuissent. varias enim eo loci Barnabo fossas duxerat, additis cataractis, quæ clausæ aquam sisterent, funibus autem subductę, vectibusve levatæ, tantam derepente aquarum totum eum tractum inundantium effunderent vim, ut transiri nullo modo fossæ possent. Hærentem in solo Mantuano militem pontificium, & ulterius progredi haud ausum, dum maximis copiis patrui sui Barnabonis jussu, Virtutum adoritur comes, fortiterque ab eo fidei illi violationem exprobrante repellitur; Sabaudus via sibi incepto forti, opportunitatem speculatus, per Moncleriam fossam (qua sola patebat transitus) cæsis fugatisque queis hostis ejus loci, ad quem non ita facilis erat accessus, custodiam delegarat, facta, Bononiam venit, pontificiisque se jungit. obstupescentibus plurimum ad præclari immortalisque illius

illius facinoris famam mortalibus omnibus. Iunctis ibi copiis, cum ex Placentino Parmensique agro ingentem confœderati egissent prædam, & magnas sibi quisque parasset opes, captum de obsidenda Placentia consilium, gravis, quo Sabaudus subito corripitur morbus, interrupit. Mutinam itaque lectica militari eo delato, in Galliam Coutyus, cæteri eo unde venerant, (nam æstatis extremum erat) redierunt. Diximus paulo ante, Carolum eo nomine imperatorem quartũ Pontificemque Avenione inter se collocutos. Is ab eo colloquio in Germaniam rediturus, cum facto per Sabaudi (qui viribus corporis receptis, in Sabaudiã jam reverterat) ditiones itinere, singulari cũ benevolentia ab eo fuisset acceptus, habitusque; Sabaudo ditionum suarum omnium, in pleno ad Chamberium principum aliquot Electorum, legatorumque, qui à variis missi regibus proceribusque, illi tum forte aderant, consessu, augusto insignis solio habituque, dominium imperiali authoritate confirmavit, postquam quæ clientium imperii partes sunt, plene ille imperatoriis advolutus genibus implevisset. Scribit Iulianus Taboetus imperii eum vicarium ab eodem illo imperatore principemque renuntiatum, quod ditiones sex, Chablai-

sium scilicet, vallis Augustę principatum, Susam, Sabaudiam, Valesium, & tractum Genevensem, stabili ac supremo jure possideret. Mutina in Sabaudiam, post Pisanam urbem, vicecomitum eorundem vexationibus infestationibusque, milite eorum cæso profligatoque, liberatam, reversus Amadeus, de Salussiano marchione Frederico (qui ejus absentis agros invaserat) ulcisci se constituerat; nisi Galli regis authoritate dissidio illo sublato, in gratiam illi inter se rediissent. Cum in eadem tempora hæc Ioannis Flischii præsulis Vercellensis (qui in arce Mojoneta ab Hibleto Chalautio, equestris ordinis viro, ad Biellei oppidi civiũ preces diligenti custodia asservabatur) incidisset captivitas, & vicecomites Mõtisferratique marchio, proceresque in eodem tractu alii nonnulli, quantum quisque poterat, episcopatui detraherent, misertus præsulis optimi, & suam misere implorantis opem, Amadeus comes, militum aliquot cohortes Bielleum (cujus jam oppidi partem vicecomites occuparant) mittit. Quorum inopinato adventu, territo dilapsoque mox vicecomitis milite, ab oppidanis in urbem Sabaudus ea intromittitur lege, ut oppidi in se suscepto imperio, annis totis triginta sub præsulis sui potestatem eos haud redire,

vice-

vicecomitibusve (qui superbo atque immodico imperio desiderium ejus fecerant) tradi pateretur. Biellierisium sequuti exemplum vallis Andornensis incolæ, quique Boxium, Morteillanum, & Moxium montes habitant, Amadeo se, Vymailliea & Verruca arcibus illi traditis, submisere. Amadeus supremo sibi ea in loca dominio retento, quod in episcopi haud esse potestate videret, adversus finitimorum injurias ea tueri, proventus annuos omnes fructusque præsuli permisit. Bellum quod tempestate hac inter Venetos Liguresque seu Genevensem populum propter Tenedum Græci soli insulam, infestissimis gestum animis, Amadei hujus singulari cura, anno ex quo ultimo inter eos bellatum fuit sexto, pace inter provincias illas facta, fuit sublatum; Tenedosq; cum utriusque populi consensu Sabaudo ejusque posteris in perpetuum cessit. Coma quoque civitas, Ioanna regina Neapolitana (cui hactenus paruerat) fato tum functa, sua se sponte Amadei permisit imperio. Idem & fani Marthiniani Castelmontiique fecere comites. Enimvero ad justam & quæ armis ferendis esset idonea ætatem Amadei hujus filius Amadeus jam pervenerat. Bressano itaque eum comitatu, baronatuque Basgeo, ut unde pro conditione

ditione dignitateque sua, se vivo, vitam agere posset, haberet, pater donat. Quo lætus dono adolescens, actis patri gratiis, utriusque provinciæ proceres, nobilitatemque omnem ad se, fidem sibi suam jurejurando ut obstringant, venire jubet. Evocatus inter cæteros Eduardus Beaujeusii, Beaujoloisii, & Foresti regulus, cum parere negaret, bellum illi protinus, connivente clam, imo (ut nonnulli autumant) jubente patre, Amadeus movet, Beauregardiamque, ad Ararim fluvium sitam arcem Lermumque primo impetu capit. Induciis deinde biẽnalibus (in quas ad Burgundi Borboniique ducum preces Amadeus consenserat) finitis, cum de pace frustra fuisset actum, Thoyseyum vi Sabaudus capit: qua re consternati vehementer quibus arcis cõcredita fuerat custodia, vitam incolumitatemque pacti arcem dedunt. Idem qui Montmerlium tenebant, faciunt. Aderant eo bello Amadeo Petrus comes Genevensis, Hugo Chalonius, Ioannes Philippusque Montbeliardi, regulus Sanctacrucius, & Gautherus Viennensis, magni omnes nominis proceres. Locis illis potitus Amadeus, cum promotis castris, Chalomontium, principem eo in tractu civitatem, effugiis infessis omnibus, gravi obsidione premeret, veritus Eduardus, ne eo quo-

quoque amisso loco deterioribus longe conditionibus pacem facere cogeretur, reconciliandę cum Amadeo gratię viam quærebat. Ludovicum itaque Borboniū adit ducem (erat is Amadeo avunculus) promittitque, si eo authore cum Amadeo in gratiam redire queat, & liberos sibi nasci non contingat, testamento se eum hæredem scripturum. Obsequutus avunculi voluntati Amadeus, recepto in gratiam Eduardo, adempta eo bello loca omnia (Beauregartio solo excepto castello, quod in Amadei hujus Bressani quamdiu vixit mansit potestate) postquā clientis officium implesset, restituit. Sunt qui ab Eduardo hoc hæredem Borboniū institutum scribant, quod ob levia quædam juveniliaque delicta, in carcerem Lutetianum conjectus Eduardus, Borbonii opera pristinam dimissus libertatem recuperasset. Cæterum ad Amadeū hunc nostrum illius patrem ut redeamus, in Neapolitano ille solo, ad divi Stephani fanum annis jam gravis, dum Ludovico Andium duci adversus Vrbanum, qui sextus eo nomine Pontificiam tum (plerisque ex purpuratis patribus, qui Gebennensem cardinalem, cui Vrbano septimo nomen inditum, illi substituere, reclamantibus) administrabat sedem, opitulatur, oppidis non-
 nullis

nullis jam captis, postridie calendas Martias post natnm Dominum anno M CCC LXXXIII. cum magno exercitus totius luctu, fato an veneno (quod quidam opinantur, qui una cum Andium duce, ingentique militum equorumque multitudine, fontanæ aquæ, quam veneno hostis corruperat, haustu exanimatũ scribunt,) decedit, & Altecombam deportatur. Amadeo filio (divi Mauritii ad eum, per Casparem Montmeurium primæ nobilitatis virum, misso annulo) tanti principatus opumque, quas à majoribus traditas habebat, & ipse longa imperii possessione cumulaverat, successore relicto. Funus pet laudes & memoriam virtutum ejus celebre fuit. In Palæstinam eo finito bello princeps optimus, Christianæ ibi religionis proferendis pomœriis, proficisci constituerat, sacroque illi bello fortunas suas omnes vitamque simul devoverat, & Pontifex Andiusque ingentem se, suis sumptibus instructam paratamq; classem, & militem, cui ipsi stipendia præberent, subsidio missuros promiserant. sed destinata salubriter, omni ratione potentius fatum, discussit, supremoque Numini, à cujus unius nutu res mortalium dependent, aliter tum visum fuit. Miror summopere, quid Paulo Æmylio, præclaro alioqui Gallicarum rerum scri-

ſcriptori, in mentem venerit, ſcribere, Amadeum hunc (eum ipſum enim eſſe oportuit, quod rerum per Sabaudiam is tum potiretur) prælio eo quod ad Creſciacum anno MCCCXLVI. commiſſum fuit, regi Gallo ſuppetias tuliſſe, poſtremique agminis fuiſſe ductorem: cum in confeſſo ſit Sabaudo id temporis ætatem militiæ nondum patientem fuiſſe. Sed in hujus rei mentionem quando deſcendimus, lubet obiter hic triſtiſſimũ luctuoſiſſimumque illum Caletenſis oppidi incolarum (qui in hæc ipſa incidit tempora) commemorare caſum. Pugna illa, quæ ad x. cal. Septembreis, quantũ nulla alia, tot nobiliſſimis clariſſimiſque cæſis ducibus, funeſta Gallis, (quorum maximas copias parva Anglorum fudit manus) patrata fuit, victor Angliæ rex Eduardus Caletum protinus obſidet. Oppidum hoc eſt maritimum in confinio Picardiæ, Geſſoriaco (quam Bononiam nunc appellant urbem) finitimum, quod Itium olim portum (unde commodiſſimum è Gallia in Britanniam trajectum fuiſſe prodidit Cæſar) pleriq; fuiſſe exiſtimant. Ea oppugnatio parum cum procederet, vallo foſſaque caſtra munire hybernaculaque (excita domo uxore) ibi ædificare Eduardus rex cœpit, & ad exercitum in hybernis ipſe permanſit. Vn-

decimum jam menſem tenebat obſidio, & Franciæ rex Philippus, provocato nequicquam ad pugnam æquo loco committendam Anglo, quod per munitionẽ hoſtium ad obſeſſos pervadere haud poſſet, præſidii tantum ſpem oſtenderat: deditionis capere conſilia oppidani, ubi intelligunt omnes ſuas fortunas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuria rerum neceſſariarũ bellum trahi non poſſe. ſed iratus ab longinqua obſidione rex Anglus graviſſimas imperat conditiones: Ni ferro igniqne miſceri omnia vellent, ſex civitatis primores ad ſupplicium producerentur, cæteri oppidani cum ſingulis abirent veſtimentis. Cum ploratu lamentiſque & planctibus tota urbs perſonaret, & in ſenatu civitatis, inter indignitatem neceſſitatemque (ferro enim an fame acrius urgerentur, incerti erant) animi ancipites diſtinerentur, ſilentiumque ac torpor (inquit Æmylius) cæteros defixiſſet, qui eorum primus ſedebat (erat is Euſtatius à fano Petri) ſurrexit, ſeque iræ hoſtium offerre ac patriæ vitam cõdonare profeſſus, æmulationem pietatis reliquis injecit. Surrexere ejus mox exemplo Ioannes Ariacus, Iacobus & Petrus Wiſſanthonii fratres (reliquorum duorũ, cum inſigni poſteritatis injuria, igno-

ignorata hactenus nomina) primi potentissimique civitatis, & sanguine inter se juncti omnes. Hi restem collo, oppidi claves dextra ferentes, in amictu interiore, capita pedesque nudi ad pœnas producti, necari à rege jubentur. Attoniti tam atroci imperio duces nobilitasque cætera, monere orareque regem, ne magis iræ quam famæ dignitatique consulendo, tantam victoriam crudelitate macularet. magnam eam rem illi invidiam conflaturam, versurumque fortassis aliquando, ut res humanæ sunt, in Anglos exemplum, si obsessis & fame domitis, fœda etiam mors oppetenda sit. Cum in sententia rex perstaret, lictoremque agere juberet, Philippa regina, Guilelmi Hāoniç comitis filia, uterum gerens, productos eos resteque illigatos forte ut vidit, mariti regis advoluta genibus, uti iræ moderaretur, hominumq; illorum (quorum, mehercule, in contemnendis ac despiciendis pro civium salute periculis, virtutem pietatemque, nulla erit tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama, quæ non in cælum debitis laudibus ferat) vitam sibi condonaret, multis ab eo lachrimans verbis contendit. Diu rex gravidæ caræque conjugis precibus repugnavit: victus ad ultimum, voluntati ejus permissos è conspectu suo facessere

protinus jubet. Illa fortunæ eorum miserta, receptos in ædes suas, laqueis sublatis, accurate & liberaliter, præbitis etiam epulis, habet, & senis deinde singulos nobilibus aureis vesteq; donatos, extra castra, præsidio adversus militum injurias adhibito, deduci curat. Ioannes Viennensis præsidii Gallici præfectus, cæterique duces, in Angliam pecunia redimendi captivi abducti sunt. Oppidani laribus fortunisq; omnibus relictis cum singulis vestimentis, cultu quam maxime miserabili, alias quæsituri sedes, post cibum captum oppido excessere. Triste profecto, & cui à multis retro sæculis, nullum in Christiano orbe hoc simile visum spectaculum. Pari periculo, at impari præmio, primi postremique civium erant. Illis hoc in Galliis beneficii concessum, ut cæteris omnibus prælati (ita enim rex jusserat) ad vacuos possessoribus honores dignitatesque eveherentur. At miserrimæ plebeculæ non eadem publice habita ratio. Multi privatim extorrium domo penatibusque miserati casum, suis eorum inopiam facultatibus sublevarunt. Deditione Calesio, undecimo mense quam oppugnari cœptum erat, hunc in modum potitus Anglus, tribus tantum extrema ætate ex veteribus retentis incolis, sacrifico nimirum, &

duo-

duobus qui jurium consuetudinumque loci gnari erant, novam protinus Anglorum coloniam in eam urbem deduxit. Triginta sex ex opulentissimis Londinésis urbis mercatoribus, præter ingentem aliorum hominum (qui magno numero, quod plurimis maximisque locum illum rex immunitatibus juribusque donarat, accurrerant) multitudinem, cum familiis suis universis eo loci commigrarunt. Annis fere ducentis & duodecim Anglis Calesium paruit; donec tandem Franciscus Guisii dux, sui sæculi ducum non postremus, flexo sub anni millesimi quingétesimi quinquagesimi octavi principium, præter mortalium omnium exspectationem, ab eo quod instituere simularat, ad locum illum, opinione citius, itinere, Nieulayo & Risbano, munitissimis, illud terra, hoc mari arcendo hosti propugnaculis, & arce tandem ipsa, summa celeritate (facto, non consulto in re tali opus esse ratus) expugnatis, Dunfortium nobilem Anglum, loci præfectum, quibus ipse vellet conditionibus (inter quas ut Angli omnes oppido abirent, nam idem olim Angli factitarant) deditionem facere coëgit. Tentarat quidem eam ipsam rem, sæculi quod proxime hoc nostrũ antecessit, anno XXXVI, ingenti Burgundiæ dux Philippus conatu ap-

tu apparatuque: & magna eum victoriæ tenebat spes. sed cum milite Flandro (qui tumultuario delectu eductus, diuturnioris impatiens moræ, domum redire gestiebat, neque imperio authoritateque, neque gratia, precibus aut precio in officio contineri poterat) quia plus illi molestiarum quam cum hoste ipso erat, obsidionem, princeps laudis gloriæque avidissimus, cum summa animi ægritudine, solvere coactus fuit. Duodequadraginta post annis Albertus Austriæ Archidux, Rodolphi imperatoris frater, Belgicæ ab Hispaniarum rege Philippo præfectus, cum inferendo Anglis bello oportunum maxime locum illum esse animadverteret, eadem qua Guisius dux simulatione celeritateque usus, inceptoque suo occultato, haud diu admodum obsessum, singulari fortitudine, mortalibus omnibus admirantibus, sæculi hujus anno XCVI. suæ fecit potestatis. Res enim trepidæ, metus ingens, malum improvisum oppidanos uti deditionem facerent coëgere.

De Amadeo eo nomine Comite septimo.

AMadeus septimus eo nomine, Sabaudiæ comes duodecimus, Ruber dictus, ætatis anno vicesimo tertio Amadeo

deo patri succedit. Cui postquam justa magnifice more recepto fecit, Theodorico Marchioni Montisferratensi, quod Yureenses ille & Corivayeos adversus absentem concitasset, bellum movet, subditosq; illos, sumpto de consciis supplicio, arceque Corivaya deleta, in officio continuit. Cum Sedunensibus ob pulsum episcopali sede Eduardum Sabaudum Philippi Moreæ principis filium, gravi quoque gesto bello, Eduardum, Seduno urbe expugnata, arcibusque illi imminentibus Moria & Turbillone deditione captis, pristino loco restituit. Ejus quoq; successori Humberto Filliensi rebellem Valesiensem Sedunensemque populum, sumptis in Guyeri comitis (qui præsuli patruus avunculusve erat) gratiam armis, parere cogit. Qui post Paradinum Taboetumque ex professo historiam hanc tractantes, de Sabaudicis obiter scripsere rebus, nulla posterioris hujus rebellionis facta mentione, prius illud bellum, restituto Eduardo, feliciter primò cessisse tradunt: verum illo denuo (uti ajunt) dejecto deturbatoque, cum bellum Sabaudus redintegraret, à Sedunensibus, Valesiisque sub salutis annum M CCC LXXXVIII. victus fugatusque supra quatuor hominum armatorũ millia amisit. Penes authores fides sit.

Fre-

Fredericum marchionem Salusianum, qui fines ejus cum magna hominum manu populabundus invaserat, locaque jam aliquot occuparat, saniora protinus capere consilia coëgit. Nicea inde Insubrumque principatu, à civibus ipsis ultro delato, sine cæde & sanguine potitur. Indicto siquidem in eam rem concilio, cũ opinionibus inter se populus Niceanus, cui à Ladislao rege Neapolitano destituto rectore opus erat (alii Lancelotum Durassium fuisse, & Niceanum populum ab eo defecisse scribunt) variaret, & circa consilium eligendi successoris, in plures factiones scinderetur, plerisque ducis Genuensis, aliis Delphini Viennensis, nõnullis Virtutum comitis imperium cupientibus, Ioannes tandem Grimaultus Bueli regulus (qui privatæ gratiæ aditum apud Sabaudum quærens, Sabaudũ longe potentissimum, cujus unius virtute adversus mortalium omnium injurias facile tuti forent, cæteris omnibus præferendum censebat) partim consilio, partim precibus evicit, ut missis ad Sabaudum legatis, sponte sua in ejus ditionem imperiumque concederent. Idem & Loziersii & vallis Sturianæ fecerunt incolæ, & boni fidelesque semper mansere. Sed rebus ad Niceam constitutis, Buellioque provinciæ illius Satrapea donato,

nato, cum domum reversus Amadeus, ad venationem (quo se exercitii genere frequenter curarum vacuus oblectabat) denuo rediisset, oblatum forte fortuna aprum, vehemétius, admisso equo, dum persequitur, in terram, equo cespitante, prolapsus, grave in femore dextro vulnus accipit: quod dum negligit, uxorisque, quam gravidam tum fecit, nihilominus indulget amplexibus, gravi correptus morbo, & vulnere debilitatus paulo post (medico qui ex Africa Borbonium ducem comitabatur, nequicquã bene sperare jubente) calendis Novembribus, anno sæculi ejus XCVII. moritur, & in Altecombano monasterio sepelitur. Plurimis barbari illius circumforanei medici suspecta vehementer fides fuit; corruptumque eum existimabant, quod dum caput Amadeo raderet, pellem locis aliquot incidisset, eaque exulcerationi illi adhibuisset medicamenta quæ deteriorem indies Amadei valetudinem facerent, ipsomet Amadeo pessimi scelestissimique medici perfidia perire se subinde clamitante. Sed comprehẽsus ille, & ex vinculis caussam dicere jussus, ita sese expurgavit, ut nullius convictus sceleris Sabaudia decedere juberetur. Otto quoque Granssonius, primæ inter Sabaudos nobilitatis, acceleratæ Ama-

madeo comiti mortis suspicione haud caruit, quod medicum illum in Burgundiam curasset deducendum. Sabaudia itaque, Gallia, Burgundia, Germaniaque exulare coactus, in Angliam concessit.

De Amadeo ejus nominis octavo, Duce primo.

NAtus anno à virgineo partu MCCC LXXXIII. superstite adhuc avo paterno Amadèo sexto, Amadeus qui ejus nominis octavus dictus fuit, Amadeo patri sæculi illius anno XCVII, divi Mauricii accepto annulo succedit. Sed patrem puer quòd amisisset, Bona Biturica, matrona optima prudentissimaque filii & totius simul comitatus curam in se suscipit, altercantibus nequicquam de ea inter se Bona Borbonia pueri avia, Ludovico Sabaudo Moreæ principe (qui sororem ejus uxorem duxerat) & comite Genevensi, qui una cum Philippo Burgundiæ duce (cujus summa tum apud omnis ordinis homines erat authoritas) & pueri tutelam & comitatus ipsius administrationem certatim ad se omnes trahere; sed præ cæteris Bona Borbonia, quæ in suis manibus nepotem educari convenire affirmabat. Ea res, fœmineum imperium plerisque aver-

aversantibus, maximis deinde dissidiis divisionibusq; occasionem præbuit. Neque antequam principatus in se curam Amadeus (Maria Burgunda, quam infanti infantem parentes desponderant, uxore ducta) transtulisset, tumultus illi conquievere. Postquam enim principis per se munia obire cœpit, tam gratum acceptumque mortalibus omnibus ejus fuit imperium, ut nemo esset subditorũ, qui non felicem beatumque tali se principe prædicaret. paribus quippe inter se lenitate gravitateque eam potentiam ita moderabatur temperabatque, ut neq; facilitas contemptibilem, neque formidabilem odiosumve faceret severitas. Scribit Guilelmus Paradinus (obiter enim id annotandum hic putavi; ut qui divinũ nobis Numen graviter videmus offensum, eam ipsam ejus placandi, nisi malis nostris immori velimus, viam tandem aliquando, quam populus hic, ineamus) maximis sub hæc tempora Italiam vicinasque regiones vexatas fuisse calamitatibus, maximis afflictas miseriis, dum gravis hinc pestilentia subitæque mortes, illinc civilia infestissimis exercita odiis bella, & ecclesiam fœde deformantia passim grassantur schismata, quę omnia dirus rubescensque cometes, visçque paulo ante cœlestes faces (magnarum

semper calamitatum prænunciæ) portenderant. His avertendis ab irato immissis plagis Deo, iratoque Numini propitiando, cum supplicationes in urbibus oppidisque, & per fora omnia conciliabulaque essent indictæ, immensam mortaliũ civitates oppidaque in alba passim veste circumeuntium, & vicina adeuntium loca, videre erat multitudinem; perduellionisque divinæ arcessebatur, quicunque eo sumpto habitu cæteris se non aggregasset. Ex panno lineo albo ea facta vestis, ad imos defluebat pedes, faciemque ex eodem capita velabant panno. Nullum per universam Italiam Pedemontanumque agrum hominum erat genus, nulla ætas quæ illi se pœnitentiæ generi sponte non obstrinxisset. Incedebant eo passim tristi habitu proceres fœminæque principes, & reliqua utriusque sexus nobilitas universa: incedebât pueri senesque: incedebant nuptæ innuptæque: incedebant denique propiore etiam religione, episcopi præsulesque, & reliquus clerus omnis: neque erat quisquam qui præcipuum sibi quid in hoc rerum statu arrogaret, aut ab hoc se vitæ genere eximi cuperet. Erat quippe in pari communique calamitate, par omnium luctus; par quoque scelerum, quibus divini in se Numinis iram provocarant, admira-

mirabili & hactenus per Italiam inaudito pœnitentiæ genere, deteſtatio: adeo ut menſibus totis tribus, quibus piis hiſce actionibus fuit immoratum placando Deo, certatim omnes odiis inimicitiiſq; poſitis, cultu, qui inter omnia vilitate notabatur, incumberent, liteſque & forenſis ſtrepitus omnis toto eo tempore, tanquam religioſo, ceſſaret. Sed ad inſtitutum nunc redeamus. Diximus cum de Amadeo ejus nominis quarto ſcriberemus, equites ſodalitii Ioannitani, qui in Templariorum equitum bona ſucceſſerant, illum ipſum Amadeum, quod ejus potiſſimum ſingulari fortitudine, Rhodus inſula una cum urbe in Chriſtianorum conceſſiſſet poteſtatem, ædibus iis, quas in Lugdunenſi urbe Templarii poſſederant, donaſſe. Eas ipſas ædes, Sabaudicas ab eo tempore appellatas, Amadeus tandem hic in divi Petri Celeſtini (cujus paulo ante in divorum relati numerum, memoriam religioſiſſime colebat) gratiam ſodalitio Celeſtino, quod illa tempeſtate cepit, donat, Ludovicoque imperat filio, ut ædem eo loco ſacram, & pauculis, quos eo evocarat monachis commodam exſtruat habitationem. Cęterum quem aureorum ſeptuaginta quinque annuum monachis illis reditum Amadeus hic conſtituit, magnum hic, Ludo-

vici filii ejus, qui & monasterii ipsius pomœria protulit, beneficio, accepit incrementũ. Amadeo ejus jam facto ętatis, ut ferendis armis esset idoneus, accidit ut Ioannem præsulem Leodicensem episcopatu populus Leodicensis pelleret, pulsumque armis porro (Pierweisii reguli filio illi successore dato) persequeretur. Quam illatam fratri suo à subditis contumeliam cum graviter Guilelmus Hannoniæ ferret comes, Ioannis protinus Burgundiæ ducis (qui utriusque sororẽ, uxorem duxerat) opem adversus Leodicenses implorat. Suscipit defendendum Leodicensem Burgundus, Amadeoque (cui sororem suam Mariam collocarat) ut missis suppetiis in belli illius communionem veniat, author est. Non exiguum ejus confœderationis fructũ sensit Leodicensis. Cæso enim eo quod ad Tungros nono calendas Octobris salutis anno M CCCC VIII. commissum fuit prælio ipsomet Pierweisio, totius illius tragœdiæ authore, ejusque filio (qui Leodicensem se præsulem nominabat) una cum Salmesii in Arduennis comitis filio, & ex Leodicensi populo (qui maximam victoriæ fiduciam in numero reposuerat) supra viginti octo millibus, debellatum protinus, Bavarusque in pristinum restitutus fuit locum. A-

ma-

madei Virii (quem ſpectatæ militiæ, ex primaria inter Sabaudos delectum nobilitate, copiis, quas Bavaro ſubſidio miſerat, Sabaudus præfecerat) cæteræque nobilitatis Sabaudicæ ſingularis & prope incredibilis in conflictu hoc apparuit virtus: quam admiratus Burgundus, Virium, ampliſſimis invitatum ſtipendiis, apud ſe una cum trecentis ex Sabaudica delectis juventute retinuit, & prætoriæ aſſcriptos cohorti, corporis ſui adhibuit cuſtodiæ. Demonſtratum paulo ante fuit, quo jure Ludovicus bonus Borbonii dux Beaujoiſio, Dumbarumque, poſt Eduardum poſtremum eorum locorum dominum, potitus ſit principatu: reſtat nunc, ut quomodo ea res latenti inter Sabaudum Borboniumque diſſidio occaſionem præbuerit, dicamus. Exiſtimabat Borbonius Dumbarum ſe principatum, quod terrarum Romano imperio ſubjectarum finibus contineretur, ſupremo poſſidere jure; neque fidem ſuam ulli mortalium ejus ergo obſtrinxerat. Sabaudus ex adverſo ejus loci dominium ſummum ad ſe trahere, & Borbonium, niſi principem ſibi locum earum poſſeſſionum intuitu & fidem ſimul ſuam deferat, non aliter ad dominatus illius communionem admittere: diſſimulare tamen interim, quod

Bonam Borboniam, Ludovici ducis sororem, aviam paternam habuisset. Cæterum dum hæc inter utrumque principẽ serpit paulatim controversia, Amadeus Virius (is ipsus cujus paulo ante mentionem fecimus) Ludovico Borbonio duci bellum suo privatim nomine, fæciali ad eum misso denuntiat; omnibus admirantibus mortalibus, quod solis usitatum proceribus in bellis indicendis consuetudinem homo privatus, & nulla ex parte cum tanto principe conferendus sibi arrogare fuisset ausus. Majorem ea res odio, quod adversus Amadeum sororis suæ nepotem Borbonius conceperat, occasionem præbuit; præsertim cum loca jam castellaque aliquot in Beaujoiloisio & Dumbarum tractu expugnante Virio, in suspicionem venisset, Virium (cui ad exercitum conscribendum vires opesq; deerant) non nisi conscio, imo instigante clam Sabaudo eam rem ausum aggressumque. Alii Ioannis Burgundi ducis (qui ob exortas jam pridem inter Burgundicam Aurelianensemque, cui favere clam Borbonii, familias, gravissimas discordias, quibus prope ad ultimum dimicationum ventum est, Borbonio infensi erant) clandestinis consiliis, Virium eo progressum audaciæ existimabant. Vt ut est, Burgundi principis longe potentissimi

mi ſubnixum ſavore, ea Virium, haud clam Sabaudo (ex quo ſpes opeſque ejus penderent) conatum, propius vero eſt. Cæterum qui ſuſceptorum temere ab hominibus fortunæ anguſtioris, adverſus potentiores, conſiliorum exitus fere eſſe ſolet, idem horum quoque fuit. Borbonius quippe cum expedita adverſus Virium profectus manu, loca ea omnia quę ille ceperat, ſibi denuo (Virio in Breſſios, ejus haud exſpectato adventu, profecto ſubiicit. Et Sabaudo (utrique juxta infeſtus) niſi Virius ſibi dedatur, bellum illaturum ſe minatur: ut dederetur à Sabaudo (qui belli illius culpam omnem à ſe removit) obtinuit; ea tamen lege, ut inſtar bello capti habitus, ubi Borbonio de damnis & injuriis eo illi bello illatis ſatisfeciſſet, dimitteretur. Diſſidio illo inter Borbonium Sabaudumque ſublato, quæ de fide clientelari, quam à Borbonio Sabaudus poſcebat, reliqua inter eos erat controverſia, ea Berrii ducis (quem ipſum Sabaudus avunculũ habebat) arbitrio authoritateque compoſita ex utriuſque voluntate fuit, Borbonii filio Clermontii comite, fidem ſuam pro Ludovico patre, Sabaudo (ut Franciæ habent annales) obſtringente. Sed non diu admodum ea concordia ſtetit. Carolo enim ejus nominis

ſexto Galliarum regi cum Caroli ducis Aurelianenſis confæderatorumque ejus ſuſpectæ vehementer eſſent actiones, ſiniſtrique aliquid advorſum ſe illos moliri plane haberet perſuaſum; evocatis ad ſe amiciſſimis quibuſque, iiſque quorum ſummam in ſe voluntatem egregiamque fidem perſpexerat, erat inter eos Burgundiæ dux Ioannes, & Amadeus hic noſter, qui equites cataphractos quingentos, quibus Amadeum Virium (in cujus adhuc hominis animo, ad contumeliam inexperto, recentis ignominiæ, nuperrima illa captivitate acceptæ, memoria, vindictæque ſimul hærebat deſiderium) præfecerat, ſecum adduxit, cæterique Burgundicæ factionis proceres, ex eorum conſilio, qui Aurelianenſis Borboniique ducum agros depopulentur, eorumque ſubditos, urendo tecta ſataque, vexent, mittere ſtatuit. Amadeo Virio Fierbourgioque regulo ea data provincia fuit. Illi non ſegniter imperata facere, & quacunque pergerent, agros, domos, homines, vaſtare, urere, cædere; & eo quidem infenſius, quod Borbonius in agro Charoloiſio idem paulo ante factitaſſet, Burgundi nimirum odio, quod major ejus unius tum apud regem & per univerſam Galliam, quam cæterorum regii ſanguinis principum om-

omnium esset authoritas. Quæ res cum Berrio, Borbonio, & Aurelianensi duci plurimum displiceret; non adversus eum solum, sed Sabaudiæ quoque comitem Amadeum (qui Burgundi ducta sorore, instructissimum semper, quo laboranti, si opus esset, posset succurrere, habebat exercitum) inter se conspirarant. Per illa quippe tempora, quicunque Gallicam rempublicam agitavere, honestis nominibus, alii quasi jura populi defenderent, eorumque qui pacem concordiamque deferrent fidei diffiderent, pars quo regis authoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant; neque illis modestia, neque modus contentionis erat. Cæterum conspirationis hujus quam fuerit funestus calamitosusque exitus, si singillatim aut pro magnitudine parem disserere, tempus quam res maturius deferet. quamobrem ad incœptum redeo. Sigismundo imperatori cum schismatis, quo graviter tum ecclesia Christiana (tribus uno simul tempore pontificatum Romanum invadentibus) laborabat, tollendi caussa, in Galliam proficisci constitutum esset (neque enim missis legationibus quicquam hactenus fuerat profectum) imperii proceribus, ut extra Romani imperii fines proficiscen-

tem Imperatorem, recepto antiquitus more, comitarentur, fuit imperatum. Accurrere præter principes Electores, duces imperii quatuor, totidem Lantgravii, & par marchionum comitumque (inter quos secundus Sabaudus hic noster) numerus, cum decenti omnes & suæ quisque dignitati conveniente comitatu. Sed morbo Sabaudus in itinere (verone, an quod ob tacitas cum Aurelianensi duce, qui Burgundi hostis erat capitalis, simultates, ejus fugeret consortium, simulato, incertum) correptus, domum sæculi ejus anno decimoquinto, imperatore permittente, redit. Ea tempestate cum Genuæ odiis dissidiisque atrociter respublica agitaretur, atque haud procul seditione res esset; mittit eo, domum reversus Amadeus, qui per alterius negotii simulationem, nonnullorum clam civium animos tentaret, videretque num eorum hominum opera imperatoris locum illum imperio posset adjicere. Quo mari Ligustico (quod plerisque Tusciæ impeperitat locis) potiunte imperatore, liber ad Italiam illi aditus, & minus ad coronam imperialem obtinendam esset obstaculi. Sed cum secundo clam Genuam is qui à Sabaudo in eam rem missus fuerat, venisset, patefactis ejus tandem consiliis, suorumne indicio, an quod minus

pru-

prudenter circumſpectéque ſuſcepto incumberet operi, dubium prorſus, Barnabæ Guanonis (quem mediæ fortunæ, at haud malum alioqui hominem, ducem ſibi Genuenſes per diſcordias, Geōrgio Adurnio ſua ſponte boni publici cauſſa eum magiſtratum ejurante, fecerant) juſſu comprehenditur, & capitis, cauſſa indicta, condemnatur. Sed factum hoc non diu impune Barnabas dux tulit; poſtquā anno vixdum vertente ducatu privatus, Genua univerſa à Thoma Fregoſio pelleretur. Conatus hic quamquam minus feliciter tum ceſſit; confirmatus tamen in ea quam de Sabaudiæ principum perpetua conſtantique erga Romanos imperatores voluntate animo conceperat opinione Sigiſmundus imperator, Amadeum, ex Anglia ſæculi illius anno decimoſeptimo reverſus, primum in arce Montluetana non procul Lugduno (alii paulo ante in concilio Conſtantienſi factum id affirmant) Sabaudiæ ex comite facit ducem; ut optime ſcilicet de ſe patreque ſuo & univerſo imperio meritam gentem illam grandiore aliquo beneficio ſibi faceret obſtrictiorem. Quin metuente Sabaudo, ne civitatum Vallenſium exemplo, confœderatis Helvetiis, ſocietate cum iis inita, Geneva Lauſannaque ſe jungerent, plenum illi merumq; biennio

nio post, in eas civitates, Marthino Pontifice eam donationem approbante, permisit imperium. Cæterum piis præclarisque semper intentus operibus Amadeus, tollendoque quod inter Carolum eo nomine septimum Galliarum regem & Philippum bonum Burgundiæ ducem (qui Ioanni duci patri ab Aurelianensis factionis hominibus cæso, successerat) infestissimis gerebatur odiis, bello, cum diligentem sedulamque aliquamdiu operam navasset, variis ultro citroque missis legationibus, ut Atrebati tandem inter eos pacificaretur effecit; pulsis Gallia omni qui cædem illam patrarant, ejusve conscii fuerant. Inter quos Tanneguyus Chastellius, Ioannes Louvetus Provinciæ præses, Ioannes Aurelianensis nothus, Guilelmus Avangourius Clermonti præsul (cui in episcopatum suum se recipienti, soli manere permissum) Ioannes Cadorius medicus regius, Robertus Maconus ex equestri ordine, & Ioanna Bonnettea Ioyeusi dynastæ uxor. Bello inde per Philippum Mediolani ducem (qui quem adversus Florentinos Venetosque conscripserat militem, contra Sabaudum, quod cum Venetis ille societatem fecerat, vertit) Sabaudiæ illato finibus, Novariaque & Vercellis occupatis, copias protinus Sabaudus, quantas

po-

poteſt maximas conſcribit, Burgundiæque ducis implorato ſubſidio, in Lombardiam ducit: quam depopulatus, non exiguam agro Mediolanenſi, vicis villiſque paſſim incenſis, cladem infert. Etenim Sigiſmundo imperatore (qui Italiá, ut aurea ſupremaque illa corona inſigniretur, aditurus, in procinctu jam exiſtés, à Philippo duce ut per ejus ſibi fines iter facere liceret, impetravit, quique Amadeo optime cupiebat) authore, cum ab armis utrimque eſſet diſceſſum, in gratiam tandem, Novariam Vercellaſque reſtituente Mediolanenſi, Amadeique filiam Mariam uxorem ducente, reditum fuit. Interea dum cum Anglo rege Burgundoque acerbum Galliarum rex, quo, dum parum in amicis præſidii eſt, regni ſui potiorem amiſit partem, gerit bellum, conſiliaq; erigendæ ex tam gravi caſu reipublicæ ſecum agitarat, capta ex diuturniore hac ejus abſentia occaſione, Delphinatum Aurantiæ princeps invadere cogitans, miſſa ad Sabaudum legatione, ſuppetias ea ab illo obtinet lege, ut Delphinatus eum tractum, in quo Gratianopolis ſita, Montes adhæc, & Viennam Sabaudo, ſi victoria potiretur, traderet. Sed alius longe quam ſperarat uterque, ſuſcepti illius belli fuit exitus. Delphinatum enim cum Varenbonio regulo

(erat

(erat is qui Sabaudica adduxerat auxilia) vix ingressum Aurantium Gaucourtius (quem hominem nobilem & magnis opibus clarum loco illi Gallus rex præfecerat) apud Anthonum, commisso cum eo prælio, castris exuit, deletisque ejus copiis, destitutum omni spe fugam capessere, Anthonumque trajecto Rhodano celeriter repetere cogit. Captus eo fuit prælio Guilelmus Viennensis sani Georgiani dominus Burgundus, aliique magno numero nobiles viri, & cæsi supra trecenti. Gravi hoc ipso tempore, sub annum scilicet sæculi illius XXXI. inter Renatum Andium, & Antonium Lotharingum Vaudemontii comitem Ferrii filium, exorto dissidio, quod Burgundi partes Vaudemontius, Galli è contra Andius sequuti fuissent, quodque Elisabetham Caroli Lotharingiæ ducis ejus nominis secundi filiam hæredemque unicam, Andii uxorem, à Lotharingiæ successione arceri debere affirmante Vaudemontio, Basiliensi tamen concilio pro Andio fuisset judicatum; Antonio Burgundus Sabaudusque magna misere auxilia: sed majora fuere quæ ab Amadeo missa. Equitum quippe optime armis instructorum ingens erat numerus, quibus Imbertus Sabaudiæ præfectus (Marschallum appellant) & Saixii regulus,
magni

magni clarique ambo duces, & consilio boni imperabant. Ceterum acri, ubi primum in conspectum ventũ est, ad Bubnevilleum in campis Villemanis commisso prelio, victor tandem Vaudemontius discessit; Renatusque hostibus undique cinctus, & à suis desertus fortiter pugnans capitur, & ad Burgundum ducitur. Inter omnes Vaudemontianos sociosque præcipua laus ejus belli vel ipsis non diffitentibus hostibus penes Sabaudicum equitem fuit. Capti una cum Renato Andio, Metensis præsul, Rodemarqueus regulus, & Arcyus vicecomes, multique alii primæ nobilitatis viri, Sabaudiæ Burgundiæque præfectis Antonio Tholongeono & Imberto antedicto traditi fuere, iisque permissum, ut inter militem illos suum, pro cujusque virtute meritoque dividerent. Ætatis jam annum quinquagesimum & sextum Amadeus attigerat, decesseratque uxor ejus Bona plures apud eum enixa partus; cum expendentem apud animum suum, quot quantisque casibus atque periculis mortalium exposita semper atque cincta undique vita sit, principum maxime etiam potentissimorum, simulque vitæ nobis hic (ubi firmum perpetuumque nihil, sed vanitati omnia subjacent) brevem incertumque præstitutum esse terminũ;
mor-

mortalium caducarumq; harum rerum, & mundi quoque ipsius grave capere cœpit tædium, animumque ejus vitę cõmutandæ, & sanctius puriusque in posterum instituendæ seria subiit cogitatio. Ceterum eam antequam rem aggrederetur, viros aliquot nobiles ex equestri ordine, quorum summa apud eum fuerat semper authoritas, quique in paucis illi chari erant, hujus sui consilii participes facere voluit, ut in suam pertractis sententiam idem vitę persuaderet genus; simulque ut quos in supremo potentiæ collocatus fastigio, in gaudiorum omnium admiserat communionem, eorum quoque suavissimo in solitudine consortio frueretur. Duobus itaque ex his in secretiorem ad se vocatis locum (erant hi Claudius Saixeus, Sexteum appellant alii, & Henricus Columbiersius, viri tum genere inter suos, tum factis clari) hisce ad eos verbis usus scribitur.

Facit, viri mihi longe gratißimi, singularis meus in vos amor, & vestra longo mihi jam tempore spectata, multisque exemplis comprobata fides, certo mihi ut persuadeam, nihil mihi tam posse accidere acerbum, nihil tam triste, nullam dignitatis fortunæ mutationem, quæ à meo vos consortio aut poßit aut debeat ullo tempore separare. Cujus hercule mei in vos amoris

moris tanta vis est, adeo inter se nostri juncti colligatique invicem spiritus sunt, ut quamvis præsentiam mihi vestram subtrahi contingere aliquando queat; nunquam tamen, quamdiu hac me aura frui clemens ille patietur Deus, vestri animo meo memoria sit excisura. Peto itaque à vobis, &, si vestri id patiuntur mores, vos obsecro, ut, quoniam olim rei agitatæ animo meo, nunc promendæ tempus advenit, quietumque & solitarium vitæ genus, procul ambitione ac foro, profiteri, in posterum mihi constitutum est, vestram mihi societatem ne denegetis. Quod si à vobis impetrare me permittitis, mihi maximus laborum atque operum meorum erit fructus, neque vos ejus suscepti consilij unquam pœnitebit. Eam enim vestri me curam habiturum semper promitto, ut victus vestitusque genere mihi exæquemini, posterique vestri non ingrato vos principi obsequutos intelligant.

Admirati vehementer viri illi nobiles tam benigne familiariterque se à suo principe compellari, & eos singularis in se affectus in viro tanto stimulos, multis illum rationibus ab ea sententia deducere conari, ostendereque, imperium ejus & late patere, & esse Dei beneficio nunc florentissimũ armis virisque, facta cum principibus finitimis omnibus pace, im-

operatoris regumque Christianorum omnium conciliata amicitia, nunc etiam titulo dominatus aucto. Subditorum ad hæc commemorare erga eum amorem observantiamq; singularem: præclaram insuper, cujus Deus eum parentem fecisset, sobolem (adeo ut nihil illi ad summam felicitatem deesse videretur) ob oculos ponere: obtestarique eum ne quietis solitudinisque desiderium pluris quã subditorum suorum salutem æstimaret: regendo in longa pace concredito sibi à Deo populo diligenter porro incumberet, eum in officio contineret, curaretq; ut per homines honestissimos, virosque fortissimos leges & judicia administrarentur: veram hanc ad æternam comparandam salutem viam esse. Hæc pro sua in eum observantia haud occultasse. cæterum ejus se consiliis non adversaturos. *Quandoquidem (respondet ad ea dux) felicitatem mihi vos quandam attribuere & fortunam meam tantopere video prædicare; quid de ea, quam regibus principibusque plerique hominum, qui rebus caducis & fluxis, quæ hic relinquendæ sunt, hominis bona metiri solent, asscribunt, sentiendum judicandumque sit felicitate, prorsus vos ignorare intelligo. Aliter enim longe, illius si felicitatis vel minimum fecissetis periculum (mihi credite) sen-*

ſentiretis. In ſola quippe unaque libertate, cum felicitatis hujus quam vos tanti facere video, ſumma ſita potiſsimum ſit; neceſſe eſt ut vel inviti mecum fateamini, qui procul ab hominum ſtrepitu privatam agunt vitam, eorum longe optimam eſſe conditionem, libertatemque illis obtingere, quam in principe viro etiam potentiſsimo temere requiras. Cæteris quippe mortalibus in eo ſtare conſilia, quid ſibi conducere putant: principum virorum diverſam eſſe ſortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda; ut omittam, vix anno vertente tot voluptatis illecebras percipere virum principem, quot vel uno interdum die hominibus privatis videmus obvenire; ſi verum ſit, potiſsimam voluptatis noſtræ partem ex ſenſibus, ſuam trahere originem. A viſu (ſi lubet) ordiamur. Quis privato cuique varias regiones, terras, urbes, oppida peragrare luſtrareque, & admiranda ac pulcherrima quæque iis in locis impune contemplari, longoque viſu lumina ſua ſatiare, quandocunque lubeat, liberum eſſe negaverit? At viro principi, multorum hominum odiis invidiæque (quæ eminentis fortunæ comes aſsidua, altiſsimiſque adhæret) obnoxio ſemper, nemo eam impune aſſeruerit libertatem: cum metus eum ſemper exagitet, ne aut in decorum peccet, aut ea apud dignitate forte

non inferiorem committat, quæ personam suam dedeceant, aut nomini suo apud rigidos illos morum aulicorum censores maculam aliquam poßint inurere. Accedit huc quod (cum nemo celerius opprimatur quam qui nihil timet) periculo ea haud careat res, cum fieri poßit (quod regibus atque principibus viris plerisque fines suos temere & sine justo præsidio egreßis legimus contigisse) ut insidiis excepti comprehensique, etiam ab eo quem nunquam læserint offenderintve, in tetrum aliquem conijciantur carcerem, in quo quam diutißime asserventur; necentur etiam per summam crudelitatem nonnunquã. Abstineo dicere quod dum procul abeunt, vicinorum principum injuriis ditiones suas subjectumque sibi exponant populum, & in prædam quasi tradant. Esto (subinferente Claudio Saixeo) demus, princeps illustrissime, hominum privatorum meliorem hac in parte esse conditionem: sed hoc nobis non negaveris, quæ auditu percipitur voluptas, eam vobis esse propriam, cum aures vestras ea tantum circumsonent, quæ læta grataque, neque quenquam in regum principumve aulis comitatuvé reperire sit, qui eorum actiones sermonesque omnes non prædicet, mirisque semper laudibus evehat: aliis enim vocibus eorum

eorum auribus obstrepere offensæ vetat metus.

Sed quam quæso (respondet ad ea dux) ex falsis & non suis laudibus (solet quippe magnæ semper fortunæ comes esse adulatio, peßimum veri affectus venenum) capere queat, quem tantopere vos admiramini princeps hic voluptatem; cum eas sibi à plerisque (quibus omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos est, quique principum potentiorumque benevolentiam blanditiis assentationibusque colligere soliti, ad voluntatem loquuntur, & auribus serviunt) asscribi videat virtutes, quarum vix tenuem sæpius in se umbram inveniat. Veras demum eas mihi visas semper laudes, quæ à libero & adulari nescio profectæ ore, & vos testor, & meminisse posteros volo. Nam tribuere homini quod in eo non reperias, quid hoc quæso aliud est quam summa eum afficere contumelia? Cæterum ad eam voluptatem quæ in gustu consistit quod attinet, non ignarus equidem sum, ob ciborum vinique omnis generis in ædibus nostris redundantiam, varietatem, atque suavitatem, beatos nos vulgus hominum prædicare: verum eduliorum viniq; voluptatẽ ex gustu, sapore, appetentiaque qui metiuntur, næ aliter illos longe sentire ego existimaverim. Vt enim vera sensus

hujus voluptas in ciborum potusque desiderio atque delectu consistit potissimum: ita crebra illa ferculorum varietas, intempestivaque convivia, & perpotandi pervigilandique insana dulcedo; sui secum ut plurimum fastidium adducere, & omni hominem appetentia privare solet. Enimvero optimum cibi condimentum fames est: quam dum tempestivioribus epulis eruditoque luxu pleriq; prævertunt principes, imo procul à se arcet, nunquam cum voluptate cibum capiunt. At populi longe melior conditio est. Illi enim (soliti alioqui parco & parabili victu ad implenda naturæ desideria defungi) quia certi statutique dies sunt, quibus genio indulget, & grata amabilique vicißitudine convivia celebrat, summa cum voluptate quibus non assuevit, vescitur cibis; quorum nos satietas, vilißima quæque edulia, & quæ vix attactu homo agrestis dignetur, appetere cogit. Quemadmodum enim nimiæ opes magnæ jacturæ locum faciunt; ita nihil magis in ciborum nos adducit fastidium, quam frequens ille rerum non necessariarum superfluarumque apparatus: & dum majorem sæpius incontinentiæ, quam sanitatis & virium reficiendarum habemus rationem, excogitata ab ingeniosis gulis irritando palato varia condimentorum genera. Quorum eo usque nunc

pro-

provecta hominum ars est, ut etiam solstitiali, & alieno prorsus tempore varia & multa venatio appareat, dum speciem ferinæ carnis ex mansueto sue condimentis facere callent. Gulosius enim quò condiuntur cibi, luxuriosiusque struuntur fercula, eo citius eorum nos capit satias tædiumque. Cæterum ad actiones publicas, & reipublicæ administrationem quod attinet; res humanæ ita se habent, ut rerum præclare gestarum gloriam non ipsi quidem principi, sed aut fortunæ fatove, aut iis quorum princeps consiliis utitur, asscribi plerunque videamus: sed si detrimenti è contra quidpiam publice accipi, utpote prælium aliquod amitti, aut civitatem locumve aliquem ab hoste capi contingat, principis id culpa socordiave factum, clamare omnes ilico. Adeo ut quicquid reipublicæ accidat, sive prosperum id, sive adversum, rei male gestæ culpa in principe, bene vero decus penes alium sit: & cum recti factorum sibi quisque gratiam trahant (vel ignavis quippe in victoria gloriari licet) unius invidia ab omnibus impune peccatur. Omitto dicere, suspicionibus sollicitum semper esse principis animum, dum belli tempore, ne suorum quispiã cum hoste clam conspiret, & consilia illi sua detegat; pacis autem, ne ex iis quos duriore habuerit imperio, exoriatur aliquis, qui

advorsum se insurgat, metuit. Hanc curam sustinet princeps; cujus cæteri mortalium expertes, quietam in summa animorum tranquillitate vitam, inter propinquos amicosque suos ducunt. Quod principi non ita facile factu est. Dominandi enim insana effrenaque libido, propinquitatis consanguinitatisque jura omnia imperio posthabet. Atqui erunt fortaßis nonnulli, qui felicitatis summam in multarum rerum bonorumque poßeßione consistere, & vel eo solo nomine principes beatos existiment, quod plurima poßideant. Non vere hercule. Nihil enim viri principis, quam hominis cujusvis alterius, etjam infimi, melior hac in parte conditio est. Plurima enim poßideat licet, plura tamen (ut animus humanus nunquam exsaturatur) appetit semper, & præsenti nunquam contentus fortuna, ut effuse affluant opes, meliorem sibi dari optat. Imo dum ambitioni modū statuere potis haud est, & nihil pensi neque sancti habet, cæteris mortalibus longe est infelicior: agrum enim aliquem hærediumve hi; at regna principatusque integros ille insatiabili, & quæ neque copia neque inopia minuitur, cupiditate concupiscit semper, & spe animoque devorat. Non negaverim equidem, plurimum viro principi ad tranquillitatem comparandam conferre,

si leni moderatoque imperio (nam hoc quoque laudi nobis honorique verti video) subditorum suorum sibi studia animosque conciliare omni studio conetur, neque potentia sua ad impotentiam utatur: sed ut in perpetuo propterea metu versari, suspicionibusve desinat indulgere, id equidem, (quæ humanæ conditionis miseria est) haud libenter concesserim. sive enim ingentem hominum circum se multitudinem, sive magnam videat solitudinem, æque semper in metu est, dum ne quid aut novi insolita turba moliatur, aut parandis struendisque sibi insidiis solitudinem illam occasionem præbere posse suspicatur. Cæterum quod plerique hominum vel eo saltem nomine beatos nos existimant, quod de subditis nostris domesticisque bene merendi facultates abunde nobis suppetant, falluntur hercule plurimum, & quidem vel ipsis vobis, verum dicere si velitis, non diffitentibus. Quotus enim quisque meorum quæso est, qui non statim ut insigne aliquod meum sensit beneficium, discedendi à me quærat occasionem, secessumque simul, in quo accepti illius beneficii fructus percipere poßit? Cujus ipsius desiderii eo majores in ejus animo generãtur stimuli, quo quod accepit majus præclariusque donum est. Porro finem ut faciã, & in pauca rem con-

trabam, plurima ſubinde vel inviti principes facere coguntur, quibus ſubditorum ſuorum à ſe alienant animos, metumque illis (qui amoris rarus comes) incutiunt: veluti cum de ſontibus ſupplicium ſumunt, vel ſubdito ſibi populo pecunias, neceſſitate coacti, imperant, aut in eorum capita tributum, in bona merceſque vectigal aliquod, unde pecuniam cogant, imponunt. Omnia hæc propius conſideranti mihi nemo, viri amici, perſuaſerit unquam, privatorum hominum vitam noſtra meliorem eſſe ut negem. Quin veriſſime ille mihi dicere viſus eſt, qui (quanto majus eſt regnum faſtidire, quam accipere intelligens) eam dignitatis regiæ vilitatem eſſe aſſeruit, ut mortalium nemo ſit, qui, ſi quot quantiſque calamitatibus miſeriiſque regum undique obnoxia atque expoſita vita ſit perſpectum haberet, inventum ante pedes diadema regium tollere à terra dignaretur. Hæ ſunt, viri amici, rationes quæ me impulere, cur maximis turbulentiſſimiſque quibus mundus hic agitatur tempeſtatibus, ſubducere me & in Ripallicum ſeceſſum (monaſticum ibi vitæ genus profeſſurus) abire conſtituerim. Vos veſtra me ſocietate (quod vehementer vos obteſtor) fruſtrari haud patiamini. Ad principatus mei adminiſtrationem quod attinet, Ludovico filio ea à me provincia

deman-

demandabitur. Is meo parentium imperio locorum omnium curam geret; ſupremo nihilominus penes me manente dominatu, & rerum ſumma. Reſpondere ad ea uterque (magis ejus voluntati ne refragari velle viderentur, quam quod ea ipſorum eſſet mens; ſperabant enim haud diu admodum, ut principum ſubita plerunque conſilia ſunt, in ea cogitatione perſeveraturum Amadeum) in ejus ſe futuros poteſtate, & quamcunque juberet ſubituros fortunam, facturoſque quod imperaret: imo glorioſum admodum ducere ſibi, quod unos ſe vitæ illius ſocios deligere, & conſiliorum ſuorum participes facere non fuiſſet dedignatus. Eo capto conſilio nocte quadam, conſciis ſolummodo duobus hiſce, Thonone (quæ ad lacum Lauſanenſem ſita urbs) cum perexiguo domeſticorum ſuorum comitatu Amadeus diſcedit, Ripalliumque migrat. Ædes ſunt ampliſſimæ ſumptuoſiſſimæque, quas ipſemet Amadeus, adoleſcens adhuc, ad eundem lacum, primo ab oppido illo lapide, loco longe amœniſſimo, ingentibus impenſis conſtruxerat. Erat eodem in loco monaſterium divo Mauricio jam olim ab Amadei majoribus (quorum ſingularis erga divum illum tutelarem extitit ſemper pietas obſervantiaque) dedicatum.

catum. Hoc ingressus monasterium, monastico sumpto protinus habitu, idem quod monachi illi vitæ genus profiteri cœpit. Cinerea & oblonga quam induit, fuit vestis, quam ingentis pretii inaurata cinxerat zona, super hanc ejusdem coloris chlamys, aurea (illi quam Romani gestare solent imperatores, haud absimili) insuta cruce gravis. Caput ex eodem colore velabat capitium, ex quo cucullus dependebat oblongior, quo in humeros rejecto, galero purpureo, cardinales imitati, monachi illi utebantur, bacillumque nodosum inflexumque altera tenebant manu. Ioannes Marius de hoc vitæ Amadei instituto paulo aliter in hæc scribit verba.

Amatus cum uxorem Margaritam Philippi audacis Burgundiæ ducis filiam amisisset, mundo & statu ducali relicto, constituit vitam eremiticam amplecti, locum ad eam rem peramœnum prope lacum Lemanum deligens, quem magnis ædificari curarat impensis, gubernaculis ducatus Ludovico filio majori traditis, patri Philippi ducis Sabaudiæ, qui Philibertum genuit, maritum Margaritæ Austriacæ, qui sine hæredibus masculis obiit anno Domini MDIIII. *Amatus vero in eremo degens per aliquot tempus una cũ decem nobilibus ætate provectis vitam solita-*

litariam vixit, prominentem barbam alens, vestimentum vile indutus, ac clavam nodosam in manu gerens. Quæ res licet novi exempli esse videretur, tamen ipse non primus virorum principum fuit, qui reipublicæ gubernaculis relictis, quieti se dediderunt. Hactenus Marius. A quo non prorsus dissentit Æneas Sylvius (qui sub Pii secundi nomine Pontificatui deinde præfuit) cujus in quadam ad Petrũ Noxetanum epistola, verba sunt hęc. *A Florentia Mediolanum petivimus, & superato Iovis monte per lacum Lemanum Tononum venimus, memorandam Ripalliorum eremum introivimus, in qua dux Sabaudiæ Amadeus detulit habitum cultumque, sancto cuipiam Eremitæ similem, quem viri decem ex equestri ordine sequebantur, qui sæculo renuntians, promissam barbam, & hispidum pallium, & retortum baculum mundanis rebus prætulerat.* Abit longius ab utroque Enguerrandus, qui Amadeum ducem, ejusque in eremo illa socios, racemorum liquidæq; loco, optimis quibusque cibis & vino præstantissimo usos scribit. Sed ego Sylvio testi oculato potius assenserim. Cæterum subitus hic inopinatusque Amadei ducis discessus (inde enim divertit oratio) regulos nobilitatemque reliquam omnem, quos consiliorum suorũ igna-

ignaros esse voluit, vehementer perculit. Neque subditorum ejus quisquam fuit, quem non commoveret illa facies, Sabaudum principem, & tot provinciarum ditionumque paulo ante dominum, relicta fortunæ suæ sede, sponte sua exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. Missis itaque protinus ad eum illis ipsis, quibus animi sui sensum aperuerat, Saixio & Columbiersio regulis, plurimis illi rationibus, subitum illum inopinatumque & alieno prorsus tempore discessum ejus personæ dignitatique haud convenire, ditionumque quibus imperaret, ordini ecclesiastico, nobilitati atque populo reliquo vehementer displicere, demonstrare conantur. Respondere paucis ad ea Amadeus, neque mentem sibi defloruisse, neque vires potentiamque imminutas esse. Curaturum itaque sese, ne damnum ullum respublica Sabaudica ex hoc suo discessu capiat. Converso inde ad eos sermone, ambages mitterent, inquiebat, viderentque ne datam sibi paulo ante fidem fallerent, spemve suam destituerent. Illi quoniam quo se modo promisso illo expedirent, non videbant, enimvero idem vitæ ingredi iter, idem sibi vestis genus (ita enim Amadeus volebat) sumere. Provinciarum deinde suo parentium imperio ordi-

ordinibus, una cum utroque filio ad ſe venire juſſis, Ludovicum natu majorem, in ſpem imperii genitum, Pedemontanum renuntiat principem, minorem Genevenſi donat comitatu. Reliquarum autem ſuarum provinciarum omnium, tam earum quæ trans, quam quæ cis Alpes ſitæ curam adminiſtrationemque eidem Ludovico tradit filio: at ea lege, ut penes ſe rerum nihilominus manente ſumma, in ſua ſit poteſtate ea illum procuratione, quotieſcunque lubeat, aut ille mereatur, privare. Ducis quoque retento titulo, de rebus maxime arduis, & reipublicæ Sabaudicæ ſtatum ſalutemque concernentibus, nihil inconſulto ſe ſtatui voluit. Rebus hunc in modum conſtitutis, cum ex domeſticis ſuis miniſtris viginti tantum apud ſe manere juſſiſſet (idem & à Saixio Columbierſioq; eandem eremum ingreſſis factum) reliquos domum redire, filiiſque ſuis parere in poſterum voluit. Quis fuerit tum Sabaudiæ habitus, qui ſingulorum animi, quæ digredientium à tanto principe lachrimæ, nemo facile dixerit. Cæterum in Ripalliis exiſtenti Amadeo varii cum monaſterii illius præfecto (Priorem appellant) viro ſanctitatis admirandæ, fuere congreſſus, varii ſubinde ſermones, plurimumque hominis optimi conſuetudi-

tudine delectabatur. Cæterum eundem repetenti sæpius sermonem dicentique Amadeo, hominē qui mundi hujus curis molestiisque renunciasset, sibi non videri absimilem nautæ qui post gravissimos exantlatos in æquore labores, tranquillum tandem tutumque invectus portū, aliorum cum pelagi tempestatibus adversisque fluctibus non sine naufragii periculo luctantium, ex loco tuto, sui jam securus, certamina lætus videt. Non quia (ut quidam inquit) vexari quenquam est jucunda voluptas, sed quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.

Nunquam, princeps serenissime (subinfert ille) infelicis mundi hujus decursum verius meliusque, quam maritimæ contuleris navigationi. Quemadmodum enim videmus, eos qui navigandi marisque sunt insueti, salo nauseaque confectos, gravem illum tetrumque sentinæ odorem, & molestam navis qua vehuntur haud ferre agitationem, mirabilemque plerunque intra se, subverso ex frequenti illo inordinatoque pelagi motu stomacho, sentire commotionem, cui dum mederi volunt malo, in phaselum celocemve aliquam ex oneraria desiliunt, quasi tempestatis sentinæque vitiis quod conflictentur, navis magnitudo, non perpetua illa fluctuum mari-

maritimorum faciat agitatio. Eodem quoque modo nos, quibus mundi hujus perpetui quasi fluctus molestiæque mentem vehementer turbant, animumque semper faciunt inquietum, malo illo levari nos posse certo arbitramur, si principatibus, dignitatibus, honoribus & functionibus denique publicis omnibus valere jussis, in solitudinem nos eremumve aliquam abdamus. Sed decipimur (mihi credite) veri subinde specie, dum non minus in angusto abjectove aliquo tugurio, quam in principatu sublimioreve dignitate aliqua constitutos, mundi nos undique hujus circumstant exagitantque tempestates. Veniam mihi dabis (princeps illustrissime) si liberius te quam meæ conveniat fortunæ, compellem. Fidem enim meam quoniam tibi habes obstrictam, cogit muneris mei ratio, ut, procul ab omni adulatione (quod perpetuum malum regum principumque, quorum opes sæpius assentatio, quam hostis evertit) vera tecum loquar. Hæc verborum itaque meorum summa est. Exiguum admodum esse, principum aulas, magna illa palatia, & frequentes hominum fugere cœtus, si ipsum te non fugias, disertis id ipsum Servatore nostro consignante verbis, cum inquit, QVI VULT VENIRE POST ME, ABNEGET SEMETIPSUM. *Quasi dicat, seipsum de-*

 serat,

ferat, & totum se mihi tradat. In eremum enim solitudinemve aliquam qui secedũt, si mundum, hoc est, humanos illos affectus, animorumque vagos motus eodem secum conferunt, quid admodum quæso, illi, quam quod aërem locumve mutant, proficiunt? Necesse ante omnia, princeps serenißime, est, ut animum mentemque, ab hujusmodi, quas mundus secum circumfert vanis curis cogitationibusque vacuam purgatamque prorsus habeamus. Militum quippe Christi (inquit D. Hieronymus) perfectio est exutam mentem habere à cunctis terrenis negotiis & tumultu sæculi, juxta illud Apostoli: Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat, cui se probavit. Quemadmodum enim fieri haud potest, ut qui supernis infernisque, & quæ ad latus sunt, uno simul tempore contemplandis rebus intentus est oculus, in propositum sibi scopum recta feratur: ita quoque salutis sibi propositum scopum (qui in sui odio, & propriæ voluntatis abdicatione consistit potißimum) haud facile attigerit animus, qui humi defixus semper, curarumque perpetuo quasi æstu quodam fluctuans tranquillitatem omnem aversatur, neque in altum attollere se potis est. Cui malo obnoxii plerique mortales sunt, qui aut in voluptates immersi, aut avidi honoris,

noris, potentiæ, divitiarum, variis inutilibusque , quas mundus hic agnatas habet, cogitationibus, extricare se nunquam possunt, quique à mundo ipso, ter miseri infelicesq; deseruntur, ipsum antequam deserant. Quibus enim uxores non sunt, cum fœdo plerunque impotentique conflictantur amore, indomitaque, & effrenata ardent semper libidine. Matrimonio junctos perpetui comitantur angores sollicitudinesque, diurni & nocturni circumstant metus, dum sibi, conjugi liberisque suis semper aliquid defuturum metuunt. Qui cælibem ducunt vitam, illos amissæ caræ conjugis cruciat desiderium, & liberos sibi ex ea natos velint. Alios opum divitiarumque per fas nefasque congerendarum transversos abripit insatiabilis & sine modo cupido, illique uni studio cætera post. habent. Sunt quos cupidos querelarum. iniqua vicinorum aliquem lite demorari. probrisque & maledictis impetere perpetuo juvat. Non desunt quoque qui ob vilißimi lucelli spem, importandis exportandisque mercibus, maximis subinde periculis vitam exponere non vereantur. Agriculturæ studium (quo libero moderatoque homine nihil dignius) alios detinet, sed ita ut toti in eo occupentur, neque laboris ullum nocte dieque faciant modum. Alium alius quæstui faciendo propositum ha-

bet scopum: neque dies ulla est, quæ non aliquas semper animorum serenitati obducat tenebras, & caligine quasi quadam homines illos involvat; usque adeo ut & noctes etiam totas, quieti alioqui à natura destinatas, insomnes plerique mortalium, recurrentibus animoque semper obversantibus iisdem illis diurnis actionibus cogitationibusque transducant. Verum enim vero finem uti faciam nullum adversus omnia hæc animum humanum varie inquietantia distrahentiaque semper mala, præclarius præsentiusque reperire remedium est, quam ut blandientem plenumque illecebris ac incitamentis peccandi mundum hunc valere serio jubeamus: hoc est, ut facto inter corpus animumque divortio, repudii animus corpori libellum mittat, utque sua sibi habere corpus jubeat, nihil sibi commune cum illo retinens. Incidentes verò calamitates, quas effugere mortalium nemo potest, velut asperos esse ventos, quibus nostra in hoc procelloso mari navigatio, dum ad æternæ salutis tendimus portum, nunquam non sit exposita, impavidus cogitet. Insuper ut non ita penitus in alicujus nos tradamus amicitiam, ab eo ut separari divellique grave nobis deinde molestumque sit, ut locus nullus, nulla ita nos teneat afficiatque urbs, eam reliquis

domiciliis ut præferamus, invitique inde, alio migraturi, aliasque petituri sedes, avellamur. Plurimum quoque eodem contulerit, nihil si privatim, nullos agros, ædes nullas, pecora nulla, nullas denique poßideamus opes, verißima malorum omnium irritamenta, & quæ possessæ mille nobis supremi in nos Numinis iram concitandi præbent occasiones, amissæ animum varie excruciant. Hac serenitatis præclara face animis nostris prælucente, hac mentium parta tranquillitate, dictu mirabile, quanta protinus in nobis animorum fiat commutatio, adeo ut veteris illius naturæ positis exuviis, in novum prorsus aliumque transformemur hominem, reddamurque perquam idonei recipiendis, quæcunque divino illi spiritui mentibus nostris infundere visum fuerit donis. Quemadmodum enim, cera nisi prioris figuræ deletis vestigiis, formam aliam nullã admittit: ita animus nullam veræ virtutis, nisi quod partim infudit natura, partim pravi paulatim affixere mores, sublatum penitus vitium sit. Quæ res uno vitæ solitariæ beneficio comparari commodißime potest, quippe cui longo usu diuturnoque exercitio effervescentes animi motus illos comprimere, & in rationis adigere obsequium, facile sit. Quo enim modo feras immanesque bestias cicurari paula-

tim, tractabilesque & disciplinæ cum tempore capaces magistrorum diligenti cura fieri videmus; eodem quoque quæ animos nostros efferare, pestiferoque suo veneno inficere solent, fastus, venus, odium, avaritia, & id genus vitiorum portenta, succidi eradicariq; paulatim, & rationi locum tali secessu facere in cõfesso est. Quippe pietatis ea vis est, ut, cum abjectis longe infra se terrenis rebus omnibus, cælestes solummodo meditetur quæratque, cogitationes quoque actionesque omnes sibi conformet. Profecto cui eum felicitatis portum attingere Dei beneficio datum est, næ solida is ter fælix, meo judicio, ad veram virtutem fundamenta jecisse convincitur. Neque ut aliter accidat fieri potest, cum divinis decantandis laudibus intenta semper lingua humanum loquitur nihil, aversique ab omni caducarum mortaliumq; rerum & quicquid sui pulchritudine mentem nostram distrahere, & in sui nos amorem attrahere queat, obtutu oculi, universitatis hujus contemplandæ fabricæ toti sunt intenti, admiranturque & adorant tot præclarorum admirabiliumque operum architectum atq; opificem. Cum procul quoque ab omni turpium fabellarum obscœnarumque cantilenarum (quæ animis bene constitutis expugnandis vera certaque instrumenta, &

vali-

validæ quasi machinæ quædam sunt) auditione aures. Cessantibus quippe voluptatum illecebris illis omnibus, quibus mens humana occupata delinitaque, varie distrahi & in avia abripi ut plurimum solet, fieri non potest, quin in se paulatim illa reversa, suismet adminiculis; alienæ, præterquam divinæ opis, haut indiga, ad veræ virtutis decus citato properet gradu, plenamque atque perfectam tandem æternæ illius essentiæ cognitionem percipiat: cujus semel inflammata accensaque desiderio, terrenarum protinus rerum omniū obliviscitur, divinisque contemplandis rebus adeo immoratur intentaque est, ut vix cibi potusque capiendi libidine ulla tangatur, æternæ illius fælicitatis dulcedine, & suavitate admirabili ob oculos semper obversante & humana illa omnia demorante. Ad quam rem consequendam profuerit plurimum, hominum divino cælitus afflatorum Numine, lectitasse scripta, eorumque, quos vitæ puritas innocentiaque cœlestibus illis spiritibus aggregavit (quos nobis tanquam præsentia vivaque ad virtutem exempla imitandos proponere debemus) vitas & res gestas intueri semper, ut ad earum normam vitam nostram exigamus componamusque, & quemadmodum pictores, ut oppositam sibi à magno aliquo artifice depictam tabulā,

quam proxime exprimant, diligenter ad omnia, etiam minima quæque, ut ductus lineamentaque omnia assequi possint, attendere videmus: ita quoque & nos ad ea quæ à purioribus illis animabus imitanda nobis relicta sunt, quam proxime (præclaro ad posteritatem exemplo) mores nostros conformare, eorumq́; haud injucunda recordatione perfrui convenit, supremi ad hoc Numinis ferventissimis assiduisq́; precibus invocato auxilio. quo si cōfirmemur, faustū, si (quod absit) destituamur, infaustū prorsus quicquid conabimur, sortietur exitum, & vanus omnis noster erit labor.

Hæc fere fuere quæ de mundo rebusque ad mundum pertinentibus deserendis, præclara, neque ducis auribus ingrata, complexus oratione vir ille sanctus Amadeo ob oculos ponenda putavit: quod cum secessum vitamq; solitariam, & ab aulæ disiunctam strepitu delegisset, res tamen maximi momenti, ad ditionum suarum spectantes statum, suo nihilominus arbitrio reservasset. Ingens hoc ipso anno qui à nato Domino fuit M CCCC XXXIX. procerum ecclesiasticorum Basileæ (in Helvetiis ad Rhenum ea sita civitas) convenit numerus. Quod eo loci Hussitanæ Bohemorumque doctrinæ exstirpandæ, ecclesiæ totius Christianæ concilium, conventumq; Marthi-

nus

nus eo nomine quintus, & post eum Eugenius quartus pontifices indixerant; Iulianusque cardinalis Cæsarinus ab ipsomet Eugenio pontifice, ut concilio illi cum legati apostolici titulo præsideret, Basileam ab anno inde sæculi ejus XXXI. (quo ipso indictio ea facta) missus fuerat. Cæterum post crebras frequentesque cum eo hominum genere institutas habitasque disputationes, cum ad procerũ ecclesiasticorum vitam moresque reformandos deventum tandem esset, Philippus Mediolani dux (qui capitali in Eugenium flagrans odio, nullum non hactenus moverat lapidem ut orbis totius Christiani utriusque ordinis proceres principesque, missis etiam in eam rem legationibus adversus eum, variis illi gravibusque objectis criminibus, concitaret) ea arrepta occasione, Eugenium graviter in pleno patrum consessu accusat, efficitque tandem ut plerisque etiam cardinalium (qui suo privatim nomine Pontifici erant infensissimi, (reliquos enim factio Arragonica ob Neapolitanũ susceptа regnum hostes illi fecerat) in suã opinionem pertractis, communi omniũ calculo (proceribus etiam sæcularibus plerisque in eam sententiam euntibus) Eugenium pontificatu privandum, aliumque illi substituendũ esse censeretur.

Dicitur, ea re constituta, Eugenio Pontifici dies, ut de iis quorum accusabatur, in pleno se concilii illius consessu coram purgaret. Vocatus sæpius cum non compareret, sed legatos tantum quosdã mitteret (qui ipsi statim ut Basileam venere adversariis ejus se junxere) Concilii proceres, Plaisanceus, Bononiensis, Venetus, Arlesius, Arragonius & Cyprius cardinales Eugenio cõtumaciæ condemnato, pontificatuque, concilii generalis obtenta authoritate, privato (Sigismundus quippe imperator, qui vitandi schismatis caussà, Eugenio prudenter hactenus fuerat patrocinatus, paulo ante mortem obierat) Amadeum hunc nostrum, sanctitatis pietatisq; apud omnis ordinis & homines opinione clarum, in ejus locum (vehementer eam urgentibus rem, Philippo Mediolani duce, qui Amadei filiã uxorem duxerat, & Cardinali Cyprio, cui cum Sabaudica familia vetus intercedebat affinitas) Felicis ei quinti nomine indito, substituunt, Eugenio nequicquã publico consessu concilio illi authoritatẽ abrogante, & aliud in ejus locum in Ferrariensi urbe (quod Florentiam deinde, peste eo in loco grassari incipiente, fuit translatum) indicente. Amadeo in hunc modum pontifice electo, mittuntur protinus qui electionis illius apud Ripallios

lios existentem certiores faciant. Excusare primo omnibus se modis Amadeus, & tanto se fastigio splendorique sustinendo imparem prorsus dicere, cum quod rebus terrenis (ad quas redire animus haud esset) jamdudum renuntiasset, tum quod militiæ assuetus hactenus, Ecclesiasticarum rerum nullis imbutus esset rudimentis. Supremum illum magistratũ alii nulli deferri verius posse, quã qui ætatem omnem in eo vitæ genere consumpsisset. Pessime rebus suis consulere & ingẽs in suum caput accersere periculum, quicunque ecclesiasticarum rudis rerum, ad eam dignitatem adspiraret. Varia ejus rei exstare exempla, & visum id salutis anno MCCXCIIII. cum Petrus Moroneus anachoreta professione, Celestini assumpto nomine, eremiticam vitam cum pontificia commutasset. Ille enim quod ejus in se rei, cujus rudis ignarusque esset, suscepisset administrationem, Pontificatu mense ejus sexto abdicato, in carcere vitam tandẽ, animi mœrore confectus, finiit. Secundæ enim res (ut quidam ait) acrioribus stimulis animum explorant, quia miseriæ tolerantur, fœlicitate corrumpimur. Quid si idẽ & mihi, idem qui profiteor vitæ genus, contingat? Hæc quidem in pontificatus deprecationẽ multis verbis allegabat

gabat Amadeus. Sed Bolonierii, qui Cancellarii apud eum fungebatur munere, & legatorum, quos Mediolani dux Philippus miserat, cedens tandem rationibus, liberorumque suorum (qui in magna felicitatis suæ ponebant parte, quod patrem suum, singulari suo merito ad id fastigii pervenisse gloriari possent) victus precibus, mutato consilio, in patrum concilii potestate futurum se dixit. Quibus verbis electione comprobata, pontificii protinus ei pontificiam induto vestem à legatis (ita enim facere jussi erant) delati exhibitique sunt honores. Ipse paulo post ditionum suarum nobilitate universa comitante, Basileam proficiscitur. In quam urbem, deducentibus cardinalibus, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, præsulibusque reliquis, & qui consilii illius caussa eo venerant, theologis, jurisconsultisq; omnibus, ut venit (& quidem in tanta utriusque sexus omnis dignitatis & omnis ætatis hominum, qui ex omnibus Christiani orbis partibus ad rei novitatem accurrerant, frequentia, ut plurimi conferta multitudine oppressi interirent) sacris per dierum aliquot, juxta receptum in ecclesia morem, intervalla, gradatim initiatur, episcopali inde (ceremoniis solennitatibusq; quibus ad eam rem, uti consuetum est, interve-
nien-

nientibus omnibus) insignitus dignitate, ad exstructum ex adverso ædis ejus urbis primariæ theatrum, latus utrunque cardinalibus diaconis duobus claudentibus, deducitur. Ibi postquam assedisset, qui ad dextram erat cardinalis pontificium sacro vertici galerum, episcopali prius per eum qui lævam cinxerat, sublato, imponit: purpuratis reliquis cæteroque clero cum ministerio aulico omni in ecclesiastico decentique habitu atque cultu utrimque circumstantibus, incondita hominum reliqua multitudine festis vocibus acclamante, & fausta lætaque omnia novo pontifici imprecante. Inde eodem illo cardinali, qui sacra tiara caput Amadeo cinxerat, alteroque pontificias de more pro suggestu venias, illo Latinis, vernaculis verbis hoc, publicantibus, ad Dominicanorum sodalium ædem solemni pontificalique pompa Pontifex novus deducitur, comitantibus quotquot concilio intererãt proceribus, qui equites omnes iter hoc peregere. Ordo autem comitatus erat talis: Primi equitabant qui cardinalibus præferri solitas gerebant peras, domesticique eorum cæteri: hos pontificii sequebantur ministri (inter quos qui à cubiculis Pontifici erant, peras gestabant rubras) & hos cardinalium propinqui affinesque. Horum

rum proxime premere veſtigia duodecim ex eorum numero, quibus equorũ commiſſa cura (Angarios vulgo vocant) rubro ſinguli vexillulo, in quo pontificia videre erat inſignia conſpicui. Pone hos Baſilienſis urbis magiſtratus, ſigniferque ibant: quem ex ſodalitio Teutonicorum equitum quidam, ſodalitii ipſius geſtans inſignia, crucem nimirum nigram in argenteo ſcuto, ſequebatur: & hunc Sabaudicæ nobilitatis non poſtremus, vexillum pontificium Sabaudicis permixtum inſignibus, præferens: infra hunc adequitare is cui ſodalitii equitum Hieroſolymitanorum vexillum geſtandi demandata erat provincia. Horum ſigniferorum, quibus vehebantur equi phalerati erant, ipſi autem, galea dempta, cataphracti omnes, & paludamento ſerico, in quo ſua cujuſque videre erat inſignia, conſpicui. Poſt ſigniferos duodecim generoſiſſimi albentes phaleriſque inſignes & regio inſtrati ornatu ibant equi, quibus ex coccineo ſerico frontalia fimbriis auro intextis purpuraque diſtinctis erant: quatuor inde nobiles ſcutati, coccinum ſinguli galerum ſummo baculo præferebant. Horum veſtigium continuum ſequebantur cubicularii pontificii; & hos principum legati nobilitaſque Romana omnis, quos ſubdiaconus Apoſtoli-

ſtolicus pontificiam ferens crucem, ſequebatur, cui apparitores virgis caduceoque inſignes aderant duo. Poſt hos ex iis qui Pontifici maxime erant intimi duodecim, rubro omnes veſtitu facem ſinguli albam, duo alii argenteam ſinguli lucernam cum ſuo lumine ſacræ venerādæque hoſtiæ (quę ab aſturcone albo ſub umbella, quam circumdederant aulæa purpura auroque fulgentia, & pontificiis decorata inſignibus, geſtabatur) præferebant. Pone hoſtiam ibat ſacriſta: & poſt eum illi, quibus concilii patres pro librariis amanuenſibuſque (ſecretarios vulgus appellat) utebantur. Erat inter hos Æneas Sylvius, is cujus paulo ante meminimus. Proximum his agmen, conſiſtorii pontificii advocati cantoreſque, & ſcripturarii, ſive actorum conſcriptores, & qui à rationibus erant. Hos ſequebantur ſubdiaconi duo, Græcus Latinuſque. Inſtratis poſt hos equitabant equis Archiepiſcopi, Epiſcopi, abbates & Eccleſiaſtici præſules reliqui, quos proxime cardinales, & hos ipſuſmet tandem exiguo intervallo, Pontifex equo albo, & regio coccinoque ornatu inſtrato ſublimis ſequebantur, ſubeuntibus geſtantibuſque viciſſim umbraculum octo ex proceribus. Ingens dextra lævaque Pontificem nobilium armatorum ad

cor-

corporis custodiam delectus comitabatur numerus. Post hos designator hospitiorum curiæ (marschallum appellant) missilia, ubi conferti maxime homines (omnis enim civitas ad excipiendū spectandumque novum Pontificem effusa erat) jacere & quidem ad arcendá, quæ circumstabat multitudinem, ne gradienti Pontifici impedimento esset, proculius. Vltimi ibant qui ex Germania, Gallia, Italia, Hispania, & Sabaudia magno venerāt numero viri nobiles. Ædem Dominicanorū sodaliū ingressus Pontifex, ubi populo qui accurrerat bene fuisset precatus, cardinalibus proceribusque cæteris pedes osculandos præbuit, deinde sumptuosissimo epulo omnes splendide, & pro pontificia dignitate opipare in Basiliensis præsulis ædibus excepit. Magistratibus inde ministrisque curiæ suæ constitutis, viros aliquot graves, doctos & sanctitatis opinione claros celebresque in cardinalium allegit collegiū. Erat inter hos Ioannes monachus Dominicanus, vir concionibus publice hábitis conspicuus, qui paulo post decessit; & celebris ille Decretorum doctor Panormitanus, qui à Pontifice Eugenio Basileam legatus missus, quæ pro jure ejus confirmando allegaturus erat decreta, canonesque iis ipsis, qua valebat eruditio-

ditione,gratiaque, adversus eum,infami nundinatione usus est: sed hic cardinalatu tandem abdicare se coactus, in patriam suam inglorius rediit. Amadeus quoque Thalarius Lugdunēsis archipræsul, Ludovicus Romanus, & Ludovicus Allemanus archipræsul Arlesius (admirandæ pietatis eruditionisque viri omnes, adeo ut postremus miraculis quoque mortuus inclaruerit) purpureo donati fuere galero: sed non diu admodum, fato paulo post sublati, priores duo eo usi sunt. Plerique fuere tum præsules, quos Eugenium deseruisse graviter doluit pœnituitque, eos supplices sibi in gratiam secum redire passus ille est, humanissimeque habuit. Divisa scissaque hunc in modum detestando schismate (quod septimū & vicesimum fuit) cum non levi orbis totius Christiani incommodo sacrosancta ecclesia, Galli primo Helvetiique Felici favere; cum quibus conspirare Mediolani dux, Sabaudi, Pedemontani, Neapolitanique. At ab Eugenio potior nihilominus Italiç stabat pars: Veneti in primis (qui Eugenio cive gloriabantur) Florentiniq; & Thuscia quasi universa, pro qua grave longumque cum Mediolanensi duce & Hispano rege bellum Eugenius gesserat. Burgundiæ quoque dux Philippus solus inter Gal-

liæ proceres (ex Felicis uxoris fratre genitus licet) Eugenio adhærebat, dissidio quodam, quod cum Felice illi olim intercesserat (dum cœptum ob Beaujoloisium dominatum, cum Borbonio duce bellum Felix trahit, & lentius segniusque, ambos in gratiam inter se reducendi cupidus, administrat) motus. Huic principi quia magnæ tum opes, magnæque erant clientelæ, facile ille reges principesque Christianos cæteros, in suam tandē pertraxit opinionem, Eugenioque adjunxit. In Felicem imperator Fredericus eo nomine tertius primo propenderat: sed eo paulo post deserto, in Eugenii concessit partes. Germani, quia medii erant animo, neutros se mediosve appellare. Enimvero aliquanto tempore factiones hæ divisionesque Christianum exercuere orbem; donec Eugenio alios prorsus mores induente, & pro severitate crudelitateque (quibus pessimis vitiis præsulum procerumque animos vehementer à se alienarat) clementiam benevolentiamque prudenter amplectente, tanta protinus animorum facta commutatio est, ut regum principumque & mortalium reliquorum omnium studia erga Felicē prorsus defervescerent. Quod cum Mediolani dux Philippus (qui unus excitatæ illius adversus Eugenium tra-

tragœdiæ author fuerat) animadverteret, dedecori ſibi futurum exiſtimans, ſi ſolus animum adverſus Eugenium obſtinaret, fœderis quod inter Italiæ proceres initum tum, author fuit. Illi fæderi Eugenius quoque pontifex cum ſubſcripſiſſet, Imola Bononiaque urbes & Flaminia univerſa ad eum, ex fæderis illius legibus rediere. Quem Bononienſibus tum præfecit (id enim obiter, propter rei novitatem factique atrocitatem, inferendum hic putavi) Balthaſarum Offidam, nullis hominem literis, ſed vafrum aſtutumque, dolo comprehenſum Franciſcus Sfortia (fæderis inter Venetos Florentinoſque dux) corio urſino recens detracto, vivum inſui juſſit, manuum membrorumque reliquorum omnium uſu illi adempto, ſed cibo abunde præbito. Qui vermibus ex recenti illo corio magno enatis numero, paulatim abſumptus, & diuturniore ſimul pædore exanimatus vitam miſere (lento ſublatus morbo) finiit. Sfortiam moverat quod homo crudelis plurimos viros optimos; & in nulla deprehenſos noxa, quod res novas eos Bononiæ moliri poſſe, temere ſuſpicaretur, nulla legum ſervata forma de medio ſuſtuliſſet (& inter hos Italorum nobiliſſimum Antonium Bentivolum, quem per colloquii ſpeciem

comprehenderat) idemque de Sfortia facere constituisset. Crediderim avaritiam sævitiæ caussam præbuisse, nec quicquã homini huic crudelissimo visum turpe quod esset quæstuosum. Diximus paulo ante, Burgundiæ ducem Philippum solum inter Galliæ proceres Eugenii sequutum partes, cæteris, ut Felicem desererent authorem fuisse. Idem cum & Galliarum regi Carolo ejus nominis septimo persuadere conaretur, perfecit tandem ut pessimæ hujus in ecclesia divisionis regem tædere inciperet, utque cogitationes eo tandem suas convertendas existimaret, ut male inter se concordes Eugeniũ (cujus caussam meliorem esse censebat) Felicemque in concordiam reduceret. Cui rei dum non intermisso nocte dieque labore, totus intentus Carolus rex est, crebrasque nunc Romam, nunc Basileam, nunc in Sabaudiam mittit legationes, Eugenium (cui jam Germania omnis, publica ad eum missa legatione, se submiserat) lethalis corripit morbus, ex quo paulo post ætatis anno sexagesimo sexto, põtificatus decimoquinto, & à nato Domino MCCCCXLVI. ad VII. cal. Martias decedit. In ejus locum Cardinalium omnium suffragiis Nicolao quinto surrogato, Sabaudiæ dux Ludovicus Felicis pontificis filius, concordiæ in eccle-

clesiam invehendæ, tollendique perniciosissimi illius schismatis cupidus supra modum, ad Galliarum regem Carolum in Bituriges mittit, qui suo illum nomine vehementer obsecraret, rationem aliquam inire ne gravaretur, quo debitus Nicolao pontifici honos, debitumque ab omnibus præstaretur obsequium. Plurimum quippe illi dolebat quod totius illius schismatis caussam omnem in unum solumque patrem suum conferri passim videret, & quidem præter meritum ullum familiæ Sabaudicæ, quæ singulari semper observantia Catholicam Romanamque ecclesiam fuerat prosecuta. Allatis eodem illo tempore ad Carolum regem de Nicolai pontificis electione literis, quanquam ex senatus sui cõsilio pro supremo sibi subditisque suis Nicolaum habendum decrevisset pastore; non tamen committendum sibi existimavit, ut à cœpto pacificandæ in universum ecclesiæ opere desisteret. Legatos in eam rem Lugdunum mittit, Ludovicumque Sabaudum ducem idem uti faciat, simul ut & Basilea eodem mittatur, sedulo monet. Conveniunt proximo Iulio mense Lugduni præter legatos regios, archipræsul Trevirensis, & quos præsul Coloniensis Saxoniæque dux (qui in Galliam sub illud ipsum tempus ad Carolũ regem

ejus ipsius negotii caussà venerant) misere. Accurrerant quoque à Felice pontifice eodem missi, Ludovicus Allemanus Arlesii cardinalis & Præpositus Moniovensis. Post varia Lugduni habita colloquia, negotioque in mensem usq; Novembrem extracto, placet tandem ut Genevam omnes se conferant: quo coram cum Felice collocuti, ejusque ex ipsomet mente intellecta, certi quid statuere deinceps possent. Illis ad profectioné hanc se parantibus, advenere oportune admodum Dunoisii comes à Gallo missus rege, legatique aliquot Angli, qui una cum reliquis, & Archiepiscopo Embrunensi, Malicorneoque regulo, & Massiliensi præsule Siculi regis legato, Genevam omnes abeunt. Cæterum cum eorum quæ Genevæ convenerant, Nicolaus pontifex pacis avidissimus factus certior, missos à regibus principibusq; ad se legatos, cardinaliumq; collegium ad deliberationé adhibuisset: & regũ, Galli præsertim filiiq; (cui ante cæteros res ea cordi erat) & principum reliquorum vehementissimis motus inductusque precibus, plura tandem multo quam constituerat, adversario Felix concessisset, pristinam protinus, tenebris summo cum mortalium omnium gaudio pulsis, tranquillitatis faciem Ecclesia recepit. Felix quippe qui invi-

invitus pontificatum susceperat, Bolomerii, hominis animo persisi & subdoli, avaritiam ac libidinem occultantis, & cardinalium quorundam, quibus cardinalatu se abdicare durum videbatur (erat inter hos Panormitanus Abbas) rejectis rationibus, quibus turpe illi futurum demonstrare conabantur, si nulla quæsitum ambitione, sed ultro absenti à concilii patribus delatum pontificatum, quem totos jam annos novem possedisset, deponeret; regum se principumque (quorum legati idem ab eo quod à Nicolao pontifice, contendebant) voluntati permisit: & quia ante omnes pristinam ecclesiæ faciem tranquillitatemque restitui cupiebat, concilio Basiliensi (quod paulo ante, veniente cum magna militum in eas oras manu Ludovico Delphino Viēnensi, Caroli Galliarum regis filio, dilabentibus præ metu patribus, fuerat solutum) authoritatem omnem abrogat, eoque Lausannam translato, postquam cōventum unum (sessionem appellant) celebrasset, pontificatui tandem in pleno cardinalium procerumque reliquorum consessu publice palamque, omnibus qui aderant vehementer admirantibus, renuntiat, & jus omne quod ad eum hactenus habuerat, in Nicolaum quintum Pontificem, cum singulari admiranda-

que abjectione animique ſubmiſſione transfert. Quam in tanto principe, tot regum procerumque affinitatibus præfulgente, admirati ſingularem modeſtiam, concilii illius Lauzannenſis præſules, publico cum elogio proſequendum celebrandumque decrevere. Quod in hæc conceptum verba:

Sacroſancta Lauzannenſis ſynodus in ſpiritu ſancto legitime congregata, reverendiſsimo & cariſsimo filio Amadeo, pridem Felici Papæ quinto, ſalutem & omnipotentis Dei benedictionem. Tam maxime de venerabili eccleſia meritus es, ut præſentes habeant uberrimam tuarum laudum memoriam, futuris quoque tui nominis felix ſempiternaque recordatio relinquatur. Tu ad eccleſiæ ſubſidium evocatus quanta unquam fuit perſecutione vexatæ veniſti. Tu illi profuſa liberalitate, ſumma induſtria, exacta diligentia, dedita opera opitulatus es. Tu tandem trãquillam populo Chriſtiano concordiam reddidiſti pariter & pacem. Leguntur quã multi qui belli paciſque tempore inſervierunt eccleſiæ, commemorandis per omne ſæculum obſequiis: ſed perſonæ cauſſa, rerum temporiſque diſparitas ſupereminentiam meritorum coarguunt. Novit orbis univerſus ſanguinis tui regiam claritatem: vidit & audivit quam continuas ſolli-

sollicitudines indesinensque certamen, pro authoritate sacrorum generalium conciliorum, & veritate catholica sustinendis nobiscum inisti, opulenta quiete abjecta retrorsum. Nunc autem dum per tuæ humilitatis excelsum medium pax in omnes Christianos diffunditur; quo te nomine nisi zelatorem concordiæ, pacisque authorem appellent? Quas ob res congratulationibus, promeritisque honoribus personam tuam prosequi cupiens hæc sacrosancta in spiritu sancto legitime congregata synodus, universalem ecclesiam repræsentans, & inter cætera considerans, quod teipsum parvi facere voluisti ut pacata quietaque exaltaretur ecclesia; Te Sabinẽsem episcopum, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalem, sedis apostolicæ in terris & jurisdictionibus dilectorum ecclesiæ filiorum, nobilium virorum ducis Sabaudiæ & principis Pedemontium, ac Montisferrati, & Saluciarum marchionum, in comitatu & territorio Astensi, nec non in provincia Lugdunensi citra Sagonam, atque Augustensi, Lauzanensi, Basiliensi, Argentinensi, Constantiensi, Curiensi & Sedunensi civitatibus, & diœcesibus legatum vicariumque perpetuum facit, creat & nominat. Tibique in sancta Dei ecclesia primum post Romanum pontificem locum pro tempore constituit, consi-

gnat, & decernit: qui quidem tibi ad ſuam præſentiam accedenti aſſurget, duntaxat oris oſculum exhibendo. Atque ut altiſſimi in terris honoris, quem ſola dilectione univerſalis pacis contempſiſti, multa manifeſtaque in tua perſona ſigna remaneant; tibi ut habitum, & inſignia papalia, demptis delatione corporis Chriſti, annulo piſcatoris, cruce in pedibus, ac umbraculo, deferre, ac inſigniis ac poteſtate legati uti, quoties te extra terminos tuæ legationis egredi contigerit, valeas. Nec non ut in curia Romana vel generali concilio perſonaliter comparere minime tenearis, concedit, & indulget per præſentes. Datum Lauzannæ, &c. ſeptimo calendas Maij, anno à nativitate Domini MCCCCXLIX. Præclarum, hercule, & tali dignum principe (cujus actiones omnes cum pietate modeſtiaque, & boni publici cura ſemper fuere conjunctæ) elogium; ſchiſmate omni ea ceſſione ſublato, priſtinaque Eccleſiæ tranquillitate reſtituta, Ripallios ad priſtinum vitæ genus Amadeus rediit: ubi divinis piiſque meditationibus actionibuſque totus intentus, ſæculi tandem ejus anno (ut plerique opinantur) quinquageſimo ſecundo (alii enim, quinquageſimo demum nono obiiſſe ſcribunt) menſe Ianuario, non ſine comparatæ ſanctitatis opinione deceſſit, ſepul-

pultusque fuit. Felix (inquit Pius secundus Pontifex, cujus sub Æneæ Sylvii nomine paulo ante meminimus) princeps, si senium suum ecclesiasticis titulis non fœdasset. Scribit Amadeum hunc Bodinus, cum de marchionatu Saluciarum cum Delphino contenderet, & sua se voluntate ad Galliæ senatum uterque contulisset, victum fuisse: ac rursus alio judicio anno M CCCC. fractum, & omnem caussam restituere damnatum. Ab Amadeo hoc statutorum Sabaudicorum, anno sæculi illius tricesimo, mensis Iunii die XVII. libri quinque publici facti sunt, quibus hic præfixus titulus: Nos Amadeus dux Sabaudiæ, Chablaisii, & Augustæ princeps, marchio in Italia, comes Pedemontium, Gebennēsium, Valentinēsis, & Diensis, dominusque civitatis Niciæ, & Vercellarum. Author est Paulus Iovius, Philippum Mediolani principem, priorem uxorem securi percussisse, ut Amadei hujus filiam eventu sterilem duceret: non sine dote modo confectis nuptiis; verum, ut soceri societatem promereret, ultro traditis Vercellis.

De

De Ludovico altero Sabaudiæ Duce.

LVdovicus Sabaudiæ dux alter, Amadei ducis primi filius, Genevæ existens comes, & Pedemonti princeps, evecto ad pontificatum patri anno post natum Dominum M CCCC XXXIX. succedit, paternarum virtutum, & pietatis insignis æmulator, & cui Dei metus amorque rebus cæteris omnibus carior semper fuit. Quibus impulsus, patri, sua partim sponte, partim ut eorum hominum quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, animis eam eximeret opinioné, in eam rem satis alioqui propenso, sed aliorum consiliis plus æquo tribuenti, abdicandi pontificatus, Galli regis ad eam rem usus opera, author (uti ostédimus) validissimus fuit. Cui sanctissimo ejus proposito cum vehementer Bolomerius Sabaudiæ Cancellarius, homo omni flagitiorum scelerumque cõscientia mersus (qui ut erat avaritiæ extremæ, per fas nefasque ingentes cum multorum injuriis coacervarat opes) sui quæstus caussa fuisset adversatus, dubiumque non esset quin longe ante pontificatui Felix, validus semper spernendis honoribus, fuisset renuntiaturus, ni ejus unius obstitissent consilia, gravi succen-

ſus ira Ludovicus, ſtatim ut pacificatum fuit, hominem nefarium comprehendi, & eorum quorum accuſabatur, palam convictum, in vicinum lacum, ingenti collo ejus alligato ſaxo (ridente gaudenteque nobilitate univerſa, cui ſemper ille fuerat adverſatus) poſtquam ex vinculis cauſſam dixiſſet, abiici jubet. Decedente ſub hos dies Philippo Maria Mediolani duce, qui Mariam Ludovici ſororem uxorem duxerat, cum populus Mediolanenſis Tyrannidis omniſq; primorum civitatis imperii pertæſus, in libertatem ſe vindicare volens, duodecimviratum in urbe ſua, arce funditus everſa, & Philippi ducis, quod avarius crudeliuſque imperaſſet, teſtamento varie lacerato, inſtituiſſet (populi ſcilicet imperium juxta libertatem, paucorum dominationem regię libidini propiorem eſſe ratus) ſupplexque à Frederico ejus nominis tertio imperatore, ingentis ad eum pretii aureo miſſo ſcypho (qualem ſingulis annis miſſurum ſe promittebat) ut nullius in poſterum dominatui ſubiiceretur, petiſſet (ſubjerat quippe reipublicæ cura, fruſtra à Philippo tranſlatæ, ſi apud generum ejus relinqueretur) Veneti capta hinc occaſione, cum maximis in Mediolanẽſem agrum irruunt copiis, oppidaque aliquot, inter quæ Placentia, Cremona,
Lau-

Laudum Pompeium, capiunt. Quorum exemplo cum & Frãciſcus Sfortia Philippi gener loca quoque aliquot in eodem tractu invaſiſſet, Ludovicus hic ea quoque uti volens occaſione, Valentiam, oportunam finitimamque ſibi urbem aliaſque nonnullas occupat. Cæterum belli quod inter Carolum Galliæ regem eo nomine ſeptimum, & Ludovicum hunc anno ſæculi ejus quinquageſimo ſecundo exortum, & compreſſum paulo poſt, variç feruntur cauſſæ. Graviter moleſteque admodum Carolum regẽ tuliſſe ajunt nonnulli filii ſui Delphini Viennenſis à ſe diſceſſum, qui quod ferocia ætatis, praviſque impulſoribus, Gallia relicta ad Philippum Burgundiæ confugiſſet ducem, grave adverſus Burgundum animo Gallus odium conceperat, eique juſſerat denuntiari, non falſo (mehercule) vaticinio, quod vulpem in ſuo foveret ſinu, qui ejus olim pullos eſſet comeſturus. Ludovico quoque duci, quod filiam ſuam Carolam Delphino ſe haud conſcio deſpondiſſet, non minus (inquiunt) infeſtus, annos totos quinque matrimonium hoc variis artibus fuerat demoratus: ſed ſpe ac juventa properus, diuturnioriſque impatiens moræ Delphinus cum Burgundo agit, ad Sabaudum mitteret, qui filiam ejus Carolam, legitimam

ſibi

sibi (uti ajebat) uxorem, ad se vel tandem mitti postularent. Missus in Sabaudiam Montaguius regulus, cum adventus sui caussam Ludovico duci exposuisset, Carola ei (quod rem æquissimam postularet) Namurcum ad Delphinum sponsum suum cum ingẽti apparatu multoque comitatu traditur abducenda. Exceptam perhonorifice puellam, uxorem protinus eo in oppido Delphinus ducit. Torsit mirabiliter Carolum regem ea res, quod in sui contemptum factum id existimabat. Quem itaque Picardiæ bellum illaturus conscriptum habebat militem, ut provinciæ illius oppida aliquot ad Sequanam, Peronam, & Fanũ Quintini inter hæc, quæ ex pacificationis Gãdensis legibus Burgundo parebant, per proditionem clam occuparet, eum ipsum (postquam detectis insidiis, diligenter in omnem partem Burgundus providisset) adversus Sabaudum convertere statuit. Nec alia tam intima illi caussa cur bellũ hoc susciperet. quanquam ne temere, & sine caussa susceptum videretur, Valentiam Confluentiamque, & loca aliquot alia in Mediolanensi sita agro (in quem sibi ducatum jus esse præ se ferebat) quasi ad se pertinentia, fæciali in eam rem misso, tradi sibi postularet. Ad bellum itaque res jam in Sabaudia cum spectaret, acci-

dit

dit peropportune, ut missus à Pontifice legatus, pacis inter Gallum Anglumque faciendæ caussa, cardinalis Toutevilleus Lugdunum eo ipso tempore veniret. Is enim dissidii illius factus certior, nisi Carolo Ludovicoque inter se in gratiam reductis haud conquievit. Vera quidé sunt, quæ de Delphini ad Burgundum transitione tradunt, qui hujus rei sunt authores: sed cum sub annum demum quinquagesimum sextum eam transitionem factam constans scriptorum omnium sit opinio, fieri non potest ut originem hinc habeat bellum hoc, quod quadriennio ante ceptum restinctumq) (uti diximus) fuit. Belleforestus aliique, qui historiam hanc ex professo tractarunt, Sabaudum ambigua fide in amicitia regis Galli fuisse, excursionesque in ejus agros fecisse, & hinc Gallo suscipiendi adversus eum belli præbitam occasionem scribunt. Alii, plerosque ex nobilitate Sabaudica, duro imperio habitos (fortassis quod à suscepta de pontificatu deserendo sententia Felicem ejus patrem deducere conati fuissent) apud Gallum ea de re conquestos, Gallumque in eorum gratiam bellum suscepisse affirmant. Sed horum authores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit. Robertus Gaguinus Sabaudum in Carolum regem
non-

nonnihil commisisse, & regem ea propter irritatum (sunt ejus hæc verba) expeditionem adversum eum suscepisse refert: sed delicti modum scribere (inquit) non possum, quem à scriptoribus non accepi. Cæterum quod Paradinus sibi videri scribat, pacis illius convenisse legibus, ut Delphino Carola Sabaudi filia, Amadeo contra Sabaudi filio Iolanda Galliæ regis filia natu maxima nuberent; neque id ego affirmaverim: præsertim quod plerique historiographorũ Carolæ cum Delphino nuptias in annum demum quinquagesimum sextum aut septimum incidisse & Namurcis celebratas scribant. Ludovici hujus filius secundo genitus Ludovicus, ducta Carola Ioannis regis Cypri filia unica, cum in Cypri successisset regnum, à Iacobo Carolæ uxoris fratre notho (ut ferme acerrima proximorum odia sunt) inviso sorori infensoque, homine longe scelestissimo, Ægypti Sultani auxiliis, regno pulsus fuit, cæsis fugatisque quas Ludovicus equitesque Rhodii subsidio miserant, copiis, Iacobusque tanta potentia subnixus, regnum invasit. De Cypri regni amissione scribens alicubi Pius eo nomine pontifex secundus, post beneficiorum quæ in Carolam reginam (quæ Romam profugerat) contulerat, enumeratio-

nem, hisce tandem sermonem illum finit verbis.

Sed digna Dei ultio, cum nos apud Mantuam conventum ageremus, regesque hortaremur, ut in tutelam religionis assurgerent, neque hinc Turcas, inde Saracenos in Christianos sævire permitterent, hujus Ludovici pater, qui multa promiserat, inter primos repertus est qui orthodoxæ fidei auxilium negavere. Ipse quoque Ludovicus adolescens, cum per Padum navigaret is, essetq́ Mantuæ propinquus, eo in loco ubi Mincius Pado miscetur, haud quaquam dignatus est nos visere, aut nostram benedictionem exposcere: quibus de rebus sæpe oratores Sabaudenses alloquuti, eorum facta damnavimus, futurumque diximus, ut in pœnam eorum quæ pater faceret, filius regnum amitteret, frustraq́; opem ab aliis peteret quam suus pater negasset ecclesiæ: sicut postea cum magno religionis damno sequutum est. Crediderim cum Paradino, Ludovicum ducem in mittendis Pio pontifici suppetiis segniorem minusq; fuisse obsequentem, quod meminisset adhuc, Pium ante adeptum pontificatum, cum rebus suis minus lautis patri suo Felici pontifici sub Æneæ Sylvii nomine à secretis esse, eo deserto ad Eugenium Pontificem hostem ejus tum capitalem transiisse. Ea

quip-

quippe humanæ conditionis eſt fragilitas, ut, quoniam bona malaque non ſua natura, ſed pro affectu plerunque æſtimantur, quæcumque ab eo cui minus bene volumus geruntur proficiſcunturve, in odium, judicium noſtrum vertat, & aliorum malefacta, quam ejus optime ab ipſo cogitata, probemus magis. Cæterum cum Amadeus Ludovici filius natu maximus patri avoque ſimillimus ad ſolitarium vitæ genus, quam ad rempublicam, aptior eſſe videretur, & à bellis moleſtiiſque (patrem in hoc referens) adhorreret; prorſus alia autem longe in filio natu minimo, adoleſcente decora proceritate, eximia ſpe, qui ad gloriam via virtutis graſſaretur, appareret indoles, cujus jam ſpecimen aliquod dederat; nobilitatis, procerumq; Sabaudicorum omnium animus in Philippum propendere magis cœpit. Illum præ patre fratreque (cujus per ignaviam ætatem agentis, ſi patri ſuccederet, cervicibus onus impoſitum iri ajebant, ſub quo concideret) amplecti, illum admirari, illũ unum obſervare comitarique, illi, objecta ſpe principis loci, obſequi: donec advertit Ludovicus pater, forte an quod audierat? qui ut erat valetudine non ſatis firma, & abdomine gravis, in ſuſpiciones indulgẽtior, ne quid advorſum

 ſe Phi-

se Philippus tandem filius, juvenis potentiæ promptæ & studio populatium accinctus moliretur, vehementer, vergentibus jam annis suis, metuebat. Alii offensi erga Philippū filium animi caussam fuisse ajunt, quod ex equestri ordine duos, ipsi Galloq; regi longe gratissimos, interfici ille jussisset. Ad Galliarum itaque regem Ludovicum ejus nominis undecimum generum suum una cum Amadeo filio, sæculi ejus anno sexagesimoquarto, irarum plenus profectus, querelas ad eum suas defert. Ille confirmatum oratione sua socerum securum ab ea parte esse jubet: missoque protinus ad Philippum ex domesticis suis quodam primæ nobilitatis juvene, quoniam cum eo communicare quæ vellet, haberet, petit, ad se venire, statim dimittendus, ne gravetur. Nihil subesse mali suspicatus adolescens, ad regem ilico properat, à quo, contra datam fidem retineri jussus, in Lochesiam abducitur arcem, ubi biennio toto, cum summo nobilitatis Sabaudicæ procerumque (apud quos patris alienatio amorem auxerat) luctu, captivi instar habitus fuit. Cæterum biennio eo decurso, Ludovicus dux Lugduni, quo Galli regis conveniendi caussa venerat, imperii sui anno vicesimo sexto (neque enim ducis titulo, antequam ad pontificatum

catum eveheretur pater, usus fuit) decedit. Corde ejus in Cælestinorum sacra æde (quam adolescens patre jubente eo loci exstruxerat) sepulto, corpus Genevam deportatum Annę uxoris ejus exuviis sociatur. In eadem illa æde epitaphium quod infra asscripsimus, illi positum fuit.

Sunt quibus est animus sublimia condere (tantum
Nominis æterni quæ monumenta forent.
Nō sic illustres Amadeus & hic Ludovicus
Sabbatiæ primi constituere duces, (tum
Ille suum, hic nobis Cælestinensibus hor-
Insignem topiis pomiferumq; dedit. (tus,
Alter at hanc posuit tanto ædē principe na-
Hic ubi fulgebat regia sella patris. (nores
Ad quid ea? ut populis ulla non laude mi-
Perpetuum canerent hos meruisse decus?
Nō. sed in hoc solū ut votis penetrare liceret
Cælum, & cælicolis thura Sabæa dare.
O pietas! divū curavit uterq; triumphos,
Neuter ob id divûm de grege pulsus eat.
Exta tamen nostri Ludovici hic jure, Ge-
Ossa ad dilectæ cōjugis ossa jacent. (bennis
Mille quadringētos annos sex & decies sex
Claudebat tristis funeris atra dies.
Subtrahe eo ex numero decies sex, annus e-
Cælestinenses hunc subiere domū. (rit quo

Per hæc ipsa tempora, anno scilicet restitutæ salutis MCCCCLIII. ad quartum cal. Iunias, in quem tum diem fe-

riæ pentecostales incidere, Byzantium, Thraciæ oppidum, ultra Chalcedonem Bithyniæ urbem situm (quod Constantinus magnus à Gallieno, & Pertinace imperatoribus eversum, à fundamentis restauravit, & Constantinopolim de nomine suo voluit appellari) celeberrima illa imperatorum Orientis sedes, à Mahomete eo nomine secundo imperatore Turcico, Georgii Serviæ despotę ex Maria filia, muliere Christiana, nepote, quinquagesimo quarto obsidionis die, Constantino Palæologo imperatore inter cæteros cæso, cũ sempiterno Christiani nominis probro per vim, haud incruentis utrimque certaminibus, expugnatur. Nihil illa victoria fuit crudelius. Quanta enim cædes, & strages promiscui sexus, & ætatis edita sit, quomodo in excelsissimos quosq; eminentissimæ civitatis viros, variis suppliciorum generibus sævitum, quot virgines matronæque (ex quibus Constantini imperatoris vidua filiæque fuere) violatæ, & post violationẽ per summam crudelitatem dissectæ, templa quoque quomodo (divorum reliquiis canibus passim objectis) profanata, & quæ alia præterea tum in contemptum Christianæ religionis perpetrata scelera flagitiaque sunt, ne in operis quidem justi materia, nedum hujus tam alieni

ab eo

ab eo argumento, plene ſatis exprimi poteſt. Everſo Orientis imperio Mahometes, epicureiſmum amplexus licet, & tam à Mahumetiſmo quam à Chriſtianiſmo, in quo tamen ad annum ætatis uſque xxv. diligenti matris cura perſeveravit, averſus, Mahometicæ blaſphemiæ ibi ſedem fixit. Veriſſime profecto Velleius Paterculus, Quemadmodum urbiũ imperiorumque, ita gentium nunc florere, nunc ſeneſcere, nunc interire fortunam dixit. Admiratione dignum, neque myſterio carere videtur, cœptum anno poſt natum ſervatorem CCCXXIIII. Conſtantini imperatoris, Helenæ filii auſpiciis, imperium Conſtantinopolitanum, poſt mille centum viginti & novem annos, imperante ejuſdem nominis Conſtantino, cui ipſi quoque mater Helena nomine, everſum finitumque fuiſſe. Sunt qui avaritiam & ambitionem expugnationi huic cauſſam præbuiſſe ſcribant, dum cives ditiores recuſant ulterius contribuere ad alendos & conducendos milites; pauperiores vero jam ſatis exſpoliati ditiorum opibus inhiant, & ex rapto vivunt. Nullum (hercule) unquam Chriſtianis barbarus ille impiuſque tyrannus ademit locum, quo non per Chriſtianorum principum mutua inter ſe diſſidia potitus ille ſit. Quo-

 ties

ties enim Christiani principes proceresque concordes agunt, spernitur Turca: ubi dissensere, dum sibi quisque contra æmulos subsidium vocant, accitus in partem, adversum omnes valescit. Vtinam, utinam, qui rerum nunc per Christianum potiuntur orbem, propius apud animum id vel tandem expendant suum, neque diffidere obstinati, finitima imperio Turcico loca reliqua, quibus tyrannus ille cum tot armatorum hominum millibus imminere certo dicitur, gravissimum, & morte ipsa crudelius jugum per juges suas discordias accipere patiantur.

De Amadeo Sabaudiæ Duce tertio.

NOnus ex hac familia eo nomine Amadeus Sabaudiæ dux tertius, vir non sui sæculi, sed omnis ævi sanctissimus, optimus, simplicissimus, & simulationum nescius, nulloque virtutum genere Ludovico patre (cui salutis anno MCCCCLXVI. succedit) avoque inferior. at ægro semper corpore, & morbo epileptico comitialive ut plurimum obnoxio, par negotiis neque supra erat. Cum bello itaque potiora omnia duceret, subditis ut de eo deserendo, alioque sibi præficiendo cogitarent,

tarent, & consilia subinde inter se conferrent, occasio præbita. Sed constitutis tandem rebus, cum sorore sua Bona (quæ Mediolano Sfortianorum tyrannide pulsa, ad eum confugerat) ad Galliarum anni proxime insequentis mẽse Augusto profectus regem, humanissime ab eo acceptus fuit. Quin ut quam ejus sibi gratus esset adventus, publice palamque testaretur, solis regibus quando inaugurantur reservata munia, obiri ab eo rex voluit. Quæ res subditos ejus (admonitos, obsequium in principem suum., reverentiam in nomen Gallicum, decus quisque suum & fidem retineret) in officio continuit, & ut nihil adversus eum, tanti principis patrocinio tutum, moliri auderent, fecit. In egenos pauperesque cum supra modum, & ad prodigalitatem usque, auri argentique negligens, esset effusus (adeo ut permagnum quotidie hujusmodi hominum numerum in aula sua aleret) ea de re à proceribus iisq; quorum consilio utebatur, admonitus aliquoties, nullã arcem, nulla propugnacula, nulla mœnia æque ditiones suas conservare respondit, atque hominum egenorum (qui ipsi Deo curæ) singularem hanc curam. In ea una provinciarum suarum omnium vires roburque, quod nulla queant ex-

pugnare castra, nulla evertere tormenta, consistere. Eos ille homines commilitones suos appellare, eos accurate liberaliterque habere, iis cibum potumque & detractas subinde corpori suo vestes, de sua præbere manu, eorũ convictu ac familiaritate gaudere, & propter nonnunquam discumbere. Versis illuc omnium mentibus, cum à legato forte quodam extero, nullos num canes haberet venaticos interrogaretur, ingentem se postridie illi hujusmodi canum numerum ostensurum respondit. Reversum autem ad horam condictam hominem, cum canes nulli apparerent, in proximum abducit triclinium, unde in subjectã aulæ planiciem despectus erat: ibi mensam illi admirabundo oblongam instratam, & ciborum omnis generis refertissimam, accumbentesque ad eam mendicos pauperesque quam plurimos ostendit, atque hisce hominem affatur verbis: Isti, vir amice, canes sunt, quibus in vita hac, cujus brevis incertaque periodus est, cœlum ego venor alimentaque expedio, quæ manna omni præstantiora, famem mihi in perpetuum sistant. Ad quæ dicente inter alia legato, Inveniri sæpius homines improbos inertesque, qui paupertatem simulent, & mendicando, quam manibus ea quæ ad cultũ victumque

que suppeditent, parando vivere malint: Nolim tam anxie ista ego inquirere, respondet ad ea dux. Si in actiones enim nostras pari curiositate divinum illud inquirere vellet numen, & quotiescunque à recto deflectimus, dignas de nobis sumere pœnas, neque pro odio gratiam redderet, non (hercule) beneficiorum, quæ tam larga liberalique in nos ille confert manu, tantus esset cumulus. Alia præter hæc complurima in pauperum patrocinium allegante duce, & variis ea ex Scriptura sacra depromptis confirmante exemplis; cum ejus orationem interpellans legatus, ad paupertatem plures quam ad divitias esse aspiraturos, si omnibus ea mens esset principibus, responderet; Ad sapientiam etjam plures haud dubie, subinfert protinus dux, aspirarent. Divitiarum quippe opumque quemadmodum superbia, fastus, luxus, insolentia, temeritas, stultitia, injuriarum illatio, iniquitas, rapinæ, scelerum denique omnium impunitas comites plerunque esse solent: ita è contra sapientiam, sobrietatem, æquitatem, justitiam, simplicitatem, rerum præclararú meditationem, modestiam denique, innocentiamque, & virtutes cæteras omnes, in paupertatis comitatu invenire est. Hæc de paupertate præclara Amadei du-

ducis fuit opinio. Morbum, molestissimũ licet continuumque, tulit patientissime; adeo ut qui consolandi confirmandique ejus caussa ad eum quotidie ventitabant proceres, eos ipsemet consolaretur, & multis præclarisque rationibus ad patiétiam hortaretur. Deum nunquam nobis viciniorem esse demonstrans, quam cum maxime variis corpus hoc exercet cruciatibus: nullaque remedia, quæ animę vulneribus curandis adhibentur, tam facere dolorem, quam quæ maxime sunt salutaria. Diu eo morbo excruciatus, Aureliæ ex alvi tandem profluvio, sub Iunii mensis exitum sæculi ejus anno septuagesimo primo, vivendi finem fecit, cælestemque animam cælo reddidit, Philiberto filio successore relicto. Dignus (hercule) princeps cujus pia præclaraque facta atq; famam nominis, cum laude & bonis recordationibus posteri prosequantur. Sunt qui miraculis sepulchrum ejus claruisse scribant. Author Platina est, cum Paulo pontifice Romano Italiæ universæ pacem procurante, dubitarent multi num Amadeus hic ejusque frater Philippus, Bressæ tum comes, qui eo anno Venetorum stipendiis militaverat, extra pacis illius leges essent habendi; Galeacium Mediolani ducem, petentibus Venetis, ut inter fæderatos

Phi-

Philippus quoque cenſeretur, negaſſe id fieri poſſe; dixiſſe enim (verba ſunt Platinæ) nunquam ſe pro amico, & ſocio habiturum, quem rex Francorum hoſtem haberet. Verum tantum (inquit) valuit Paulus blanditiis, & pollicitationibus, ut legatum Galeacii contra principis ſui decretum, in ſententiam ſuam traheret. Ob quam rem iratus Galeacius, & Laurentium Piſaurenſem legatum ſuum exilio mulctavit, & Sabaudienſes ita bello vexavit, ut pacem expoſcere cogeret, quæ quidem ex arbitrio regis Frãciæ, ad reginæ, & uxoris Galeatii (quæ Sabaudi ducis erãt ſorores) preces compoſita paulo poſt fuit. Miror unde Franciæ regem, Amadeum Philippumve hoſtem habuiſſe dicat Platina, cum neminé legerim hactenus qui diſſidii hujus meminerit.

De Philiberto Sabaudiæ Duce quarto.

PHilibertus ejus nominis primus, Sabaudiæ dux quartus, Amadeo duci tertio patri infans adhuc, ætatis anno quarto, Domini vero M CCCC LXXI. ſuccedit, ſub Iolandæ matris, mulieris longe prudentiſſimæ (quæ Ludovici undecimi Galliarum regis ſoror erat, quæq; diligentem admodum decennio fere toto, Genevæ præſulis defuncti, ma-

mariti sui fratris, usa consilio, pueri curam gessit) existens tutela: ad quam ipsam hinc Galliarum rex Ludovicus Iolandæ frater, illinc Carolus Burgundiæ dux, ducum sui sæculi longe potentissimus factiosissimusque, & Sabaudicæ genti per varias affinitates innexus, contrariis prorsus inter se animis principes, modis omnibus, aspirabant, attraxerantque in partes suas, ille Philippum Sabaudum Bressæ, hic Iacobum Sabaudum (sui postea fundi calamitatẽ) Rhomontii comites, & infantis ipsius patruos: dissimulante interim prudenter admodum ipsa Iolanda, & paribus eorum viribus parique potentiæ, parem prorsus voluntatem tribuente, donec tandem, Caroli rebus versis (felicem earum hactenus successium, sive ipsius perturbatione, sive errore aliquo, sive fortuna interpellante) amisso ad Gransonium prçlio (quo supra trigesies centena coronatorum millia illi deperiere) Carolum (in quem alioqui, cum Ioanne Ludovico Genevensi præsule, magis at clam, propendere visa fuit) aversari & una cum Renato Siciliæ rege Galeacioque Mediolanensi duce, proceribusque aliis quamplurimis Burgundo hactenus confæderatis, mutato cum fortuna animo, Ludovici Regis fratris sui partes sequi

cœpit. Quod cum Burgundus, secundo jam ad Moratum seu Mureium, altero & vicesimo à Gransſoniensi pugna die, fractus prælio, haud difficulter animadverteret, simulque quantum rebus viribusque suis (vehementer jam duobus illis adversis præliis imminutis) si Sabauda se liberosque in fratris sui daret clientelam, esset decessurum; comprehensam ex Genevensis præsulis Rhomontiique comitis fratrum consilio Iolandam, custodiisque asservatam, in Burgundiam cum ministerio suo omni abduci, & in arce Rouveresia imperat asservari. Verum Philibertum ducem cum suæ quoque una cum matre potestatis factum crederet, falsum se insigni custodū pueri fide intellexit, qui statim ut quid Burgundus moliretur sensere, sublatum ex Burgundorum conspectu puerum, Camerinum (ubi sine periculo ullo illi esse licebat) transferunt. Eo autem Camerini existente, accurrit eodem protinus Genevæ præsul, homo inconstans, & cui præter episcopalem gravitatem pessima & immodica erat cupiditas. Cujus indolem cum perspectam haberet Ludovicus rex, animum ejus per quendam ex sodalitii Rhodii præfectis (Commendatorem appellant) cui plurimum deferre solitus ille erat, expugnat. Eo inliciente,

Bur-

Burgundum, turpe in servitiũ mutatus, deserit, Philibertumque puerum, ejusque fraterculum Carolum (quem Protonotarium appellatum, una cum matre in Burgundiam abductum, Paulus Æmylius author est) & simul Camerinum, & Montmelianum arces regi in potestatem tradit, locumque in quo Sabaudę thesaurus mundusque muliebris omnis asservabatur capit, sibique retinet. Graviter admodum eam tulit injuriam Burgundus, præsertim quod eo bello quod in Rhomontii comitis (cui Genevensis frater erat) suscepisset gratiam, tantas accępisset clades. Quo ipso bello infami tandẽ Nicolai Campobachii hominis longe scelestissimi proditione (ut ferme intuta sunt adversa) ad Nanceium cecidit. Potuisset (hercule) salvus esse, si quanta illi nobilitas, & fortuna fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, & iis qui ejus sacramentum cunctis circa hostilibus, non exuerant, quiq; ejus illum proditionis admonuerant (quod & Ludovicus etiam undecimus Galliæ fecerat rex) fidem habuisset. Sed prævaluerant jam fata consiliis, omnemque animi ejus aciem præstrinxerant. Negabat itaque se credere, spemque in se benevolentiæ ex merito æstimare profitebatur. Quippe ita se res habet (inquit eleganter qui-

dam)

dam) ut plerunque qui fortunam mutaturus est Deus, consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut, quod accidit, id etiam merito accidisse videatur, & casus in culpam transeat. In Rouverea arce captivæ instar detenta Sabauda, quanquam, quantum Ludovico regi fratri suo homini omnium vaferrimo, cum quo jamdudum nonnihil illi diffidii intercesserat, tribuendum fidendumque esset, non ignorabat; avida tamen libertatis & videndorum liberorum, metu omni posito, nobilem quendam Pedemontanum (Riveroto cui nomen) juvenem circumspectum cautumque, Lugdunum ad fratrem suum clam mittit, oratque obnixissime, sui liberandi rationem aliquā inire ne gravetur. Ad ea rex, quanquam cum sorore sua Iolanda non prorsus sibi conveniret, non propterea tamen ejus se caussam neglecturum respondet, sed missurum propediem qui in Galliam eam adducat, Carolum Amboisium Chaulmontii regulum, & Campaniæ præfectum, summæ nobilitatis virum. Facit quod promiserat rex, missusque cum nonnullo milite Amboisius, facto sine maleficio ullo per Burgundi ditiones itinere, abductam ex Rouveresia arce (quod illi factu facile, quod negligentius illa custodiebatur)

cum ancillarum ministrorumque comitatu omni Sabaudam, in proximū Galli regis imperio parentem transfert locum. Turones jam Lugduno sororem ibi suā operiturus Ludovicus rex venerat: ubi postquam hospitia publica illi decrevisset, & nobilissimum quemque honoris caussa, in ejus urbi jam appropinquantis misisset occursum, ipsemet tandem ad urbis portas progressus advenientem humanissime cum omni comitatu excipit, Salve, inquiens, Burgundiæ domina. Quod cum jocose ab eo sibi obiici facile ex ejus illa vultu animadverteret, Imo Franca prorsus, domine, & jussis tuis obsequi paratissima famula; respondet. Abductam inde in hospitium, honorificentissime liberalissimeque tractari rex jussit. Cæterum in ingeniis haud diversis, haud quoque diversa erant desideria. Ille diuturniorem mulieris consuetudinem aversabatur; hæc ut quam citissime in Sabaudiam fratris impotenti dominatu liberata, cum liberis suis remeare posset, vehementer cupiebat. Moribus enim inter se (inquieti uterque animi) optime quoniam congruebant, alterius alter indolem ex sua metiri, actionesque omnes habere semper suspectas, & raros idcirco quærere congressus, fieri inter eos uti solet, qui amorem simulantes affectu nullo

nullo ducuntur. Rex itaque ut quæ sorori ejusque pedissequis munera dare constituerat, quam citissime apparatentur, utque quæ faciendis in domuitione ejus sumptibus sufficeret, pecunia, in numerato esset, diligẽter providit. Quod autem inter se injere tum fœdus, in tabulas publicas in posterorum gratiam referri rex voluit. Petierat quidem inter cætera ab ea rex, ut quæ inter filias ejus, & Castelli Guyonii regulum Rothelinique marchionem convenerant matrimonia, ea (quoniam Burgundo uterque favere) haud procedere pateretur. Verum in sua id potestate constitutum illa negante, quod filias suas animum ea in re obstinasse diceret, molestus illi amplius rex haud fuit. Sed octiduo apud se retentam, lætamque receptis liberis, lætus ipse cum lectissimo comitatu, post firmatam jurejurando utrimque amicitiam, dimittit. Mansit fraternus ab eo tempore inter eos amor; maxime cum petenti, ut Philibertum filium suum, à nobili quodam ex Delphinatu viro (quẽ Luisii appellabant dynastam) institui, & in Gallicos formari mores pateretur, quo Gallico à puero imbutus idiomate moribusque, necessitudine quoque amicitiaque Gallico paulatim nomini illigaretur, Sabauda eam rem haud abnuisset. Quã-

quam ne ſic quidem regio, in ſuſpiciones plus æquo ſemper prono, ſatisfactum animo. Cum enim nobilium aliquot Sabaudorum conatus eo tendere certo ſibi perſuaſiſſet, ut pulſo Luiſio, adoleſcentis in ſe curam transferrent, ut eo ſe metu liberaret, ſuæ adoleſcentem poteſtatis facere conſtituit. Qua in re Breſſæ, Chambrei & Myolanſi comitum (quibus plurimum ſemper tribuerat) uſus opera cõſilioque, Gratianopolim Taurino Philibertus, Argentonio regulo (quem per ſpeciem inferendi comitibus antedictis belli, quaſi hi Luiſium juventæ pueri moderatorem comprehẽdere in animo habuiſſent, in eas oras Ludovicus miſerat) procurante abductus fuit. Inde cum Blãcam Mariam Mediolanenſem, Galeacii Vicecomitis, & Mediolani ducis filiam puer adhuc, ætate ſibi parem puellam uxorem duxiſſet, generi in ſe curam Galeacius ſuſcipit, & in ducatus, propter pueri ætatem, adminiſtratione, in principum quorundam potentiſſimorũ eam ad ſe praua æmulatione certatim trahentium magna licet contentione, aliquanto tempore fuit. Summa cum laude gloriaque eo munere Mediolanenſis functus eſt, detectaque ſingulari ſua cura (cum eius vnius tum vigiliis niteretur, ne quod reſpublica Sabaudica detrimentum caperet)

caperet) quam adversus puerum Ioannes Ludovicus episcopus Genevensis, ejus patruus (qui turbidus miscendis seditionibus, per summam perfidiam fraudemque ducatum invadere, & puerum capere constituerat) moliebatur, conjuratione, & oppresso captoque Vercellis præsule (haud perinde instruendo bello intento, quam frequente ciendis tumultibus) Taurinumque in custodiam abducto, imminentem puero perniciem prudenter avertit. Verum adversus infidi patrui fraudes, soceri diligentia (à quo multa comitate in speciem liberûm cultus fuit) tutus infelix adolescens, vixdum exacto ab ea conjuratione anno, dum Carolum Galliæ eo nomine octavum regem amitæ suæ filium Lugduni invisit, improvisa morte sæculi ejus anno octuagesimo primo, postquam vitæ annos decem & quatuor, potentiæ decem explevisset, non diu admodum cum morbo conflictatus, non sine præbiti ab iis, qui captivi præsulis caussæ patrocinabantur, veneni suspicione, indiciisque manifestis, sublatus fuit, cum summo finitimorum principum omnium subditorumque suorum (quod summa in eo morum dulcedo ac suavitas, & adversus amicos æqua, & par sui in ea ætate æstimatio inimitabilis esset,

luctu. Sed optima quæque rapere solita mors, ostensum tantum terris juvenem optimum, ultra esse passa non est. Mortem ejus dirus, qui sub illos ipsos dies apparuit, prænuntiare visus est cometes, quem periti cœlestium, regis principisve mutationem plerumque portendere existimant. Illi succedit improli Carolus frater.

De Carolo Sabaudiæ Duce eo nomine primo.

CArolus eo nomine primus, Sabaudiæ dux quintus, Philiberti ducis (cui anno post natum Dominum M CCCC LXXXI. successit) frater protonotarius Sabaudicus appellatus hactenus, omnibus belli ac togæ dotibus eminentissimus sui sæculi princeps, tantis animi corporisque præditus fuit donis, virtutis ea indole, ea in Deum pietate, eo corporis robore, ut inter reliquos qui eum antecessere Sabaudiæ duces, optimos licet illos, unus velut inter ignes luna minores, emineret: sed fato malo (quod optimos inter nos diurnare haud sinit) in ipso ætatis fortunæque flore, cum annos nondum totos septem ducatui præfuisset, victoriis aliquot jam clarus, sæculi ejus anno octuagesimo octavo rebus humanis ereptus, quam de se apud omnis ordinis

dinis homines princeps optimus concitarat exſpectationem, explere non potuit. Veneni à Ludovico marchione Saluſſiano clam procurati ſuſpicio erat, incerta tamen. Hunc enim optimum alioqui principem, & in quo morum ſuavitas erat admiranda, multus lepos, gravi perſecutus bello, quod quam Sabaudiæ principibus ejus majores ditionum ſuarum intuitu, detuliſſent ſemper clientelam obſequiumque, illi denegaſſet, victũ tandem & bonis fortuniſque omnibus (quas mortuo Carolo duce, & poſtquã triennio integro iis caruiſſet, Mediolani ducis, quem ipſum una cum Carolo adverſarium quoque habuerat, beneficio recepit) tanquam læſæ majeſtatis reum exuerat, & eo redegerat miſeriarum, ut nemo eſſet mortalium quem ejus non miſereret. Cæterum quia cum duobus longe potentiſſimis principibus illi res erat, non fuit mortalium quiſquam qui inopem, & incertis vagantem ſedibus aut tecto recipere, aut auxilio ſublevare auderet. Dolebant vehementer viri boni omnes, optimos, & moribus inter ſe cõgruentiſſimos principes, tam infeſtis inter ſe animis, quaſi in mutuam conjuraſſent perniciem, bellum gerere. Credibile eſt, gravius exarſiſſe Sabaudum quod à Saluſſiano, ætatem ſuam, quaſi tanto im-

parem oneri, ſperni ſibi perſuaſiſſet. Qua ipſa tamen ditionum ſuarum fines protulit, & Gabienſes (Vagenos Silius appellat) alpes Ligurinas incolentem, populum ferocem admodum ſuperbumque vicit, domuit, & ſibi parere coëgit.

De Carolo ejus nominis ſecundo Sabaudiæ Duce.

CArolo primo Carolus ejus nominis ſecundus filius (quem Ioannem Emanuelem nonnulli, alii Ioannem Carolum appellant) anno ſalutis humanæ octuageſimo octavo ſupra milleſimum, & quadringenteſimum ſuccedit, infans adhuc, & ætatis anno primo nondum completo. In ducatus procuratione propter ejus ætatem manente matre ejus Blanca fœmina longe vigilantiſſima. Quæ Philippi Sabaudi Breſſiæ comitis principis ſapientiſſimi, Delphinatuſque Caroli regis (apud quem æquabili auctoritate, & gratia viguit) juſſu præfecti, conſilio uſa ſemper, & authoritate tuta, optime ea adminiſtratione, ſubditorum nemini gravis, moleſtave functa fuit, & eorum qui libidine atque avaritia, & mutandi dominatus amore impulſi, infantis ſpreta ætate, novis moliendis rebus animos habebant intentos (quibus ut formidabilem, ita bonis ſe præbebat facilem

lem affabilemque) consilia facile discussit elusitque, præsertim cum diligenter admodum ratione, consilio, præceptis pueritiam ejus foveret, provideretque ut ad pietatem ante omnia ab infantia exerceretur, utque hominibus vitiosis, & voluptatum administris (qui principum, quorum tenera adhuc ætas, depravandis animis, vitiorum scelerumque impunitate proposita, operam omnem, cum non levi reipublicæ damno impendere solent) nullus ad eum, donec juventæ lubricum exiret, pateret accessus. Proficiscentem sub hæc tempora sæculi illius anno MCCCCXCIV, in Apuliam Carolum ejus nominis Galliæ regem octavum, Neapolitani nimirum regni oppugnandi caussa, & per Sabaudiæ fines iter facientem regio prorsus Blanca apparatu, purpura auroque, & unionibus ipsa insignis excepit atque prosecuta est, equoque (cui Sabaudo inditum nomen) generosissimo, quo Neapolitano illo usus bello, variis gravibusque periculis ereptus ille fuit, donavit. Quin auro argentoque (qui belli nervus) destituto regi (cunctis admirantibus mortalibus quod rebus omnibus imparatus tam longinquam atque difficilem expeditionem bellumq; non necessarium, cujus non infelix tamen fuit successus, suscipere fuisset

aufus) quicquid in ornamentis effet, contulit, graviter fibi dolere quefta quod majore eum fubfidio juvare haud poffet. Deceffit admodum juvenis Carolus dux, fortunæ, in quam alebatur capax, & in omnium virtutum exempla genitus, ducatus (cujus habenas eo mortuo Philippus Breffæ comes fufcepit) anno feptimo, Domini vero M CCCC XCV.

De Philippo eo nomine fecundo.

PHilippus ejus nominis fecundus Sabaudiæ dux feptimus, fine terra antea dictus, quod ex paterna hæreditate pars minima, Breffanus nimirum comitatus, ad eum tanquam natu minimum, perveniffet, Ludovici & Amadei octavi ducum, illius filius, hujus nepos, gentile anno M CCCC XCV. Carolo fecundo duce fatis fublato, ætate prope confecta, imperium accipit, vir gravis, & fapiens, & demerendis hominibus genitus. Cui quod prælio ftrenuus, & confilio bonus effet, feliciter plerunque, quæcunque moliretur, fuccedere folebant. Sed ejus quoniam amplior à nobis alibi facta mentio, breviores hic erimus. Pro Carolo Burgundię duce aliquamdiu cum ftetiffet, Galliæ tandem regis, à quo maximis affectus beneficiis, divi Michaelis equitum fodalitio afſcriptus, & magnus

tan-

tandem ſupremuſque Franciæ factus fuit magiſter (qui comes Palatinus olim, deinde Franciæ Seneſchallus dictus fuit magiſtratus) partes inter abruptam contumaciam, & deforme obſequium, conſtanter ſequutus eſt. Supremum ſæculi ejus anno XCVII. Camerini obiit diem, poſtquam annum, & menſes ſex ducatui præfuiſſet, & Philibertum filium reliquit ſucceſſorem. Nõnulli veneno ſublatum autumant. Componendis regum principumque, Italorum præſertim, diſſidiis plurimam ſemper princeps optimus, & perſuadendi callidus, operam navaſſe, neque periculum ſumptuſve ullos in provectiore etiam ætate, ejus rei promovendæ cauſſa defugiſſe ſcribitur, præſertim cum plerique eum judicem poſcerent. Summa apud Ludovicum ejus nominis undecimum, at major (uti diximus) apud Carolum octavum Galliæ reges ejus fuit authoritas. Neapolitanum enim geſturus bellum Carolus, Genuam eum Breſſæ adhuc tum comitem cum exercitu miſit, ut ne quis per abſentiæ ſuæ occaſionem à Genuenſibus motus exoriretur, provideret, utque novarum rerum avidum ſemper populú illum in officio contineret. Pulſo, dum in eo itinere Carolus rex eſt, Florentia per ſeditionem Laurentio Medice civitatis fa-

miliæ-

miliæque suæ (qua vix ulla per Europam tum opulentior florentiorque) facile principe, reditum illi ad suos & ad pristinum magistratum à Carolo rege impetravit; sed ut quam perdiderat pretiosissimam, & regia haud inferiorem supellectilem (quam tumultus haud dubie originem, avaritia sævitiæ caussam præbente, seditionis authores involarant) reciperet, id equidem in ejus haud fuit potestate. Videbat (mehercule) vir longe optimus, qua animi erat sagacitate, hominum quorundam (quorum magna apud reges principesque est authoritas) aut inscitia ignorantiave, aut supina nimis oscitantia, maximas non solum interdum rei bene gerendæ deperire occasiones, sed graves clades calamitatesque provinciis optime alioqui constitutis importari, quæ, si quod possunt debentque, illi vellent præstare, facili negotio cum summo reipublicæ fructu commodoque averti, populusque in officio contineri posset. Quod ipsum verum demum eorum, qui in principum versantur aulis, munus est.

De Philiberto Duce eo nomine secundo.

BReve Philippi ducis fuit imperium, quod filius ejus Philibertus, ejus nominis

minis ſecundus, Pulcher à decenti elegantique corporis conſtitutione dictus, anno reſtitutæ ſalutis MCCCCXCVII, excepit. In Ludovici undecimi Galliarum regis (qui amitam ejus Carolam uxorem duxerat) aula unà cum Carolo octavo Ludovici regis filio (quem bello Neapolitano fuit ſequutus) eductus educatuſque, animi ornamentis omnibus non minus quam corporis excelluit, uſque adeo vt anteceſſorum ſuorum nemini quicquam in ullo virtutum genere concederet; neque princeps eſſet ullus qui civitates tam bene haberet moratas conſtitutaſque, ſubditumque ſibi populum (peccantibus, quatenus exemplo non nocebatur, ignoſcendo, agendoque medium, plurima diſſimulantis, aliqua inhibentis, & conſcientiæ magis quam famæ conſulendo) clementius tractaret, nemo, conciliandis parandiſque regum atque principum finitimorum animis aptior. Ludovico Galliarum rege ejus nominis duodecimo, bellum in Mediolanenſi gerente ducatu, equites cataphractos optime armatos ducentos in auxilium ejus, prima etiamnum floreſcente juventa adduxit. Quo præclaro facto, Galli regis animum vehementer ſibi devinxit. Philippus archidux Auſtriæ ex Hiſpania ea tempeſtate, ſalutis nimirum

anno

anno MDIII redux, poſtquam Lugdunum ſe contuliſſet (ubi pax inter Fräcos Hiſpanoſque, Cæſarem & archiducem ipſum eorumque confœderatos ſociosſque promulgata fuit) in Sebuſianos, inde ad Margaretam ſororem ſuam, Philiberti hujus uxorem inviſendam profectus fuit, & ab utroque honorificentiſſime exceptus dimiſſuſque in Belgium rediit. Deceſſit tandem Pontdeini Philibertus eo ipſo in cubiculo in quo natus fuerat, ſæculi ejus anno quarto (qui annus mortalium puniēdis peccatis à Deo, uti plerique opinabantur, conſtitutus, plurimis propter aëris intemperiem, & optimo cuique fatalis fuit, ad v. idus Septemb. haud multum vigintiquinque annos egreſſus, imperii anno circiter ſexto. Præreptus immature, & fructu gratiſſimæ conjugis ſocietatis, & conſummatione evectę in altiſſimum paternumque faſtigium imaginis defectus eſt. Admirandæ eo mortuo in Margareta Auſtriaca ejus uxore conſtantiæ patientiæque apparuere exempla. amiſſo enim viro, & juvene admodum, & quo, ut author Paradinus, neque ditiorem potentioremque principem Sabaudia (ad acceptas quippe à majoribus provincias proventum annuum duodecim ducatorum millium, quæ Mediolanenſis pendebat

debat ducatus, adjecerat) neq; pulchriorem ſol eo tempore aſpexit, acerbiſſimum eum caſum tulit patientiſſime, iis ſolummodo procurandis intenta rebus, quæ ad animæ ejus ſalutem apud Deum promovendam facere poſſe exiſtimabat. Sunt qui Ludovicum ejus nominis duodecimum Galliarum regem, animo ab eo alieniore factum ſuſpicentur; & quidem in Renati Sabaudi fratris ejus nothi (qui orto forte inter ipſum, & Philibertum uxoremque ejus Margaretam diſſidio, ad Gallum tranſierat) gratiam. Sepelitur in abbatia quadam, quæ Brouſia vulgo dicta, quam Margareta ejus uxor poſt ejus exceſſum, ut voti religione cariſſimi mariti ſocerique manes liberaret, maximis ſumptibus exſtruxit. Succeſſit defuncto Carolus frater eo nomine tertius, eodem quidem patre cum Philiberto, at non eadem natus matre. Quæ res maximo paulo poſt bello præbuit occaſionem.

De Carolo Duce eo nomine tertio.

CArolus ejus nominis tertius Sabaudiæ dux nonus, princeps optimus, atque clementiſſimus, meliore in omnia ingenio animoque quam fortuna uſus, Boni meruit nomen, Philibertoque Pulchro fratri, anno quarto ſupra milleſimum,

mum, & quingentesimum, mense Septembri, successit; quo ipso anno & proxime præcedente, grassata per Sabaudiam Delphinatumque gravissima pestis, tantam mortalium edidit stragem, ut mortuorum humandis corporibus agrisque colendis homines deessent. Filius erat Philippi secundi ducis ex uxore altera Claudia Brossesia. Decennio toto, & amplius, tranquillissimus ejus fuit principatus, & is Sabaudiæ universæ status, ut populus per universam Europam nullus majore quiete, otio, libertateque frueretur; donec anno sæculi ejus decimo sexto, quem pro recuperando ducatu Mediolanensi, Franciscus Angoulemius ex Caroli sorore (cui in Italiam profecturus regni procurationem ille demandauit) natus, ad Galliæ tum regnum evectus, conscripserat militem, eo ipso adversus Helvetios, graves ad Brianconium usq; excursiones facientes, & Delphinatum depopulantes, uti coactus fuit. Gallo enim exercitum in eam expeditionem educenti, & per Sabaudiæ fines iter facienti, cum auxilia Carolus dux subministrasset, Helvetiorum (qui Chinauxium, in Pedemontano solo sitam arcem, oppido spoliato, incendere) grave in se odium concitavit, præsertim ob negatum per fines suos transitum commea-

tumque.

tumque. Et ne victis quidem superatisque Helvetiis, Mediolanoq; dedito, conceptum adversus eum illorum hominum odium conquievit, qui genti illi eo bello fuerant confœderati. Qui graviter admodum ferebant, quæ Gallo in Sabaudia Pedemontioque patuerant civitates, earum portas sibi claudi, Gallumq; magno tormentorum bellicorum apparatu commeatuque, & rebus aliis à Sabaudo adjutum. Revertentem à fælici illi Mediolanensi expeditione Franciscum regem, & pedibus cum omni suo comitatu Camerinum usque, religionis votique exsolvendi caussâ, iter facientem, cum honorificentissime dies aliquot Carolus dux ad suas deductum ædes, excepisset, habuissetque, Lugdunum tandem ille, gratiis quam maximis duci avunculo suo actis, rediit. Cæterum non diu admodum is erga Sabaudum in Francisci regis pectore mansit affectus. Dissidio enim gravissimo inter eos paulo post exorto, maximis Carolum ducem cladibus, omnium eorum oblitus, & odium pro gratia reddens, ingenti in Sabaudiam misso exercitu (cui Philippus Chabotius, maris Gallici præfectus imperabat) affecit, & potiore ditionum ejus parte (Carolo quinto imperatore pro eo pugnante licet) spoliavit tandem. Gravissimi

hujus diffidii has Iulianus Taboëtus adfert caussas: Philippus (inquit) Sabaudiæ dux Francisci regis avus maternus, & Caroli hujus pater uxores habuit duas; Margaretam Borboniam, & Claudiam Pontieuranam: ex hac Carolus, ex illa Philibertus; & post eum Ludovica Francisci regis mater, nati. Philippo mortuo filius ejus Philibertus liberorum natu maximus ducatum excipit. Huic, prole nulla relicta, defuncto, sororem ætate proximam, & cui uterque cum illo communis parens, non Carolum ex altero tantum parente fratrem, & annis longe minorem (qui fæminas, tantæ utpote moli impares, à Sabaudico semper dominatu exclusas, neque populum Sabaudicum fœminæ unquam imperio subditum fuisse, contra, variis in eam rem adductis exemplis, contendere) succedere debere affirmabat, Franciscus rex, non ætatis solùm prærogativa, sed quia inter Philippum ipsum, communem eorum omnium parentem, & Margaretæ Borboniæ propinquos, cum uxorem eam esset ducturus, convenisset, & quidem (uti ajebat) Sabaudicæ provinciæ ordinibus in ea pacta consentientibus, ut quicunq; ex eo matrimonio nascerentur liberi, Philippo patri indiscriminatim in ducatu, nulla prorsus sexus habita differentia, secun-

cundum ætatem succederent. Frequentibus itaque, & quidem per integrum decennium ad Carolum ducem missis legatis, debitum matri suæ ex legibus cõtractus hujus matrimonialis, sibi porro jure successionis ducatum Sabaudicum, saltem ea loca quæ in Gallia Lugdunensi cis Rhodanum extra imperii Romani limites sita, aviæ suæ Margaretæ Borboniæ, ex jure donationis propter nuptias obvenerant, sibi tradi postulat; Bressam adhæc cum emolumentis proventibusq; omnibus, annis proximis quadraginta perceptis, & quicquid præterea donationis illius propter nuptias intuitu, aviæ suæ antedictæ debitum fuit (quod centum & octuaginta aureorum millibus æstimari ajebat) cum usuris omnibus. Pedemontanum quoque tractum, qua Arlesio junctus principatui, Provinciæ membrum partemque esse, neque ab ea separari posse affirmabat. Querebatur insuper, quod Taurinum, Pignerolum, Montcalerium, Carignanum, & civitates arcesque reliquas trans Padum (interceptas, uti ajebat, stantibus belli tumultibus, & Roberto Siciliæ rege, Provinciæ comite Pedemontanoque principe fato functo) ducatui suo adjecisset. Quod comitatus Nicæus, & portus Villefrancæ, eidem Provinciæ comitatui

annexa hactenus inseparabiliter loca, per ipsorummet civium proditionem Sabaudi nunc imperio parerent. Quod arces munitioraque aliquot Saluciani marchionatus, eadem cum Delphinatu censeri solita loca, per vim à Delphinatu divulsa, Sabaudiæ ducibus, nulla prorsus juris servata forma, fuissent attributa, & eo quidem tempore, quo Roberti regis filius (cujus bona jure substitutionis Galliæ regibus obvenerant) infans, utroque parente orbus, & regno Siculo dejectus, decesserat. Super hæc: Quod oblatum sibi à Galliæ rege ordinis divi Michaëlis insigne, & centum simul cataphractorum equitum, cum congiario annuo duodecim millium aureorum, præfecturam, contemptim Carolus dux recusasset. Quod denique, quo in Gallicum nomen flagrabat odio, Burgundica Hispanicaque sequutus signa, Caroli quinti imperatoris partes, fœdere cum illo inito, semper sustinuisset: & eo quidem tempore, quo infælici infaustoque ad Papium congressus prælio, superatus ab eo captusque fuit. Has odii à Gallo adversus Carolum ducem tanta animi contentione suscepti caussas præcipuas fuisse author est Taboëtus. Qui per ejus belli occasionem bonis fortunisque prope omnibus Carolum ducem exutum,

cuncta-

cunctarumque prope ducatus sui urbium dominatu ſpoliatum tandem, porro ſcribit, dum Sabaudiæ (inquit) partem unam, eamque cæteris fertiliorem, Bernenſes; alteram, quæ montana pleraque, Franciſcus Galliarum rex; tertiam, hoc eſt, civitates quaſque præcipuas, & provinciæ totius robur Carolus imperator, ad ſe quiſque certatim trahunt. Haud admodum diverſa his, de alienato à Sabaudo regis Franciſci animo, & cur loca illa, quorum nunc meminimus, ſibi tradi poſtularit, imo invaſerit tandem, Guilelmus Bellayus Langey regulus, qui in principatus Pedemontii regis nomine procuratione fuit, vir inſigni familia ac perinde opibus (de quo merito dubites togane an bello præſtaret) & Paulus Iovius ſcripſere, quæ paucis ſubjicere viſum fuit.

Offendit (inquiunt) regem Franciſcum Carolus dux: Quod vaſa ſua aurea argenteaque & quicquid habebat pretioſi, pignori oppoſuiſſet, ut Carolum Borbonii ducem perduellem & Franciſco regi bellum (cujus ipſe exſtimulator eſſet acerrimus) moventem, mutuo juvaret.

Quod tametſi Franciſco regi avunculus eſſet, uxoris tamen Luſitanæ (erat hæc uxoris Cæſaris germana ſoror) illecebris

cebris (inquit Iovius) depravatus, assiduisque defatigatus precibus, neglecto Gallo, se totum ad authoritatem nutumque Cæsaris victoris contulisset; 3. illique, Gallo ad Papium capto, de grandi hac victoria, datis ad eum literis fuisset gratulatus.

4. Quod nullum non movisset lapidem, ut Helvetios à fœdere, quod cum Gallo illis intercedebat, retraheret.

5. Quod Astam urbem, dono sibi à Cæsare oblatam non recusasset, (Bellayus ab eo emptam scribit) filiumque tanquam fidei obsidem in Hispaniam ad Cæsarem misisset, qua ipsa tamen urbe (quam supra centum annos sine controversia Galli possedissent) nullum certius Gallis regibus in Italia patrimonium esset: verùm eam Cæsar, qui Gallos Italia penitus ejectos, ulla ad spem reditus in Italiam, certa sede potiri, nolebat, avide expetenti Lusitanæ, nec abnuente viro ejus, facile (inquit Iovius) concessit. Quæ urbs conjuncta inclusaque subalpinis oppidis Allobrogico regno præclarum amplitudinis & roboris decus additura videretur.

6. Quod Niceam Provinciæ urbem Massiliensium coloniam, à Gallis (quorum ditionis antea, nec omnino dubii juris illa, inquit idem Iovius, fuisset) urgen-

gen-

gentis belli necessitate pecuniæque inopia coactis, certa pecunia oppigneratam sibi eripi nollet, ne opportuna, & munitissima urbe, quæ Galliam ab Italia disterminaret exueretur, rege eam plurimum flagitante, restitutaque pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelsa arce validam, & propter Herculis Monœci portũ magnas navigationibus commoditates afferentem, si bellum gerere oporteret, magno sibi usui futuram providebat.

7. Imo quod indicto inter Pontificem & regem Gallum colloquio, ne celebrando quidem conventu illi urbem hanc patere voluisset.

8. Quod Gallo regi Mediolanum properanti, ut legati sui Merveillesii (quem Mediolani dux necari jusserat) indignã necem ulcisceretur, transitum per fines suos negasset. Cæterum conceptum ex hisce caussis odium, usque eo regis à Sabaudi amicitia alienavit animum, easque in ejus pectore egit radices, ut quam de susceptæ (inquit Bellayus) adversus Genevenses expeditionis fausto fælicique successu, spem animo ille conceperat, ea Galli unius potissimum occultis conatibus frustraretur. Neque enim Veretsii dynasta, in Sabaudico quidem solo natus, sed ex intimis Galli regis ministris;

Guidoque Ranconius, ut Genevensibus adversus Sabaudum suppetias ferrent, nisi conscio, imo jubente fortassis etiam clam rege, in animum unquam induxissent. Hæc expendentem, simulque quanta in vicini, & quidem potentissimi regis (qui puncto temporis maximum rebus suis, in utramque fortunam momentum adferre queat)amicitia (qua nulla illi accidere posset oportunior)præsidia sibi sita essent, ejus inquam regis, cujus vires potentiamque (quod Imperatoribus, quorum imperia una cum vita terminantur, negatum) in successoribus etiam perseverare, & quasi perpetuari videmus, debuissent dubio procul (inquit porro Bellayus) movere Sabaudum, ut Imperatori, in cujus nuper amicitiam venerat, principi, in quo, quod procul abesset, præsidii minimum, & cujus temporarium momentaneumque esset imperium, regem vicinum, potentem & longa vetustaque sibi necessitudine junctum, in cujus etiam posteris, illius beneficii memoria mansura perpetuo esset, præferret, & cum eo in gratiam redire cuperet. Sed eorum, quibus regem offenderat, sibi conscius (inquit) super gratiam invidiam facti esse, & reconciliationi locũ haud patere existimabat. In qua illum opinione confirmante,

quæ

quæ hujuſmodi illi conſilia ſuggeſſerat, uxore, ut fortunam belli tot cladibus adverſam, opportuno erga Gallum regem merito mutaret, induci haud potuit. Fuit quidem (inquit Iovius) aliquando magno conſiliorum æſtu jactatus Sabaudus, vir egregie probus & ad æquitatem proclivis, nec alieni unquam appetens, an Gallo regi de Nicæa obſequendum foret, quum in eam nullum aliud quam inveteratæ poſſeſſionis jus ſibi eſſe fateretur. Verum Franciſcus Sfondratus ſenator, Mediolano Cæſaris nomine legatus in Allobroges miſſus, eum ab hujuſmodi conſiliis impenſe deterruit, teſtatus eum adverſus Cæſarem facturũ, ſi quicquam cum rege Gallo pepigiſſet. Eo modo Sabaudus, neque jubendi, neque vetandi potens, ne Cæſarem offenderet, cognationis jura, & Allobrogum principum amicitiam veterem, quæ hactenus illi cum Galliæ regibus inviolata permanſerat, ea minaci obteſtatione perterritus, tueri non potuit; miſerabili profecto conditione, quod cum neutrum offendere vellet, utrique demum, ſicuti mox evenit (cum ejus regnum paulo ante opulentum ultra citraq; Alpes avitæ atque antiquiſſimæ hæreditatis, à propinquo rege pariter, & ab affine amicoque Cæſare indigne lacerari conſpiceretur) ſe

prædæ futurū prospiceret. Helvetii quoque Genevensium moti precibus denuntiari Sabaudo jubent, si Genevensibus molestus esse pergat, se sociorum confœderatorum caussam, quæ sibi cum illis communis esset, haud neglecturos. Ad ea cum minus clementer respondisset Sabaudus, grave sibi ab Helvetiis bellum imminere facile (inquit Bellayus) intelligebat: quod sine Galli regis auxiliis illos haud suscepturos, quia non dubia erat suspicio, mittit propere ad Carolum imperatorem (quem Tunetana illa clarum victoria Panormum, quæ Siciliæ urbs, venisse fama erat) docetque quanto in discrimine res suæ sint. Quod ita clam ab eo fieri haud potuit, ut non emanaret, & ad Galli regis perveniret aures, erga quem gravius offendit, quod loca aliquot in Italia sita ab Imperatore sibi tradi postulasse diceretur, daturus pro iis in jus ditionemque Cæsari, quicquid in Gallia citeriore citra alpes ipse possideret à Nicæa inde ad eum usq; locum, qua ad confœderatos aditus erat, Genevensi etiam oppido in ea cessione comprehenso. In summas maximasque (hercule) Galli regis res difficultates videbātur coniiciendę, si ea tum inter Cæsarem Sabaudumque pactio successisset. Suo quippe undiq; Cæsar imperio, in quamcun-

cunque sese verteret partem, Gallos erat cincturus conclusurusque, regemque in tantas conjecturus angustias, ut quam demum dubiis suis rebus consulendi viã inire conveniret, haud facile esset reperturus. Rebus hunc in modum constitutis, necesse omnino erat, ut quacunque posset ratione (inquit Bellayus) ingens hoc à cervicibus malum suis tempestive rex averteret, provideretque diligenter, ne scalam Sabaudus in regni sui finibus fabricaret, per quam facilis in ipsum regnum pateret ascensus. Simulatione tamen tantisper rem extrahendam statuit, dum quæ ad Vellyum, legati pro se munere apud Imperatorem fungentem, perferenda dederat mandata, perferrentur, & voluntatis suæ Sabaudus fieret certior. Postulavit ab eo per ditiones sibi suas transitum uti concederet, ut loca ea quæ sibi liberisque præclaro hæreditatis jure, matris suæ Ludovicæ intuitu, obvenirent (quæ nullo, uti ajebat, cum titulo hactenus ille possedisset) sibi redderet. Neque enim diutius ea penes illum loca manere rex volebat, cujus fidem tantopere habebat suspectã, & in cujus foret semper potestate, in Gallici regni hostium manus, quotiescumque luberet, ea tradere. Ad ea, quod à Sabaudo accepturus esset responsum, quia

quia facile erat suspicari, & parum spei erat, Sabaudum voluntate quicquam facturum, vim adhiberi & metum placuit. Ad bellum itaque sese parare, & stipendia, aliaque quibus ad eam rem opus esset decernere. Guilelmoque Furstembergio, nobili claroque tribuno, (qui paulo post ad Carolum imperatorem defecit: Iovius exauthoratum à rege Gallo scribit, quod legiones prædæ habuisse, regiamque pecuniam intervertisse accusaretur) militem uti conscribat, & in Galliam protinus ducat, imperare. Nec mora, Galli, duce Philippo Chabotio, maris præfecto, coactis copiis, transalpinis (inquit Iovius) oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines, inermem desertumque ab omnibus, ducem exuerunt, transgressique Alpes, aliquot munita oppida subalpinæ regionis, imprimisque Taurinum, Fossanum, Penarolum, & Cherium occuparunt. Ac nisi Antonius Leua eductis Mediolano copiis, cuncta invadentibus occurrisset, repressaque Gallorum audacia, justi exercitus vim rebellantibus ostendisset, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars subalpinæ ditionis in potestatem Gallorum devenirent. Neque tamen ulla res (inquit) in ipso bene cœptæ provenientisque victoriæ cursu Philippum

magis retardavit, quam Ioannis Lotharingiæ cardinalis adventus: is enim ad Cæſarem cum ampliſſimis de pace mandatis miſſus, ubi in caſtra ad Taurinum pervenit, ſua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo perſuaſit, ut ſubſiſtere citra Duriam amnem, neque ulterius arma proferre vellet, ne ſummæ ſpei paratæ pacis atque concordiæ occaſionem, offenſo exacerbatoque Cæſare, corrumperet. Exiſtimabat namq; ſe Cæſarem, ſuppreſſis armis, ſuſpenſoque bello, molliorem atque faciliorem inventurum; utpote quem neque vi ſubigi, neque ullo rerum ſuarum periculo permoveri poſſe intelligeret, ut quicquam ſuo nomine indignum cum armato hoſte paciſceretur. Sed bello paulo poſt denuo recrudeſcente, Sabaudia prope univerſa Gallus intra menſes pauciſſimos comitis Fani Paulini virtute potitur. Quæ cauſſæ Franciſcum Galliarum moverint regem, cur Carolo duci bellum inferret, ſi Taboëto; Guilelmo Bellayo, & Paulo Iovio fides ſit habenda, hactenus oſtendimus. Ego quanquam unam alteramve ex iis bello illi obtendi fortaſſis potuiſſe, non iverim inficias, præcipuam tamen primamque fuiſſe exiſtimaverim dominandi imperiique fines proferendi inſanam diramque libidinem,

nem, materiem omnium malorum: quæ ubi semel in mortalium animos invasit, cessant ilico amicitiæ consanguinitatisq; jura omnia, eaq; non ex re sed ex commodo æstimantur: adeo ut, nisi statim feræ huic immanique belluæ fræna injecerimus, in gravissima quęque vitia mox prolabamur, quin & religionis tandem animo paulatim nostro subrepat contemptus. Vidimus (proh dolor) id tempestate nostra in hoc ipso rege Francisco, principe alioqui optimo, sanctissimo, religiosissimoque, & cui (digno quem ad exemplar veræ gloriæ sequentes reges legant) parem à multis retro annis regem Gallia non viderat. Qui cum Turcarum imperatore Solymanno turpe fœdus iniisse non contentus, eo tandem prorupit, ut quando viribus Cæsaris imparem sese videret, barbarum hunc crudelemque (cui Christiani sanguinis hauriendi summa semper sitis) tyrannum Constantinopoli usque (non viso ullo unquam sæculo exemplo) in Galliam primus Franciæ regum accerseret. Quo facto, & divinum graviter offendit numen, Galliæque res, florentissimæ tum, occidere atque deflorescere paulatim ab eo tempore cœpere, & mortalium omnium grave in se provocavit odium, partoque à priscis olim Galliæ regibus (gravioribus, tem-

temperatioribusque à cupidine imperii) ob strenue fortiterq; adversus Christiani nominis hostes, gestas res, glorioso nomini vim quandam inferre visus est. Cæterum quod Philippum ducem Caroli hujus patré, cum Margaretam Borboniam uxorem ducturus esset, scribant promisisse (& quidem provinciæ Sabaudicæ ordinibus astipulantibus) ut quicunque ex matrimonio hoc nascerentur liberi, patri in ducatu, sexus nulla prorsus habita ratione, secundum ætatem succederent; id equidem (quod cum bona Gallici nominis venia mihi dicere liceat) nemo facile mihi persuaserit. Philippum enim ducem virum sapientissimum, æquique observantissimum, populum autem Sabaudicum, veterum jurium consuetudinumque retinentissimũ semper fuisse comperior; adeo ut verisimile non sit, aut hunc validum semper fœmineo spernendo imperio, vel ubi infantis etiam filii tutelam ad se anxia mater vidua traheret (quod haud facile impetratum) in hujusmodi pacta consensisse: aut illum, cujus majorum in eo cura semper ne imperii decus fœmineo dominatu dehonestaretur (quod nisi obtinuisset, Eduardo comite fato functo, filia ei Margareta Britanniæ nupta duci, non autem Amadeus quintus frater Philippi

hujus

hujus atavus successisset) quicquam futuræ conjugi, quod moribus Sabaudicis refragaretur voluisse polliceri. Neque est quod in affinitatis illius gratiam ab eo id factum opinemur, cum in confesso sit, nonnullos ex ejus majoribus, jam pridem, non illi solum, sed regum etiam principumque potentissimorum domui per affinitatem innexos fuisse. Porro quas Guilelmus Bellayus, cur regis Galli amicitiam imperatoriæ præferre Carolus dux debuisset, in medium profert rationes, earum plerasque ego, pro vetere gentis illius more, ab affectu studioque in principem magis, quam ex vero profectas celebratasque crediderim. Quod enim Cæsarum imperia momentanea esse, & una cum vita occidere, Galliæ vero regum vires potentiamq; immensam, in hæredibus etiam perseverare continuarique dicat; quam quæso frivolum id? Quasi vero imperatoriæ functionis limitibus, Caroli Cæsaris tot tantisque avitis regnis conspicui vires potentiaque circumscriptæ, non aliunde amplissimum acceperint incrementum. Cui imperatorium decus (quo ipso plerosque ex majoribus ejus ante eum claruisse legimus, quodque in ejus hactenus posteris adhærescit) Romani imperii proceres accelaravere, ut regio titulo

rebusque cæteris parem sibi regem Gallum, dignatione ejus magistratus anteiret: præsertim postquam virtus, gloria, opes, atque alia optanda viris principibus illi superarent: quibus tantum fastigium, invalidum alioqui inermumque per se, & alienæ (quod visum sæpius) indigum opis, pro majestate tueri posset. Quod non ita pridem adhæc Carolum ducem in Cæsaris amicitiam venisse; Galliæ autem regem principem vicinum, longa vetustaq; illi necessitudine junctum fuisse, neque ulla perinde firma imperii munimenta, quam vicini principis amicitiam esse affirmet; non negaverim equidem Sabaudum Gallo regi fuisse avunculum. Quæ, hercule, res movere merito Gallum debuisset (nisi speciem magis in amicitia ejus, quam vim Carolus dux tenuisset) ut Ludovici junioris Galliæ item regis exemplo, beneficiis avunculum sibi conciliaret, non irritaret injuriis. Illi enim cum ante annos plus minus quadringentos & quinquaginta, gravis cum Sabaudiæ comite Amadeo secundo, avunculo suo, quod graviter ille ferret Ludovicum fratri ætate majori in regno à parentibus prælatum, intercessisset altercatio, non conquievit, donec, divi etiam Bernardi ad eam rem usus opera, in gratiam cum avunculo rediret.

Sed id quoque ausim asseverare, plures illi familiæ cum gente Burgundica, principibusque illi confœderatis, quam cum Francica intervenire hactenus affinitates cognationesque; neque ullam illi, imperii præsertim principi, Cæsaris, qui honoratum matrimonio sororis suæ uxoris, in arctissimam affinitatem receperat, amicitia, oportuniorem, quod procul abesset, (in quo offensæ minimum, gratia par) accidere potuisse. Quod aliter evenerit, divini id numinis (cujus singulari providentia curaque inferiora hæc gubernantur) dispensatione ita accidisse: nihilque semper florere, ætatem ætati succedere meminisse nos convenit; pristinum tamen decus pristinamque rebus publicis, quas tristes hujusmodi exagitarunt casus, redire tandem faciem, si nobis veræ virtutis. Postulat nunc tempus, ut eo unde digressi sumus redeamus. Non restitit primum Gallo Sabaudus, cum quod maximis in Genevense bellum (quem populum ex eo Galli in Sabaudum odio, capta occasione, rebellem sibi, frustra ad officium reducere, Bernatibus pro eo pugnantibus, fuerat conatus) factis sumptibus, exhaustus, tanto gerendo bello imparem se videret; tum quia Carolum imperatorem (cujus Africano illo fæliciter defuncti bello,

bello, nihilo minor fama apud hoſtes quam apud ſuos confæderatoſque erat) controverſiam eam omnem (per majeſtatem enim imperii, per amicitiæ affinitatiſque fidem eum fuerat obteſtatus) facile pro authoritate ſua compoſiturum ſperabat. Tulit graviter eam Sabaudo factam injuriam Carolus Imperator. De Gallo itaque rege Romæ apud Pontificem in pleno purpuratorum patrum legatorumque principum conſeſſu luculenta habita oratione, queſtus pluribus, quod principis affinitate ſibi juncti, & in auguſti imperii clientelam recepti, imo imperii vicarii, è cujus ipſe ſorore genitus eſſet, ſe abſente terras agroſque invaſiſſet, in Galliam maximis mox itineribus cum omnibus ſuis copiis, ut afflicto oppreſſoque affini opem ferret (interea dum Tarantaſiam hoſtis, locum aditu difficillimum, perfidorum quorundam hominum agreſtium, quorum fluxa plerumque fides, proditione expugnat) ſæculi ejus anno XXXVI. intento atque infeſto exercitu contendit. Animis infeſtiſſimis inter duos potentiſſimos orbis Chriſtiani monarchas annis aliquot, poſt deditum Imperatori Foſſanum (Franciſco Saluſſiarum marchione, qui paulo poſt in oppugnatione Carmaniolæ glande trajectus occubuit, à

Gallo ad eum deficiente) vario eventu, cum non levi Pedemontani populi clade, bellum geſtum fuit. Pro Imperatore Guaſtius marchio, quem vicarium ſibi per Italiam, & Mediolani proregem fecerat, pro Gallo Guido pugnabat Ranconius, bello illi & provinciæ Pedemontanæ à Gallo præfectus, magni ambo clarique duces, & fama rerum geſtarum florentes. Poſtquam variaſſent ſecundæ adverſæque res non fortunam magis quam animos hominum, novaſque ad exercitum ſuum ipſuſmet Galliæ rex, tempore anni difficillimo adduxiſſet copias, quarum adventu, Taurinenſes Pignerolique arctiſſima qua premebantur obſidione, fuere liberati, induciæ tandem trimeſtres quinto cal. Decembris ſæculi ejus anno tricesimo ſeptimo factæ, & in alterum trimeſtre extractæ fuerunt. Quibus exeuntibus, neque pace, quod ſperabatur, ſuccedente, longe infeſtioribus animis bellum redintegratum geſtumque fuit. Indixerat ſæculi ejus anno quadrageſimo primo Ratiſbonæ (quæ Auguſta Tiberia dicta olim urbs) comitia Carolus Cæſar, ad agendum de componendis circa religionem controverſiis. Eo cum Sabaudus quoque tanquam imperii veniſſet princeps, de rege Gallo multis apud Imperatorem proceresque, & Germaniæ

totius

totius ordines, verbis queſtus eſt, quod nullo ſuo ſuorumve merito, fortunarum ditionumque ſuarum partem meliorem, ſubalpina nimirum oppida cum Taurino ille invaſiſſet detineretque. Reſpondendi ad eas querelas legato, qui à Gallo miſſus fuerat, facta poteſtate, ſcripto ab eo factum id fuit, ſed diviſis vehementer inter ſe proceribus oppidiſque, & rebus ſupra modum turbatis, cum perfici nihil poſſet, bellum denuo (uti diximus) inter Imperatorem Gallumque cœptum geſtumque fuit. Annus jam agebatur reſtitutæ ſalutis MDXLIII. Quo ipſo anno præter mortalium omnium opinionem claſſis Turcica, quæ ex centum & quinquaginta navibus, quæ remis agebantur, conſtabat, Hariadeno Ænobarbo nobili pirata duce, poſtquam à Gallis, uti diximus, accerſita æſtatem fere totam in Maſſilienſi otioſa hæſiſſet portu, Nicæam Provinciæ portum (in quam urbem, Niſſam appellatam nonnullis, Geneva pulſus antiſtes, ſedem ſuam tranſtulit) Galli regis (cui amiciſſimo, inquit Iovius, regi, opem ſuam imploranti, ea Solymanus Turcarum imperator auxilia ſubmiſit) decreto juſſuque terra marique acerrime oppugnata, & muris propugnaculiſque omnibus crebro continuoque æneorum

tormentorum verbere nudatam (fortiter ſeſe tuentibus obſeſſis, & magno præſentique animo Turcarum vexillo, cæſo ſignifero, capto) aſſumptioni divæ virginis Mariæ feſto die, capit, diripit, vaſtat, incendit. Sed arcem quæ in extremo urbis agro poſita, ſubjecta late maria deſpectat, arduoque calle urbi conjungitur (antiquorum Provinciæ regum, inquit Iovius, opus, clariſſimorumque ſæpe ducum carcere, & miſero vitæ exitu nobilitatum) ſingulari virtute fortitudineque, Pauli Simeonis præfecti, qui Rhodiæ militiæ aſſcriptus erat eques, egregie defenſam, & Alfonſo Guaſtio, ad quem captæ urbis rumor nondum pervenerat, cum maximis copiis commeatuque in obſeſſorum, quos undique clauſos, & hactenus ſine invecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato ſuſtentatos, gravis tum fames premere cœperat, auxilium, continuato diem noctemque itinere, in tempore accurrente (cujus adventus fama gaudium, & metum invicem Turcis obſeſſiſque præbuit) expugnare haud potuit. Inde Guaſtius cum Sabaudo Niceam ingreſſus, collaudavit Simeonem militemque, quod tanta clade amiſſæ urbis icti, animum non deſpondiſſent, nec fructum ſecundarum rerum ſentire hoſteis paſſi, arce eos arcuiſſent,

cuissent, civesque in arcem profugos cum fide tutati essent. Amplo inde in arcem commeatu, rebusque cæteris ad diuturniorem obsidionem tolerandam necessariis abunde importatis, cum his copiis, quas metu Ænobarbi (qui ea spe potiundæ arcis destitutus, versus Massiliam ad Tolonis portum, qui Tarenta antiquitus fuit, inquit Iovius, est revectus) conscripserat, aliquot etiam additis cohortibus, Montevicum amplissimam inter subalpinas urbes civitatem obsidet. Movit eum potissimum, quod urbs tam nobilis & potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperii respectum. Nec fefellit eum opinio hæc. Statim enim ut post duram multamque oppugnationem, fortiter sese defendentibus civibus, deditione tandem (quam dolo expressam Iovius ait) eo est potitus, castella ignobilia octuaginta quinque, oppidi illius imperium respicere solita, in Cæsarianorum mense Novembri fidem redierunt, eaque vulgata res omnium ferme animos ad Cæsarem avertit. Ex Tholonis portu naves actuarias duas, in quibus maximus captivorum numerus erat; & puellæ inter hos virgines nobiles eximia forma quamplurimæ, plurimi quoque pueri,

ad Solymannum Constantinopolim Ænobarbus (qui donis ac pecuniis acerbe per eum tractum conquirendis, plus invidiæ, quam virium Gallicis partibus addidit) misit. Quorum, profecto, hominum miserrima futura erat conditio, & de salute eorum actum fuisset, nisi Garcias Toletanus, vir bello inclitus, Neapolitani proregis filius, cum triremibus aliquot in Turcas actuariasque acriter invectus, conserta ab omni parte pugna, victor tandem, receptos captivos, in pristinam vindicasset libertatem: quos domum, præsidio ad eorum custodiam adhibito, curavit deducendos. Munera quoque donaque quæ Solymano mittebat Ænobarbus, per eam victoriam suæ Garcias fecit potestatis. Luxenburgensis oppidi ipsa hac tempestate miserabilis intervenit clades: Gallorum quippe, Caroli Aurelianensis ducis Francisci regis filii virtute, opulentissima regionis ejus urbs facta ditionis, à Cæsarianis biennio post oppugnata, ad Cæsaris denuo, licet magnis additis operibus eam egregie Ioannes Melphitanus muniisset princeps, imperium ignobili deditione rediit. Bellum, quod in Cambresio gestum solo, obsidioque Landresiana, & deserti à Gallis Carignani pro Cæsare occupatio, in annum proxime insequentem incidere.

incidere. Successerat in Pedemontana tum præfectura Guilelmo Bellayo Langeyo (qui paulo ante mortem obierat) Franciscus Borbonius Angieni sive Anguiani regulus, Vindocinensis ducis frater, regii sanguinis & spiritus juvenis: Is cum Cæsarianorum consilia in eo verti videret, ut occupatis locis omnibus, quæ positu regionis aditum ad Italiam præberent, Italiæ adeundæ facultatem Gallo præriperent, Carignanum opere munitissimum locum obsidet, at frustra, donec desperata vi, clausis omnibus ad urbem aditibus, verteret consilium ad moras, haud ignarus paucorum dierum inesse alimenta. Cæterum dum obsessis opem ferre totis castris, commeatumque in eam urbem importare Guasti marchio parat, hostem ad Cerisolum obvium habet. Ibi collatis signis pugnatum per unam ferme horam fuit. Superatus tandem marchio, & à fortuna, quæ prima ad eum impressione inclinare visa, destitutus, postquam insignis manu, voce, vulnere, diu pugnam sustentasset, è media tandem cæde cum paucis effugit, amissamque prope victoriam singulari fortitudine ex ejus denuo manibus Anguianus extorquet, & Carignanum paulo post (obsessum acrius quam oppugnatum) in deditionem recipit, omniq; circa

agro potitur; postquam suprema omnia admirabili constantia sub Pirro Columna (cujus majores Cæsaris ditioni plurimum addiderant) & Felici Arconio comite, ducibus bello clarissimis, tolerassent obsessi, confectaque paucitas oppidanorum, opere, vigiliis, vulneribusque, quæ semper eosdem urgebant: sed obstinatos mori, nulla magis vis quam fames expugnavit. Ad novem millia hominum prælio hoc dicuntur cæsa, prope duo millia capta. Hoc ipso anno (qui fuit sæculi ejus quadragesimus quartus) cum alium denuo Spiræ Nemetum Cæsar conventum procerum civitatumque Imperii omnium (etenim legationes ad ejus imperium ex omni se Germania effuderant) haberet, & Galliæ rex Franciscus (cujus legati negato sibi ad ea comitia aditu, quæ regis sui nomine habebant perferenda mandata, typis excusa, emisere) imperii hostis fuisset pronuntiatus, cum quia imperii principem Sabaudiæ ducem, virum longe optimum, bonis fere omnibus, nullo ejus merito, exuisset; tum, quod ejus impulsu stipendioque, anno superiori Turcica venisset classis in mare Ligusticum (graviter eam rem urgebat Cæsar) & in Sabaudiæ ducis, Imperii principis, agrum invasisset, captaque Nicea cum portu, magnis viribus

tribus arcem iis locis obſediſſet, & tormentis acriter (uti oſtendimus) oppugnaſſet. Bellum illi inferendum Carolumque ducem Imperii, principem in ditiones bonaque ſua reducendum eſſe imperii ordines (quos ejus caſum miſerantes, ea tum cura maxime intentos habebat) cenſent, ſemeſtremque Cæſari adverſus Galliæ regem in equitum millia quatuor, peditum XXIV, pecuniam decernunt, graviſſimiſq; vetant pœnis ne quis Germanici nominis Gallo milites, aut militantem, urbe, tecto, menſa, lare recipiat. Ingenti itaque collecto exercitu in Galliam Imperator, & rex Anglus (Imperatori is ſe junxerat) diverſi irruptionem faciunt. Luxenburgum Cæſar minus pertinaciter defenſum, deditione (paulo ante uti à nobis dictum eſt) recipit. Hinc in Campaniam verſo itinere Ligniacum expugnat. Sandiſerio deinde Thyerriaque arce ille, Bolonia Anglus (quæ tentata ſæpius à patre ejus res, at fruſtra) poſt diuturniorem oppugnationem potiuntur. Multorum ſanguine ac vulneribus ea Cæſari Angloque victoria ſtetit. Ingens hinc ſequuta Lutetiæ trepidatio: ſed, Deo afflictam tum Galliam propitiis reſpiciente oculis, facta præter exſpectationem omnem, monacho quodam Hiſpano internuntio, pax, metum illum

illum omnem sustulit. Cæterum recrudescente denuo anno sæculi ejus quinquagesimo primo bello hoc, Chierasium & Santdamianum Pedemontani soli oppida vi expugnantur. Captas autem biennio post stratagemate quodam Vercellas, in eodem tractu urbem tenere Galli (quod magna Cæsar auxilia adducere dicebatur) cum non possent, spoliatam deserunt. Tantos fortunæ fluctus, tot miserandos casus, cum aliæ super alias clades cumularentur, adversamque ejus fortunam detractarent, qui prosperis ejus rebus ad obsequium certare solebant, patientissime Sabaudus, bonis fere omnibus, ab eo qui Ludovicam matrem, & per eam ipsum avunculum præferebat, exutus licet, tulit, neque animo unquam defecisse visus est: donec tandem ejusdem illius sæculi anno quinquagesimo quarto, qui decimus nonus illi turbatæ reipublicæ, æviternis illis (quæ nullis fortunæ subjecta casibus) donandum bonis, ex infelici statione hac, beatum vere principem (quo alii diutius eum dominatum tenuerunt, nemo tam fortiter reliquit) extrema jam ætate eripere Deo visum fuit. Verissime (hercule) historicorum celeberrimus Tacitus dixit: *Non esse mala vel bona quæ vulgus putet, multos qui conflictari videantur adversis, beatos,*

beatos, ac plerosque quanquam magnas per opes miserrimos, si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. Vercellis sepulto Carolo, Emanuel Philibertus filius successit. Scribit Taboëtus (sed penes eum fides sit) uxorem sibi Carolum dari postulasse Margaretam sororis suæ Ludovicæ filiam, Francisci regis sororem, eaque negata, Emanuelis Portugalliæ regis filiam duxisse.

De Emanuele Philiberto, Duce Sabaudiæ decimo.

EManuel Philibertus, Sabaudiæ dux decimus, Carolo patri suo anno quinquagesimo quarto supra millesimum & quingentesimum succedit, princeps longe clarissimus. In Caroli quinti Imperatoris (ex quo spes opesque ejus pendebant, quique non secus eum fratremque ejus Carolum, quam suum fovit sanguinem) aula à puero enutritus, tantos mox in omni genere virtutum, & in re bellica fecit profectus, ut nemini non esset admirationi, & (quod de Pompeio magno dictum) citius dux quam miles evaderet. Præclara itaque ejus perspecta indole, accitum ad se benigne Carolus Imperator appellat. Macte virtute esto Emanuel (inquit) apud me tibi omnis

honos

honos atque præmium erit, & quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atque emolumento esse: lætumq; promissis juvenem, equitum millibus quatuor; quos corporis sui custodiæ bello Germanico asscripserat, præfecit. Neque tanti Imperatoris exspectationem ille fefellit: eximia enim singularisque ejus, toto eo bello exstitit fides. Cæterum regna ditionesq; suas omnes, Carolo imperatore (qui plenus honorum in Hispaniam rediit) in Philippũ filium suũ sæculi illius anno quinquagesimo quinto transferente, Belgicarum provinciarum ab eodem rege Philippo, præfectura donatur. Quo supremo magistratu ita functus fuit, ut nondum exacto quadriennio, ad ditiones suas abiens, magnum sui apud eum populum gentesque finitimas, princeps optimus relinqueret desiderium. Fortunam, & vivo, & mortuo Carolo patre, novercam sibi aliquamdiu, adversus omnes ejus impetus infractus immotusque, ita reverenter semper habuit, ut ejus tandem misertus Deus, avitis bonis illum restitueret. Post acceptas enim illatasque tantas invicem clades, & partam sæculi ejus anno quinquagesimo septimo mense Augusto, ejus ductu auspiciisque (universis enim castris rex Philippus eum præfecerat) memorabilem

lem illam de Gallis ad S. Quintinum victoriam, urbemque ipsam paulo post expugnatam, & post captas ex adverso à Gallis Calisium, Guyneum, Thionvillam & Dunkerckam urbes (divino haud dubie numine victoriam cladem que æqua quasi lance inter utrumque partiente, ne si alteri paullum modo tribuisset fortuna, conditionibus pacis uti detrectaret is, qui superior videretur, neque æqua contentus esset parte, qui omnia habiturum se confideret) pace inter Philippum Henricumque reges biennio post facta, bona ditionesque suas omnes (civitatibus aliquot, Taurino scilicet, Villanova, Astensi, Quiersio & Chivalio demptis (quas aliquanto tempore Gallo retinere permissum) recepit, Henrici regis sorore Magareta (ita enim convenerat) uxore ducta. Cæterum postquam civitates illas quas Gallus retinuerat, tradi sibi postulare tandem Sabaudus cepit, qui à rege Carolo eo nomine nono (Francisco is fratri tum successerat) ejus rei caussa missi Lugdunum venerant legati, moras nectere, adversam regis voluntatem caussari, & multa in excusationem adferre: In primis Niceam & Villafrancam urbes dependentiaque ab iis loca Provinciæ comitatui annexa antiquitus, Provinciæ comitibus paruisse semper, Joan-

Ioannamq; reginam Roberti regis Neapolitani, & Provinciæ comitis neptem, & post eam Ludovicum eo nomine primum Andium ducem (cui bona sua omnia salutis anno MCCCLXXX, illa donarat) ea possedisse, illique Ludovicum successisse filium. Exorto autem inter Andiam Aragoniamque familias, per caussam Neapolitani regni bello, Sabaudiæ proceres ea usos occasione, Niceam, & Villafrancam finitimas oportunasq; augendo principatui suo urbes, contra jus fasque, nullo ad eas titulo invasisse, neque unquam (monitos rogatosque licet sæpius) eas tradere voluisse. Cæterum cur Galliarum rex ad ea sibi loca jus esse dicat, caussas illi esse justissimas, inter quas Caroli Andii ducis Provinciæque comitis, & Neapolitani ex ea familia regis postremi testamentum, quo bonorum ille suorum omnium, Ludovicum ejus nominis undecimum Galliarum regem, Carolum Delphinum ejus filium; & quicunque in Franciæ regnum in posterum essent successuri, instituisset hæredes. Oportere itaque Sabaudum, antequam postulatis ejus rex satisfaciat, loca illa regi, qui verus legitimusque eorum dominus sit, restituere. Idem & de Pedemontano principatu facere debere Sabaudum, quem ipsum Provinciæ quoque

que antiquitus illigatum (quod ex editis ſuper ea re anno MCCCVI, tabulis videre eſſet) & à Ioanna regina antedicta (quam ſæculi illius ipſius anno LXIII, eo pulſam, Provinciæ ordines, ut pecuniario ſe ſubſidio ad principatum illius patrimonii ſui partem, recuperandum, juvare vellent, oraſſe in confeſſo eſt) poſſeſſum fuiſſe ajebant. Aſtenſem adhæc comitatum, publicum regni Gallici patrimonium, quem à Ioanne Galeacio Mediolani vicecomite Valentinæ filiæ, dum Ludovico Aurelianenſi nuberet duci, Caroli regis atavo, dotis nomine datum, & à Carolo quinto imperatore occupatum, contra jus faſque Sabaudus hactenus poſſideret, ab eo cum proventibus ad eum uſq; diem perceptis, repoſcere. Controverſum quoque hactenus inter Galliæ reges Sabaudiæq; principes Salutianum marchionatum, quia ſibi rex Carolus adjudicari debere affirmabat: monebant, ut quibus rationibus ea, quæ pro ſe reges Galli in cauſſa hac adduxiſſent, vellet impugnare, in medium tandem proferret, & ſimul tot interpoſitis ejus ipſius controverſiæ cauſſa ſenatus decretis parere ne gravaretur. His dicebant accedere: Quod cum Sabaudi proceres, Genevenſis Comitatus Foucigniique dominatus

respectu (quod à Delphinatu ea dependeant loca) Galliæ regis sint beneficiarii, convenire omnino ut fidem suam antecessorum suorum exemplo, qui idem factitassent, Carolo regi eorum locorum ergo obstringant, ejusque se Sabaudus profiteatur clientem. Ostendere ad postremum, dum Philippus Sabaudiæ dux salutis anno MCCCCLXXI. Margaretam Borboniam uxorem duceret, illaque dotis ad eum nomine coronatorum aureorum millia sexaginta, & supellectilis adhæc pretiosissimæ plurimum adferret, matrimonii illius legibus cautum inter cætera tum fuisse, ut qui ex eo cõjugio primus nasceretur filius, Baugeum is comitatum, & in Bressano solo Satrapeam Bourgiam (Galli Castellaniam appellant) præcipui inter liberos titulo possideret, ea lege ut eo defuncto, liberi reliqui ex eodem illo matrimonio, ejus locum repræsentarent, & in ea dominia proximus natu post eum succederet. Enimvero contractui illi standum si sit, dubium esse nemini, quin Ludovica Frãcisci primi regis mater, ex antedicta Margareta cum Philiberto fratre nata, Carolo posterioris conjugii filio, in hæreditatis à communi patre profectæ aditione præferri, (æquari saltem) debuerit, eorum saltem bonorum à quibus lege Sa-

lica

lica non excluderetur: inter quæ Baugeum comitatum Bourgiumque esse, extra controversiam omnem cum sit, insignem, hercule, Ludovicæ ejusque posteris factam injuriam, quod vel eorum saltem locorum potiri non potuerint, suffragantibus præsertim, & ea illis bona deferentibus cõtractus illius legibus, quibus disertis id caveretur exprimereturque verbis. Multa præterea alia cur promissa exuenda censeret rex, à legatis regiis eo colloquio dicta allegataque sunt: sed quæ, postquam repente turbare fortuna cœpit, motusque illi, quibus florens illa quondam super regna omnia cætera Gallia misere conflagravit, exorti, fructu suo caruere; præsertim postquam altercatio ea omnis nuperrima illa pace penitus fuisset sublata. Quin cum eo regis Galli jam recidissent res, ut finitimorum illi principum, & eorum quoque cum quibus longum diuturnumque regibus Gallis fuerat dissidium, amicitia, ad intestina dissidia pacanda, & civiles motus comprimẽdos opus omnino esset; Bourdillonio (haud perindè Sabaudi metu, quam fidei suorum diffisus) imperat regulo (Pedemontanis eum Franciscus eo nomine secundus rex, Caroli regis frater, præfectum dederat) ut Taurinum, Villam novam Astensem, Quiersium &

 Chi-

Chivasium oppida Sabaudo ejusque uxori in manum tradat; ea lege, ut vicissim Savillanum, Pignerolum una cum Abbatia adjacente, Ginolleum, & quicquid eorum locorum respiceret imperium, à Sabaudo protinus reciperet. Monitus ea de re Bourdillonus præfectus, tribunos militum, quibus eorum locorum custodia demandata erat, centurionesque convenire jubet, quibus cum mandata regis cognoscit, quod optimum factu esset exquirens; placet tandem, omniumque in unum congruunt sententiæ (non improbantibus consilium quos negotii hujus cum Sabaudo tractandi caussa, jampridem in Sabaudiam rex miserat) quando nullius magis interesset quam ipsiusmet regis, non properari, certiora exspectanda esse jussa. In regis quippe, quod administrando regno nondum illi matura esset ætas, ea de re statuere negabant esse potestate. Rem quippe esse maxime arduam, præsertim quando ultimo (uti aiebant) Lugdunensi conventu, inter regios Sabaudique legatos convenisset, Niceam urbem una cum arce locisque illi subjectis, & perceptos, ab anno inde MCCCLXXXVIII, (quo Ludovico Grimaldo tradente in Sabaudorum principum ea venerat potestatem) fructus regi restitui debere. Reddi etiam convenire

nire Conynum, Fossanum, Savillanum, Mondevisum, & dependentia ab iis oppidis loca, relinquique penes regem Quiersium cum toto suo tractu. Æquum quoque esse ut quæ facta salutis anno MCCC quinquagesimo quarto inter Gallum regem Sabaudúmque pace, convenissent, ea Sabaudus (sua illi adversus quemcunque videretur salva manente actione) præstaret; utque quæcunque Astensi subjecta comitatui possideret oppida, castella, vicosque, Gallo restitueret. In confesso adhæc esse, quæ Ludovicæ Sabaudæ Francisci ejus nominis primi regis matri, hæreditatis, Philippo patre defuncto, debita fuerit pars, ea ejus hæredes haud debere frustrari. Idem quoque de universa Philiberti ducis (cujus ea, ex iisdem quippe cum illo nata parentibus, unica solaque hæres esset) hæreditate censeri debere, demptis tantum Romano imperio subjectis, iisque locis, ad quæ recepta antiquitus per Sabaudiam consuetudine, fæminis non patet accessus. Latæ quoque quinto Idus Iunias Domini anno MCCCXC, à senatu Parisiensi sententiæ, qua regis Delphini Salutianus marchionatus imperio parere, Sabaudus marchioni loca ea omnia quæ illi, marchionatuique ademerat, restituere jubentur, à Sa-

baudo paritum nondum fuisse. Esse autem loca hæc, Bargesium, Caoursium, Pancalierum, Ennecam, Villamnovam Solieriam, Moretteam & Murellum, quatuor ad hæc quinqueve; quæ Solieri regulus possidet castella, Carignanum, Monasterolum, Cardeam, Vigonum, Villam francam, Cavallimoursum, Raconisum, Moullebruneum, Caraillum, Someriueam, Camaraigneam, Cauallerlyonum; Polongnieresum, Cazalgrazam, Fortpassum, Fauleam Malazanam, Villesallettam, & Busqueam. Conynum enim, Fossanum, Montevicum, Sauillanum, & Centallum eo instrumento quod anno DCCCCLXVII. Otto magnus imperator, dum Aleranum propinquum suum Salussianum creat marchionem (is enim marchionum primus fuit) confici jussit, contineri tanquam marchionatu subjecta loca, extra controuersiam esse. Quæ tamen ipsa paulatim à marchionatu alienata Prouinciȩ comitibus cessere. Enimvero hinc esse quod duplici sibi nomine ad ea loca jus esse reges Franci contendant, cum quod marchionatus Salutiani (qui ad Gallos recidisset reges) limitibus contineantur, tum quod Provinciæ deinde comitibus (quos sacro intentos bello Sabaudiæ principes per injuriam iis spoliassent) paruissent. Ad Taurinum quod

quod attineret, non fuisse regem Francum colloquio illo Lugdunensi ea urbe, quasi nihil ad eam juris haberet, priuatum, sed quoniam non satis solidis tum temporis rationibus jus ille suum confirmasset, permissum illi fuisse, ut intra certum id tempus, si ita illi videretur, facere posset. Quanquam ad eam rem probandam longiore indagatione haud admodũ esset opus, cum in recenti sit memoria, ejus loci cives, cum à Carolo duce salutis anno MDXXXVII, desertos se & quasi in prædam datos viderent, Franciscum eo nomine primũ adiisse regem, & ejus sua se sponte imperio submisisse, orantes multis verbis, ut in fidem, & clientelam se urbemq; receptos, Gallis in posterum regibus parere pateretur. Placuisse oblatã conditionẽ regi (qui clementer appellatos eos dimisisset) scriptoque (cui senatuum Gallicorũ omnium, & eorum qui sequuti sunt regũ accessisset consensus authoritasq;) quæ convenerant, mandata fuisse. Quæ omnia cum propius expẽderet præfectus Bourdillonus, honori suo omnino convenire suarumq; esse partium existimavit, reginam Caroli regis matrem, Navarrę regem, regis per Galliam universam vicariũ, regii sanguinis proceres, Comestabilem, Franciæ mareschallos, & Cancellariũ, priuatiq; consilii regii senatores

(penes quos omnes, imperii tum, propter ætatem regis, vis ac poteſtas, honor penes regem) eorũ omnium facere certiores, demiſſiſſimeque eos orare, ut reſtitutionis illius reſcriptum corrigere atque reformare, illique una cum rege ſubſcribere, annuloq; ſinguli illud ſuo ſignare (ſenatuum Gallicorũ, Pariſienſis præſertim, & ejus quod ærario regio rationibuſq; propoſitum eſt conſilii, accedente authoritate) ne graventur, ne ſibi (cui à Franciſco ejus nominis ſecundo rege eorum locorum cuſtodia fuiſſet demandata, cuique ejus magiſtratus ergo fidem ſuam obſtrinxiſſet) ſuorumve cuiquam vitio olim verti poſſet, quod eorũ regni proceres, dum conſulta cum illis integra adhuc haberet, non præmonuiſſet, quod multis aliis; & intra & extra Galliã in re ſimili contigiſſet. Hoc ſuum conſiliũ gratum ratumq; haberent nec ne, magis regis intereſſe quã ſua; ſuam quippe fidem exſolutam eſſe; ad regẽ pertinere ne quę ſemel placuiſſent, reſcindendo, alios in poſterum ſegniores præfectos duceſq; faceret. Ad ſe quod attineret, quoniã regni Gallici ordinũ, quos in eam reſtitutionẽ conſentire æquũ erat, conventũ indicere per bella hæc civilia integrũ nõ ſit, regis, reginæ matris, Navarreni regis, principũ ſanguine regi conjunctorũ, & eorũ quorum

rum rex consilio uteretur, voluntati jussisq; obsequi paratũ, se dummodo (si tantisper dũ rex adoleverit, & ad justam pervenerit ætatẽ, exspectari non queat) utriusq; regis procerumq; antedictorum, Comestabilis, Mareschallorũ, & Cancellarii, senatus deniq; privati eam esse mentem voluntatemq; per publicas sibi tabulas eorum omnium manu subscriptas annuloq; signatas (quibus ipsis parlamentorũ Gallicorum, Parisiensis præsertim, & consilii ærario regio præfecti accedat authoritas) constet. Obsecrare iterũ se, ne in malam partem consilium hoc suum quisquam accipiat. Regis enim omnium maxime, & sua inde quoq; plurimum interesse ita fieri. Hæc fere sunt quæ (ad rem hanc quod attinet) senatui regio Burdillonus ad XVII, cal. & Octob. anno à partu virgineo MDLXII, respondit. Multos circa unã rẽ ambitus fecerim, si quæ de negotio hoc Belleforestus aliiq; Gallico addicti nomini scriptores multis porro tradunt verbis, omnia exequi velim. Qui adversus ea pro Sabaudi scripserit caussa, neminẽ mihi legere contigit hactenus. Quanquã mirari nõ possim satis, cur legati Lugdunum missi, Bourdillonusq; præfectus Sabaudo controversa loca reliqua omnia reddere jussus, ea quæ nuperrima illa inter Gallũ Hispanumq; reges pace, matura

utrumq; præhabita deliberatione, ſuper locorum Sabaudo ademptorum, reſtitutione, convenere, in anxiam nunc denuo vocent diſputationem, regiæq; obnitantur voluntati, poſtquam omnis illa tot annorum altercatio, matrimonio, quod inter regis Caroli amitam Margaretam, & Emanuelem Philibertum ducem per eas pacis leges fuit contractum, natis præſertim ex eo conjugio liberis, penitus fuiſſet ſublata. Hæ Bourdilloni præfecti literæ (ad rerum ordinem ut veniamus) magnis in ſenatu regio contentionibus jactatę, diverſis ſtudiis accipiebantur. Vicit pars quę tradi loca, nec differri Sabaudum malebat, & ſplendidiſſimus quiſque eodem inclinabat: In priore itaq; decreto perſtitũ fuit, aliudq; ad eum denuo miſſum mandatũ; alii codicilli; quibus reſcribebat rex: Gallos ea non uti cõſuetudine, ut quæ ſenatus privatus decreviſſet, ea parlamentariorũ conſeſſuum, præfectorumq; rationũ examini judicioq; deinde ſubjicerentur, aut ab alio mortalium ullo quam ab eo qui ſenatui ſtatus (ita auguſtũ illud appellant collegium, quod principi ſemper adeſt, eumq; quocunq; proficiſcitur comitatur, in quod & proceres pleriq; provinciarum præfecti, allegi ſolent) à ſecretis eſſet ſubſcriberentur. Majoré enim parlamentaria præfectorumq; ærarii cognitione,

gnitione, ejus ſenatus eſſe dignitatem. Cæterum ad ſenatum ipſum quod attineret, Navarrenum regem cæteroſq; ſenatores, Bourdilloni in hac occaſione (quoniam ita rex vellet juberetq;) deſiderio ut ſatisfacerent, regios codicillos, licet ſine exemplo, & prȩter conſuetudinem, manu annuloq; ſuo ſignaſſe. Reſtitueret itaque ſine ulla ulteriore mora Sabaudo quæ juſſus erat loca, dummodo in eorum ex adverſo poſſeſſionem rex collocaretur, quæ ex colloquii illius Lugdunenſis præſcripto regi Sabaudus tradere tenebatur. Erant hæc Savillanum, Petrouſea, Pynerollum & Ginolleum. Sed Savillanum, & Pynerollum rex Henricus tertius dum ſæculi ejus anno ſeptuageſimo quarto in Galliam ex Polonia Carolo fratri in regnũ ſucceſſurus, properat, facto per Taurinum itinere, Emanueli duci (à quo honorifice ad modũ, maximis ad ingentis comitatus effuſis ſumptibus, fuit exceptus, quiq; officii cauſſa ab domo profectus fuerat) in uxoris ejus amitæ ſuæ & Caroli filii gratiam, donavit, reſtituitque. Literis hiſce Gaillonio VI kal. Octob. miſſis, infra regem ſubſcripſere regis mater, rex Navarrenus, Ferrarienſis (pontificius tum apud Galliæ regem legatus) & Guiſius cardinalis, Rupis ad Yonam princeps, & Guiſius Aumaliuſq; duces, Annas quoque Mon-

moren-

morentius, Franciæ Comestabilis, cum Ioanne de Selva privati consilii senatore. In ima tabula, Roberteti scribæ nomen erat. Cæterum quomodo porro inter regios Sabaudiq; legatos transactum, & quibus hæc utrimq; facta conditionibus traditio sit, quia referre longum foret, ad Franciscum Belleforestum (ex quo hæc decerpsimus) ejus cognoscendæ rei avidum lectorem remitto. *Repetebat quoque Sabaudus à Bernatibus* (inquit post Lancelotū Voisinumis qui de statu religionis, & reip. in regno Galliæ commentarios, sed suppresso nomine, Latine scripsit) *magnam partem, quam illi, è sua ditione bello olim ceperant, eaq; res apud solennem Helvetiorū conventum, frequenter fuerat inter illos agitata, affirmātibus Bernatibus regionem illam sibi jure belli, quod legitime susceperant, cessisse. Eo tamen, cum Hispanicæ illæ Albani copiæ ad Belgicam expeditionem profecturæ exspectarentur, quod anno fuit Dom.* MDLXVII, *cum Sabaudo conveniunt Bernates* (ipsissima authoris verba, ut penes illum fides sit, allego) *sociorumq; Helvetiorum arbitrariæ sententiæ stant, Sabaudo tres præfecturas Genevæ viciniores, Tononum, Gyam, Ternium condonant; pactis conditionibus, ne quid in religione commutaretur, aut iis in rebus, quas dum eam regionem tenuissent,*

civilibus

civilibus sententiis decrevissent. Sabaudus cæteræ regionis latæ quidem, & feracis, juri plane illis cederet. Vendicabat sibi præterea dux Sabaudiæ in Genevenses principatum, eamque jurisdictionis partem, quam vicedominus Episcopi olim exercebat, Caroli quarti Cæsaris bullam obtendens, à Maximiliano & Carolo quinto confirmatam. Genevenses contra opponebant Fredericum Cæsarem, cum Bertholdus Zeringiæ dux jurisdictionem quandam in comitis Gebennesii gratiam ab eo impetrasset, habito consilio principum imperii, petente episcopo Genevensi paulo post, anno videlicet MCLXII, *concessionem eam revocasse, atque adeo antiquiora civitatis jura atque privilegia confirmasse, ejusque exemplo Carolum quartum anno* MCCCLXVII, *quicquid (ut ex vetustis notis ipsa verba repetamus) ab eo per obreptionem Sabaudiæ comes obtinuerat, rescidisse. His autem consequenter Gebennesios, & post illos Sabaudiæ comites, homagium ecclesiæ Genevensi comitatus Gebennesii nomine præstitisse, feudumque professos esse, eorumque omnium authentica exhibebant. Itaque non debuisse posteriores Cæsares ea ipsa quæ à majoribus suis jure rescissa fuerant, altera parte non audita denuo restituere, belli præsertim & tumultuum tempore. Censuerant equidẽ Helvetici arbitri, deberi litem istam*

quoad

quoad vicedominatũ (vi & facto utrimq; cessantibus) aut amice aut juridice terminari. At dum restituendæ (uti diximus) à Bernatibus regionis instaret tempus, ex compromißi formula, & illac Hispani copiæ ad Belgicam expeditionẽ transirent; ne quid novi accideret, Genevenses accurata vigilantia, sibi ipsis præsidio, & aliis necessariis quantum poterant cavebant. Sed rem utramque; quid nimirum Sabaudo Helvetii, & quare ademerint, quidq; Sabaudo in Genevenses juris cõpetat; quia uberius paulo Lancelotus Voisinus Popelinierei dynasta, nobilis Gallus (qui Galliæ historiam, unus omnium sui sæculi, Hugonoticæ factioni addictus licet, affectuum immunis, vernaculo scripsit idiomate) tradit; ejus hic verba transcribere visum fuit:

Bernates Friburgensesque (inquit) *in Helvetiis, gravem sibi ab Iolanda Sabaudiæ ducis Amadei vidua injuriam factam existimabant, quod (propter Philiberti filii sui, infantis adhuc, ætatem, in ducatus existens procuratione) Carolo Burgundiæ duci, qui in Iacobi Sabaudi Romontii comitis gratiam (cuidam ille ejus gentis, ovinas aliquot Genevam ad mercatũ vehenti pelles, everso curru, pellibusque sublatis, fuerat injurius) bellum adversus eos susceperat, suppetias tulisset. De hac itaq; injuria sese*

sese ut vindicarent, magno numero Dom. anno MCCCCLXXVII *(fractis tum vehementer adversis aliquot præliis Burgundi viribus) in Sabaudiam irrumpunt, locaq; aliquot sibi finitima primo capiunt impetu. Estavageum scilicet, Moratum, Avanchesium, Paierneum, Montenatum, Yverdonum, Fondum, Laserranum, Santeruciū, Morgesium & Nyonium. Genevenses autem, repræsentatis florenorum millibus viginti sex, confœderatorum in Helvetiis oppidis partibus aggregantur. Idem quoque Genevensium exemplo factum à Lausanensibus. Quæ paulo post, postridie nimiriū calendas Martias, à Burgundo Sabaudi auxiliis capta civitas, & sui denuo (Burgundo nonis Ianuar. proxime subsecutis ad Nanceium, infami detestandaq; Nicolai Campobachii nobilis Neapolitani, hominū quos unquam terra tulit scelestißimi, perfidia, cæso) emptione facta juris, Domini tandem anno* MDXXXVI, *Bernatum amplexa religionem, eorum se voluntati permisit. Romontii quoq; comitatus loca omnia sua tum fecere potestatis Helvetii, eaq; hactenus, paucis admodum demptis, retinent; nequicquam Sabaudo cæterisq; principibus finitimis, quibus eorum inter se confœderationes viresque vehementer sunt suspectæ, ea ad se trahere conantibus. Cæterum ad Genevæ quod attinet comitatum,*

eam

eam rem altius paulo (inquit porro Voisinus) repetamus necesse est. Cum Sabaudiæ principum imperium arctioribus adhuc circumscriberetur limitibus, neque dominationis insolentia ultra eos se efferret, privato Genevenses principi, quem comitem appellabant, paruisse constat, at invitos satis; adeo ut loci illius episcopo (qui plenum in ipsam civitatem, pro recepto apud Germaniæ populum more, ubi, quod & in plerisque Galliæ obtinet locis, ecclesiastici ordinis proceribus fere omnibus concessum id videmus, imperium sibi arrogabat) nihil non moliente, ut, libertatis longe majoris spe eorum animis injecta, suæ eum populum subjiceret potestati, minus illi essent obsequentes. Invenire etiamnum hodie est tabulas aliquot pervetustas, ex quibus patet, Archiepiscopo Viennensi componendi exortam inter Humbertum præsulem, & Aimonem comitem controversiam, salutis anno MCXXIIII, *demandatam provinciam. Cæterum Præsule illo fato functo, qui in ejus successit locum, ad Fredericum Imperatorem eo nomine primum profectus ilico, supremo ab eo dominatu in civitatem illam donatur, ea lege ut comitis eam possidens titulo, nullius mortalium præter imperatoris respiceret imperium. Comes Imperatorem gravioribus alibi negotiis satis implicatum ratus,*

ne Sabaudiam Sabaudumq; posset respicere. præsuli negotium facessere non destitit. Duravit aliquamdiu inter eos qui hos subsequuti sunt comites præsulesque altercatio hæc, donec tandem comes Guilelmus, quod gravibus præsulem imperii clientem injuriis affecisset, ab imperio proscriptus & bonis, quæ episcopi beneficio poßidebat, privatus fuit. Verum præsule illo è vivis sublato, cum nihilominus Genevensi populo Guilelmus comes molestus esse pergeret, Moriennæ comitis, principis finitimi, (cujus posteri Sabaudiæ primum comites, inde duces dicti fuere) opem adversus eum implorare coactus fuit. Moriennēsis eam ampliandi imperii sui nactus occasionem, Genevensi superato, ditionis suæ fines ad Genevēsis oppidi portas usq; protulit, locaq; ea omnia, quæ Genevensi hactenus paruerāt, metu partim, partim armis, sub imperium suum venire coëgit. Quin eo non contentus rerū successu, sed majora longe animo moliens, quos in bellū illud fecerat sumtus, ab episcopo populoq; Genevensi repetebat. Illi territi, præterquam quod gerendo bello non sufficiebant, timore etiam incusso ne cum Moriennensi in gratiā tandē (cui erant infensißimi) comes rediret, re in deliberationē controversiamque deducta, & variis dictis sententiis, Moriennensi tandē summā imperii, & quicquid comiti in civitatē Genev.

 juris

juris hactenus fuisset, deferunt. Sed ejus dominationis capti protinus satietate canonici civesque Genevenses, quod pejus se ab eo quam à vetere domino haberi tractariq; dicerent, queruntur fortunæ commutationem, & veteris in se domini indulgentiam (instigantibus qui gloriæ Amadei obtrectabant) requirunt. Mutato itaque consilio, quem principatu paulo ante dejecerant, revocant denuo. Sed maximas illum, quibus urbem invaderet, adducentem copias, loco illi præsidio à Sabaudo relicti milites, profligarunt, supplicioque de iis qui ex civibus cum illo clam conspirarant sumpto, eorum domus funditus evertunt. Stetit altercatio hæc, quamdiu utriusque posteri, exstinctisque demum cum universa stirpe comitibus, finem habuit. Cæterum comitibus illis sublatis tandem, cum graviter ferret Amadeus, ejus nominis comes Sabaudiæ sextus, episcopi authoritatem super suam esse; potentiæ avidus, ut legati seu vicarii imperii munere in subjectis sibi ditionibus fungeretur, à Carolo eo nomine quarto Imperatore obtinuit, quo per eam scilicet occasionem præsulem oppidanosque sibi subjiceret: sed illi animis obstinatissimis pro libertate sua niti, & veteres illas comitum Genevensium renovare denuo querelas; donec tandem Sabaudiæ dux primus Amadeus, Mar-

thini

thini ejus nominis quinti Pontificis maximi beneficio munereque, plenum atque merum in civitatem agrumque Genevensem jus obtinet. Quæ res cum maximis graviſsimiſque diſsidiis occaſionem annis jam aliquot præbuiſſet, eum tandem, Carolo duce Sabaudiæ ſceptra tenente, habuit exitum, ut ejus principis, optimi licet, in univerſum excuſſo jugo, religionem quoque una cum domino, anno à partu virginis M D XXXVI, *Genevenſes mutarent. Hactenus Lancelotus Voiſinus.* Taurini tandem Emanuel Philibertus dux (eo unde digreſſi ſumus, ut redeamus) ſæculi hujus anno octuageſimo, menſe Ianuario, ſupremum, multis fortibus factis gloria militari illuſtris, explevit diem, Carolum Emanuelem filium, ut bonorum, ita & virtutum omnium relinquens hæredem; Vercellis cum ingenti exequiarum pompa elatus, paternoque ſepulchro illatus fuit.

De Carolo eo nomine quarto.

CArolus eo nomine quartus, Emanuel cognominatus, Sabaudiæ dux undecimus, Pedemontii princeps, Suſæ marchio, Moriennæ Tharenteſiæ, Briſgoiæ, Breſſæ, & Genevæ comes, ſæculi hujus anno ſexageſimo primo natus, Emanueli Philiberto patri, principi longe maxi-

mo, anno octuagesimo succedit: octuagesimi autem octavi extremo Carmaniolam Salutiumque (quæ annis aliquot rex Gallus tenuerat oppida) invadit capitque, & quidem optimo (uti ajebat) jure. Facta quippe anno ejusdem sæculi quinquagesimo nono (uti diximus) inter ejus nominis secundos, Philippum & Henricum, Hispaniæ illum, Galliæ regem hunc, pace, cum Emanuel Philibertus, Caroli pater, Henrici regis sororem Margaretam uxorem duceret, convenerat inter cætera, ut Sabaudo Gallus rex adempta proximis viginti tribus annis, quibus bellum cum eo gestum fuerat cruentissimum, loca omnia in matrimonii hujus gratiam restitueret; urbibus aliquot Carmaniola Salutioque inter cæteras demptis, quas tantisper Gallus rex possideret, dum prolem Margareta soror ejus Emanueli pareret, traditurus tum & illas. Nato itaque Carolo hoc, cum monitus aliquoties à Sabaudo Gallus rex, civitates illas sibi ut ex pacis illius legibus tradere vellet, surdas hactenus præbuisset aures; subiit tandem Caroli ducis animum impetus, ea loca oppugnandi. Cujus rei semper cupitæ, oblatam per bella civilia, quibus misere tum Gallia laborabat, occasionem, & alii vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat, Philippi

præ-

præsertim Hispaniarum regis, regum sui sæculi longe potentissimi, soceri sui, subnixus auxiliis. Cæterum quæ post expugnata ea loca, in Sabaudia Provinciaque inter Galliæ regem (cui se Genevenses, cujus ille populi patrocinium in se suscepit, junxere) Sabaudumque infestissimis hactenus animis, varioque eventu, nunc ad hunc, nunc ad illum inclinante fortuna, gesta bella sunt, quoniam neminem mihi hactenus legere contigit, qui bona cum fide calamoque incorrupto, literis ea mandarit, aliis, quibus ad ejus rei veritatem (quæ, prout hæc, proh dolor, tempora sunt, haud facile ad nostras pervenire potest aures) indagandam plus erit otii, plus oportunitatis, describenda relinquo; præsertim quando quem ea bella exitum habitura sint, in unius soliusque Dei manu arbitrioque sit positum. Poterunt illi ex professo eam rem tractare, fæliciusque multo pertexere. Mihi satis est quod quæ mei potissimum in suscepto opere hoc fuere propositi institutique executus sum: si assecutus judicet æquus benevolusque lector; quem præmonitum velim, me neminem mortalium lædendi offendendive caussa hoc suscepisse operis, sed ut gentis nobilissimæ vetustissimæque originem atque propaginem posteris tradendo,

honeſto liberalique otio in hac vergente ætate mea tempus fallerem. Si alicubi forte aberrarit calamus (quod præter voluntatem tamen meam erit) humanæ id fragilitati facile condonabit, quiſquis ſe atque me hominem eſſe meminerit. Qui aliter affectus ſit, tantum ejus ego judicio, quantum ſapientiæ tribuo.

LAMBERTI VANDER-BVRCHII

SABAVDORVM

Ducum Principumque

HISTORIÆ GENTILITIÆ,

Liber Alter.

Sive minorum natu in gente Sabaudica ſtirps, & poſteritas.

THOMAS Sabaudus, Flandriæ ab uxore priore comes, Thomæ Sabaudiæ comitis & Beatricis Genevenſis (Flandriæ annales Margaretam appellant, & Fuſtenaiſi reguli filiam fuiſſe ajunt) filius tertiogenitus, multis præclariſque animi atque corporis dotibus præditus princeps, atque ubi

res

res poſceret manu ſtrenuus, Pontificis Romani adverſus Fredericum Imperatorem, cauſſam una cum Philippo fratre (cui Lugdunenſi, Pontificis beneficio, archiepiſcopo, Sabaudiæ tandem comitatus obvenit) egregie fortiterque armis tutatus, Lugdunum uſque in Galliam, Imperatoris conſpectum congreſſumq; fugientem Pontificem deduxit. Cujus longe gratiſſimi officii reſpectu ab eodem Pontifice Innocentio eccleſiæ magnus Confalonnierius (ita ſupremum illum appellant magiſtratum) & patrimonii Romani factus fuit adminiſtrator, natamque ex Innocentii Pontificis fratre Petro Lavaniæ comite filiam Beatricem, uxorem duxit, priore uxore Ioanna Flandriæ comite fato functa. Ioannam hanc Flandriæ comitem uxorem cum ducturus eſſet, convenit inter cætera, ut ſi Thomam Ioannæ ſuperſtitem eſſe contingeret, librarum Pariſienſium monetæ Arteſianæ millia annua ſex Thomæ ex Flandriæ proventibus penſitarentur, utque vectigalis publici urbis Montenſis in Hannonia annuæ penſiones illi cederent. Sed Margareta Ioannæ ſoror, ſtatim ut, ſublata ſorore, rerum potita eſt, repræſentatis in numerato librarum (quas Tournoiſias appellant) millibus ſexaginta, annuam eam omnem penſio-

nem redemit. A divo Ludovico Galliarum rege non ante in clientelam receptus est, quam ubi quæ inter regem, prioremque Ioannæ maritum Ferdinandum, & Ioannam ipsam salutis anno M CC XXV convenerant, rata grataque habuisset. Rimini, Vrbini & Camerini regulos Pontifici minus obsequentes, imperium ejus agnoscere, ejusque jussis parere coëgit. Supremum tandem sæculi illius anno quinquagesimo primo diem obiit. Lugduno, eo è vivis sublato, migrans Pontifex, fratri ejus Philippo patrimonii Romani curam administrationemque mandat. Crediderim Thomam hunc filium inter cæteros habuisse Philippum Moreæ principem, sed id affirmare non ausim. Nihil enim ea de re certi hactenus comperio.

Thomas Sabaudus Pedemonti princeps, Thomæ proxime ante positi ex Beatrice Lavania uxore posteriore filius, ab Humberto Delphino Viennensi ejus nominis primo, salutis anno M CC LXXXVI, dum Amadei, Sabaudiæ, concessu fratrum, comitis, partes tuetur, in insidias pertractus, pugnans trucidatur. Est qui Thomæ huic Mariam Portugallam uxorem asscribat, eamq; Ferdinandi Portugalli & Ioannæ Flandriæ comitis (quam Ferdinando è vivis sublato, Thomæ Sabaudo,

baudo, Thomæ hujus patri, nupſiſſe diximus) filiam fuiſſe affirmet, at non recte. Illa enim aut liberis caruit, quæ plerorumque opinio eſt, aut prolem tantum unicam habuit, eamque Mariam, quæ niſi innupta deceſſiſſet, matri in Flandriæ comitatu debuiſſet ſuccedere, eumque in liberos porro ſuos tranſmittere.

Philippus Sabaudus Moreæ (Epirum nonnulli eum appellant tractum, inquit Paradinus) aliquamdiu, mortuo deinde Thoma patre (qui ex Guidona Burgundiæ Palatina eum procrearat) Pedemontanus dictus princeps fuit. In Philippi hujus poſteritate deſcribenda, cum certi nihil occurreret, conjecturis ſubinde utendum mihi fuit. Vixit tempeſtate hac Ioannes Sabaudus, qui ſtrenuam fortemque Amadeo comiti operam navavit. ſed quis illi pater fuerit, hactenus mihi non liquet, neque etiam quas Philippus hic uxores (quas tres fuiſſe ajunt) & quos ex quaque liberos habuerit.

Iacobus Sabaudus, Moreæ poſt Philippum patrem princeps. Quem Amadei Sabaudiæ comitis eo nomine ſexti (cui moriens liberos ſuos commendavit) cognatum patruelem fuiſſe Paradinus ſcribit. Credo dicere voluiſſe ex cognatis patruelibus natos. Princeps fuit

optimus, prudentissimus, & consilio plurimum pollens. Paulo post Philippum filium vivere desiit. Tres illi asscribuntur uxores, sed ignotæ hactenus mihi.

Philippus Sabaudus, Iacobi proxime ante positi filius natu maximus, juvenis potentiæ promptæ, patri suo Amadeoque ejus nominis sexto Sabaudiæ comiti (pessimis Barnabonis Mediolani vicecomitis, & Galeacii ejus fratris consiliis aures, juventa incuriosus, præbens) bellum adolescens, terminos ætatis, & concessa filio egressus, infert. Sed prælio ad Fossanum superatus, paulo post, Deo, quod adversus patrem ausu temerario arma infelix sumpsisset, ultore vindiceque, moritur, & quidem patre superstite. Vxores illi dantur duæ.

Amadeus Sabaudus Moreæ princeps, Philippi superioris frater, Iacobo patri succedit, & illi Ludovicus filius.

Ludovicus Sabaudus Moreæ princeps, Amadeo patri cum successisset, Amadei comitis eo nomine octavi (cujus sororem Bonam uxorem duxerat) tutelam ad se trahere inter cæteros conatur.

Ludovicus Sabaudus Iacobi Amadeique Moreæ principum, illius filius, hujus frater, Ludovicique proxime antepositi patruus, fratre ejus Amadeo in paterna succedente bona, in Amadei comitis

tis eo nomine sexti (qui ei tutor à patre datus) consortio vitam traduxit.

Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus, Thomæ Sabaudi ex posteriore uxore Beatrice Lavania filius, Thomæ Sabaudiæ comitis, & Beatricis Genevensis nepos. Plerique Ludovicum hunc cum eo Ludovico, qui, Amadeo ejus nominis sexto Sabaudiæ comite puero existente, in comitatus procuratione fuit, quique sub Domini annum MCCCXLIII, decessisse scribitur, eundem esse existimant. Sed mihi id nunquam persuaserint. Neque enim quod inter utriusque, Thomæ, nimirum Pedemontani principis, qui Domini anno MCCLI decessit, & Ludovici Amadei sexti tutoris (qui anno demum MCCCXLV fato functus scribitur) obitum, interfluxit temporis intervallum, id permittere videtur. Crediderim itaque Ludovicum illum Ludovici hujus filium fuisse; præsertim postquam Amadei comitis quinti (cui quartus pater) cognatum eum fuisse Paradinus scribat. Sed hac de re ad Amadeum quartum plura.

Ludovicus Sabaudus Vaulxii post Ludovicum patrem regulus eo nomine secundus, cui uxores duæ.

Guilelmus Sabaudus Thomæ comitis Beatricisque Genevensis filius quintus, Amadei

Amadei tertii frater. Valentianus in Delphinatu ab Innocentio quarto Pontifice in Thomæ fratris gratiam renuntiatur præsul. Quo munere præclare admodum dum fungitur, veneno, æmulorum quorundam summa perfidia, Assisii (quæ Vmbriæ civitas) tollitur. Delatumque in Sabaudiam defuncti corpus, in Altecombano monasterio tumulatur. Accidit id Domini anno MCCXXIX. Princeps fuit optimus, liberalissimus, & morum ea elegantia, ut mortalibus omnibus longe esset gratissimus, nobilitati, & sui ordinis hominibus præsertim. Leodicensis quoque, Gregorio nono Pontifice renuntiante, præsul Guilelmus hic factus, cum Waleramo Limburgensi duce grave gessit bellum, sed Thoma Sabaudo fratre ejus maximas in auxilium ejus adducente copias, armis protinus positis, pacem cum Præsule Waleramus dux fecit.

Amadeus Sabaudus, superioris Guilelmi frater, cum perpetua usus invaletudine, administrandæ reipublicæ minus esset idoneus, in castellum quoddam ad lacum Lemanum, cui Chillonio nomen, secessit. Pietati autem se totum tradere cum destinasset, in Pennis (Villam novam ad eundem lacum Lemanum oppidum hoc appellant) ædiculam sacram, & ex-

& excipiendis qui Romam iter illac peregrinationis caussa instituerent, mortalibus nosocomium exstruxit. Illi sacerdotes qui Deo assidue sacra facerent, huic homines pietati totos addictos, qui pauperum sedulam gererent curam, eorumque morbos ulceraque curarent, præfecit. In nosocomio hoc lepræ deprecaturus morbum (in quem propendere videbatur) reliquum traducens vitæ, anno tandem salutis M CC XLVI decessit. Alii in rupe quadam medio inter fanum divi Mauricii & Moncellum loco, in quam, æde sacra exornatam, Chillonio relicto, cum vitæ sibi finem imminere videret, se receperat, supremum egisse diem, & in nosocomio, quod exstruxerat, sepultum referunt.

Bonifacius Sabaudus, Thomæ Sabaudiæ comitis filius septimus, Amadei Guilelmique, quorum proxime meminimus, frater, sacrarum literarum studio à puero deditus, tantos mox fecit profectus, ut cæteros ea tempestate, scientiæ illius peritia præemineret, & Cantuariensi in Anglia mereretur donari archiepiscopatu. In quo se vitæ genere ita gessit (aderant etiam illi modestia ac forma principe viro digna) ut regi & populo Anglico universo esset admirationi, vehementerque à mortalibus omnibus dili-

gere-

geretur juxta atque coleretur: præsertim cum ita eum formasset natura, ut admiranda incredibilique corporis pulchritudine sui sæculi viros omnes superaret, Absolonemque eum, tanquam juventutis Sabaudicæ pulcherrimum, vulgus appellaret. Cum jam annis aliquot in Anglia se tenuisset, fratrum suorum, natalisque soli revisendi captus desiderio, in Sabaudiam, trajecto Oceano, cum magni nominis regulis aliquot Anglis ad Amadeum comitem fratrem venit. Ibi opinione diutius hærens, ut amplissimis monimentis nominis sui memoriam patrio in solo perpetuaret consecraretque, ædes aliquot supra modum magnificas, arcesque præterea duas locis amœnissimis, in summo civitatis Rossillonæ fastigio unam, ad Vginetum alteram, maximis sumptibus exstruxit. Cæterum dum ægre à carissimo fratre avellitur, viri aliquot nobilissimi ex ejus comitatu cum primariæ Sabaudicæ nobilitatis fœminis matrimonia contraxere. Erant inter hos quidam ex gente quam Holandicam Angli appellant, à quibus Crecherelli, Dancrescherei, Saixeique, veteres claræque in eo tractu familiæ, descendere. Ad archiepiscopatum tandem suum ingenti gloria reversus Bonifacius, castissime sanctissimeque (ad stuprum à mulieribus nonnul-

nonnullis, quæ in eum exarſerant, quas forma magis quam caſti commendabant mores, importunius ſæpius ſollicitatus licet) quod reliquum fuit vitæ in ea functione traduxit, puellaſque complures inopes, at pudicas, honeſtis adoleſcentibus (qua in pauperes erat liberalitate) collocavit. Salutis tandem anno MCCLX, tædio curarum feſſus, conceſſit vita, mortem ejus effuſiſſimis lachrimis amicis civibuſque proſequentibus. Defuncti exuviæ in Sabaudiam delatæ, majorumque ejus in monaſterio Altecombano illatæ monimento, plurimis claruere miraculis.

Ianus Sabaudus Genevæ comes, Baſgei marchio, Ludovici Sabaudiæ ducis ſecundi filius.

Ludovicus Sabaudus, Genevæ comes, & Cypri ab uxore rex, Ludovici Sabaudiæ ducis ſecundi, & Annæ Luſignanæ, cui Ioannes eo nomine ſecundus Cypri rex (ex quo Carola Ludovici uxor nata) frater, filius regno ab uxoris fratre notho Iacobo exutus, Ripallico ſe monaſterio in Sabaudiam reverſus mancipat, ubi vitæ reliquum ſanctiſſime peregit, & ſalutis tandem anno MCCCCLXXXI pridie calendas Martias liberis carens decedit.

Iacobus Sabaudus Rhomontii (ſeu

Romon-

Romontii) comes, Ludovici Sabaudiæ ducis ſecundi filius fuit. Quem egregiis majoribus, & fraterna imagine fulgentem, aureo Burgundiæ dux Carolus (cui regium genus, & pace belloque clara origo) vellere donavit. Quin auctoritate & gratia apud Carolum cum vigeret, infauſtum illud ſibique fatale adverſus Lothatingiæ ducem Renatum Helvetioſque Carolus ſuſcepit diſſidium, quod raptu pellium ovinarum modicis principiis, per arma tandem & acies exercitum finitumque fuit. Cæterum Carolo duce ad Nanceium cæſo, Maximiliano Romanorum regi ſtrenuam fortemque navat operam, Maubonium caſtrum munitiſſimum, latrociniis fecundum (unde arta finitimis res) ſingulari fortitudine, compulſis ad deditionem prædonibus, Maximiliani denuo imperio adjicit. Sed diu Cæſari gentique Burgundicæ fidus, & Burgundicis (uti oſtendimus) armis defenſus, deficientibus à Maximiliano Cæſare Flandris, Gandenſium factus dux, hoſtilia etiam adverſus Maximilianum gentemque Burgundicam induit. Inde in Caroli octavi Galliarum regis (qui ſorore ejus genitus erat) concedens partes egregia erga gentem Burgundicam merita rebellis fœdavit. Ducta ſalutis anno MCCCCLXXXIII Maria Lutzenburgica ſoro-

ſororis ſuæ Margaretæ filia, ſæculi illius anno octuageſimo ſeptimo apud Veromanduos in Hera arce ſua ſupremum obiit diem.

Renatus Sabaudus, Beauforti & Villarſii comes, Franciæ poſt Arthurum Goiſerium Boiſiii dominum, anno M D XVIII. magnus magiſter, & Provinciæ prorex, filius fuit nothus Philippi Sabaudiæ ducis ſeptimi. Qui in prælio ad Papium anno ſæculi hujus XXIII. commiſſo, captus, ex vulnere ibidem accepto, paulo poſt decedit.

Claudius Sabaudus Tendii comes; Renati Sabaudi, & Annæ Tendiæ filius primogenitus, Provinciæ poſt patrem præfectus, moritur anno ſalutis M D LXXII. uxores habuit duas.

Horatius Sabaudus Tendii, & Somerivei comes, Claudii proxime antepoſiti filius natu maximus, Provinciæ, patre, religionis illi (ut aiunt) incuria objecta, & quod partes regi diverſas foveret, proturbato, præfecturam corripit. Sed illo paulo poſt patrem fato functo, Caſparum Sauxium Tavaneſi dynaſtam, & Franciæ Mareſchallum rex ſuffecit.

*** Sabaudus Cipierrii regulus, Claudii Horatiique proxime antepoſitorum, illius filius, hujus frater, ad forum Iulii ſalutis anno M D LXVII. à Ponti-

ficiis annos natus viginti, adolescens trucidatur, ut author is qui de statu religionis, & reipublicæ in regno Galliæ commentarios scripsit. Bellesorestus, & Lancelotus Voisinus authores sunt, Cipierrium Caroli noni Galliarum regis juveniles rexisse annos, & ex balnis Leodiensibus reducem decessisse. Sed crediderim illum, alium ab hoc fuisse, si verum sit ætatis anno vicesimo fuisse trucidatũ.

Honorius seu Honoratus (Horatius aliis) Sabaudus Villarsii comes (marchionem appellant alii) Renati Sabaudi, & Annæ Tendiæ filius secũdo genitus, Gasparo Colinio in Admiralatũ succedit, quo se magistratu in Caroli Lotharingi Mennæ ducis, generi sui gratiam, tandem abdicat. Prælio eo quod ad Moncontourium v. nonas Octobreis anno post natum Dominum MDLXIX, inter Pontificios, quibus Andius dux, & reformatos quibus Admiraldus præerant, commissum, quo cæsi fugatique reformati, Honorii hujus singularis apparuit virtus.

Philippus Sabaudus Genevæ comes, & Nemoursii, Francisci Galliarum regis eo nomine primi beneficio, dux. Mortua quippe Philiberta Sabauda Philippi sorore, cujus maritum Iulianum Medicem eo ducatu rex Franciscus in Philibertæ gratiam donarat; Philippum hunc avun-

avunculum ſuum eodem donat. Filius fuit Philippi ducis ejus nominis ſecundi ex uxore poſteriore. Sunt (inter quos Belleforeſtus, & is qui nuper Borboniorum ſtemma publicavit) qui Philippo huic nuptam fuiſſe dicant filiam Renati ducis Alençonii, eique ducatum Nemorſium in dotem datum, originemque ab ea trahere Nemourſii nunc ducem, & Genevæ comitem. Aut priorem hanc uxorem Philippus habuit, aut falluntur, quod magis crediderim, graviter illi. Duas enim filias Renatus habuit, unam Franciſcam ſeu Ludovicam appellatam, nuptam bis, Franciſco Longevillæ duci, & Carolo deinde Borbonio duci Vindocinenſi; alteram Annam, cui vir Guilelmus Montisferrati marchio. Errori occaſionem dedit, quod Franciſca major natu filia Ludovico Arminiaco Nemourſio ſeu Nemorenſi duci pacta fuerat, at non nupta. Nemourſius hic comitatus in Caroli Navarræ regis (qui malus dictus) ejus tum loci comitis, gratiam, à Galliarum rege Domini anno MCCCLXXXVIII, ducatus factus fuit.

Philippus Sabaudus Nemourſii dux, Philippi Nemourſii ducis & comitis Genevenſis Carolæque Aurelianenſis filius, Philippi Sabaudiæ eo nomine ſecundi ducis nepos, Annam Eſtenſem ſalutis

anno MDLXVI. uxorem duxit, postquam pro ea judicasset Pontifex adversus Renati vicecomitis Rohanensis sororem. Quæ Garnachea dicta, filium habuisse scribitur, quem, materno alioqui cognomine notum, Nemoursii Protestantes appellarunt principem: nuptiisq;, quæ ad divum Maurum Fossesium prope Lutetiam Parisiorum celebratę, Galliarum rex Carolus eo nomine nonus interfuit. Decessit hic circiter annum Domini MDLXXXVII.

COMITUM DUCUMQ. SABAUDIÆ SERIES.

	Obitus.
I. *Beraldus* Mauriennæ primus dominus.	1027
Catharina Palatina Schirensis.	
II. *Humbertus* primus.	1077
Adelis Segusiani marchionis filia.	
III. *Amadeus* primus	1078
Ioanna Burgunda.	
IV. *Humbertus* secundus.	1609
Laurentia Venicia.	
V. *Amadeus* secundus.	1654
Gertrudis Lotharinga.	
Guigonia Albonia.	

Sibylla

	Obitus.
Sibylla Matiſconenſis.	
VI. *Humbertus* tertius.	1201
Mathildes Flandra.	
Anna Salingea.	
Pernella Burgunda.	
VII. *Thomas* comes tertius.	1233
Beatrix Genevenſis.	
VIII. *Amadeus* tertius.	1246
Anna Albonia.	
Cecilia Provincialis.	
IX. *Bonifacius* comes quintus.	1256
X. *Petrus* comes ſextus.	1268
Eleonora Foucignia.	
XI. *Philippus* primus.	1285
Alexia Merania.	
XII. *Amadeus* quartus.	1323
Sibylla Breſſana.	
Maria Brabanta.	
XIII. *Eduardus* comes nonus.	1329
Blanca Burgunda.	
XIV. *Amadeus* quintus.	1342
Iolanda Palæologa.	
Catharina Lutzenburgenſis.	
XV. *Amadeus* ſextus.	1380
Bona Borbonia.	
XVI. *Amadeus* ſeptimus.	1397
Bona Biturica.	
XVII. *Amadeus* octavus.	1452
Bona Burgunda.	
XVIII. *Ludovicus* dux alter.	1466

		Obitus.
	Anna Lusignana.	
XIX.	*Amadeus* nonus.	1472
	Ioanna Franca.	
XX.	*Philibertus* primus.	1481
	Blancamaria Mediolanensis.	
XXI.	*Carolus* primus.	1488
	Blancamaria Montisferratensis.	
XXII.	*Carolus* secundus.	1495
XXIII.	*Philippus* secundus.	1497
	Margareta Borbonia.	
	Claudia Brossesia.	
XXIV.	*Philibertus* secundus.	1504
	Margareta Austriaca.	
XXV.	*Carolus* tertius.	1554
	Beatrix Portugalla.	
XXVI.	*Emanuel Philibertus.*	1560
	Margareta Franca.	
XXVII.	*Carolus* quartus.	
	Catharina Hispana.	

MINORVM NATV IN GENTE SABAVDICA SERIES.

T*Homas* Sabaudus Flandriæ comes.	1251
Ioanna Flandriæ comes.	
Beatrix Lavania.	
Thomas Sabaudus princeps Pedemontanus.	1286
Guidona Burgundiæ Palatina.	

Philippus

Obitus.

Philippus Sabaudus Moreæ princeps.

* * * * *

* * * * *

* * * * *

Iacobus Sabaudus Moreæ princeps.

* * * * *

* * * * *

* * * * *

Philippus Sabaudus Moreæ princeps.

* * * * *

* * * * *

Amadeus Sabaudus Moreæ princeps.

Ludovicus Sabaudus Moreæ princeps.

Bona Sabauda.

Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus.

Adelina Lotharinga.

* * * * *

Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus secundus.

* * * * *

Catharina Mediolanensis.

Guilelmus Sabaudus episcopus Valentianus.

Amadeus Sabaudus Guilelmi superioris frater.

Obitus.

Bonifacius Sabaudus archiepiſcopus Cantuarienſis. 1260

Ianus Sabaudus Genevæ comes.

Helena Lutzenburgenſis.

Ludovicus Sabaudus Genevæ comes. 1481

Carola Luſignana. 1485

Iacobus Sabaudus Romontii comes.

Maria Lutzenburgenſis.

Renatus Sabaudus Villarſii comes.

Claudius Sabaudus Tendii comes.

* * * * *

* * * * *

Horatius Sabaudus Tendii comes.

Alfonſina Stroſſia.

* * * * * De la Touria.

* * * * * Sabaudus Cipierri regulus.

Honorius Sabaudus Villarſii comes.

Franciſca Fecenſis.

Philippus Sabaudus Nemourſii dux.

Carola Aurelianenſis.

Philippus Sabaudus Nemourſii dux.

Anna Eſtenſis.

DISSERTATIO De *Statu Politico* SABAUDIÆ.

SABAUDIAE Dux, princeps & Germaniæ, & Italiæ, ſed diverſo reſpectu, nominatur. Germaniæ quidem, quia ad Comitia Imperatoria vocari olim ſolebant Sabaudi. Italiæ autem, quia magnas opes, & loca plurima eâ in regione habet. Quidquid enim Pedemontii nomine venit, in ditione eſt principum Sabaudorum. Certè opum vi, & potentia paucis Italorum Principum concedit. Sed ut ſtatum Sabaudiæ ducum penitius cognoſcamus, nonnulla in anteceſſum videntur præmittenda.

Vt autem Sabaudiæ, qua Galliam attingit, limites hodierni melius intelligantur, poſtremas pacis cum Henr. IV. Gall. Reg. à Sabaudo initæ conditiones hic ex Thuano ſubjiciam: is lib. cxxv. ita ſcribit:

Omnis intra Rhodanum à Geneva urbe tractus, ipſo fluvio comprehenſo, ad ditionem Francicam cum omni jure ſupremi Dominii deinceps pertinet,

tantum pro transitus in Sequanos commoditate, pons Gresini inter Clusuras & Arbiæ pontem, cum designatis aliquot pagis, Sabaudo reservetur: ea lege, ut nullum vectigal imponere aut toto illo tractu ullum propugnaculum exstruere possit. Burgi arx bona fide Regi tradatur, cum tormentis & omni bellico apparatu, & annona trans Rhodanum. præterea Seissellium, Daira, Chaussium, Arlæpons, Chava castellum cum omni sua jurisdictione Regi cedant. præterea Genevensis præfectura cum omni territorio ac pleno jure, sicuti iis Sabaudi decessores usi ac fruiti sunt. quæ omnia regio patrimonio ita lege regni uniantur, ut ab eo alienari deinceps non possint.

Habet præterea Dux Sabaudiæ in territoriis suis multas arces, & loca, tam à natura, quam industria, munitissima; & quidem qua Galliam attingit; Confluentiam in concursu Arcę & Isarę positam ad servandum aditum, ex quo in Tarentasiensem vallem descenditur; inde Miolanum castellum saxo arduo impositum undique prærupto, quod Isarum subjectum respicit; tum Turrem Carbonariam, quæ munitio aditum in Moriennensem vallem servat, in montium faucibus; quæ per convallem porrectæ ad Cenisium montem desinunt: locus est

Beraldi

Beraldi Saxonis primi Moriennæ Comitis & familiæ Sabaudicæ conditoris, primum domicilio, ac postea Thomæ Humberti III F. cunis memorabilis, ad Isaram saxo undique inaccessibili, nisi qua per callem angustum ad Porteriam itur, situs, domicilio præterea Comitum Sabaudiæ, cum primum in hanc provinciam migrarunt, nobilis. Huic subest Aquæ-bellæ municipium. Inter omnes autem arces excellit Monmeliani. arci veteri nova munitio spatiosior circumdata est, quæ summum fastigium rupis, cui imposita est, ambitu suo complectitur, quinque propugnaculis egregie firmata, quorum tria præcipua municipiũ subjectum respiciunt, qua parte & fossam habet: qua, propter Sacri prærupti situm, prominentibus substructionibus muniri non potuit, forcipes artificiosè ducti, qui vice propugnaculorum sunt. ad meridiem Isaram habet, qui in Sabaudiam ulterius perrecturis ponte transmittitur. ab adversa parte altissimis montibus cingitur, ad quorum radices collis imminet vitibus consitus, accessu difficilis. Arx diu inexpugnabilis credita, quam tamen Rex Henr. IV. anno cIↄ Iↄ c expugnavit, subductis in collem illum machinis, quod hactenus impossibile creditum fuerat.

Supe-

Superioribus annis quæstio mota fuit Duci Sabaudiæ, à Duce Mantuano, de prærogativa dignitatis, quam sibi parem cum Sabaudo Mantuanus hodie vendicare conatur: hujus controversiæ occasione anno 2622, ab utraque parte scripta prodierunt, quæ in x tomo Mercurii Gallicè extant, prout in Italia fuerunt impressa; è quorum uno qui à parte Sabaudi prodiit, hæc ad nostrum institutum excerpsimus: Iam sexcentos esse annos, ex quo familia Sabaudiæ rerum potita fuerit in suo Principatu; à Beraldo quippe Saxone XXVII Principes numerari: nimirum XVII Comites, quorum IX simul Duces Chablasii & Augustæ fuerint, & deinceps XI Duces Sabaudiæ: quibus si addantur IX illi Chablasii, omnino XX Duces fuerint; præterquam quod Ludovicus etiam Rex Cypri fuerit. Eadem familia diversis tẽporibus connubio juncta fuit cum summis Principibus, octies nimirum cum Imperatoribus, quatuor quidem orientis, totidemque occidentis; quinquies cum Regibus Franciæ, decies quater cũ Principibus regii sanguinis in Francia, quinquies cum domo Austriaca, (comprehensis Imperatoribus & Regibus:) semel cum Rege Arragonum; bis cum Regibus Castellæ & Legionis: bis cum

Rege

Rege Portugalliæ: ſemel cum Regibus Poloniæ, Angliæ, Scotiæ, Cypri, & Bohemiæ; ter cum Regibus Siciliæ & Ieruſalem.

De potentia Ducis Sabaudiæ vide poſtremum hujus libelli tractatum. Nam qui minutim Ducis potentiam & annuos reditus deſcribere ſategerunt, longe, prudentiorum judicio, infra dignitatem illos deſignarunt.

Sed obiter hic obſervandum, Regem Hiſpaniarum Philippum II, per tabulas dotales inter filiam illius, & Ducem Sabaudiæ, ipſi inter alia promiſiſſe ſexaginta millia ducatorum annuatim percipienda è reditibus Ducatus Mediolanenſis; itemque octo millia ducatorum, annuatim percipienda è vectigalibus urbis Neapolitanæ; quæ utraque anno cIↃ IↃ c XIV Dux conqueritur aliquot annis ſibi minime fuiſſe ab Hiſpano perſoluta; videlicet ſexaginta illa millia ducatorum jam tum ab annis octo; octo autem millia hæc jam ab annis quatuor aut quinque occaſionem dederunt huic rei diſſidiis inter Regem & Ducem; quæ potiſſimum originem ſumſerunt è bello, quod Dux Sabaudiæ movit Mantuano in Marchionatu Montisferratenſi. nam cum Rex Hiſpaniæ Mantuano faveret, eique per Gubernatorem Ducatus Mediolanenſis

nensis auxilium ferret, odium inter hos Principes jam ante è variis causis natum, in apertum bellum erupit. cui cum aliorum Principum interventu finis esset impositus, animi tamen exulcerati, numquam penitus reconciliari potuerunt: querebatur enim Dux se ab affinibus suis minus amicè habitum, quinimo cōtra æquitatem ad iniquas conditiones urgeri, & pæne cogi; quarum præcipuæ erant, ut Dux filiam suam Mantuano hosti suo, nondum rite conciliato, in uxorem traderet; & conditionibus, quæ in pacis confectæ tabulis pactæ fuerant, nōdum plene præstitis, omnes suas copias dimitteret: quibus addebat, filium suum primogenitum in Hispania indigne & minus decore habitum; sibique pensiones annuas præter jus fasque jam multis annis detineri; & alia hujuscemodi. Quid multa? numquam ab illo tempore ipsi bene cum Hispano convenit, sed semper aut infida & suspiciosa pax inter illos viguit, aut apertum bellum fuit.

Præter autem Provincias, quas Dux Sabaudiæ actu possidet, jus sibi competere asserit; primo in urbem Genevensem: argumenta illius, cum Genevensium refutatione, egregie explicantur à Thuano lib. cxxv, ad annum cIↄ Iↄ c. quæ tractatio quia prolixior est, eo lectorem remitten-

mittendum putavimus. Secundo in Marchionatum Montisferratensem. rationes paulo post explicabimus, cum de Mantuano Duce agemus. Tertio in Achaiam; Phllippus enim Sabaudus, Thomæ tertii filius, filiam Principis Achaiæ, nomine Iamben, uxorem duxerat, ex qua filium Iambum suscepit, qui Princeps Achaiæ factus, Amadeum filium & principatus hæredem reliquit, quo (sicuti & fratre illius Ludovico) sine liberis defuncto, Regina Siciliæ tanquam feudi domina jus sibi in principatum arrogans, jus suum militum Rhodiorum Magistro cessit, Rhodiis denique Turcarum Imperator una cum Insula principatum abstulit. Quarto in Regnum Cypri & Hierusalem, idque variis argumentis; quæ hic prolixe recensere nihil opus est, cum Turca utroque jam potiatur.

Non possum autem quin paucis hic Dynastæ Bobiensis Vasalli Ducis Sabaudiæ faciam mentionem. Hannibal Grimaldus, Comes & Baro Bobiensis, anno 1617, ob bellum, quod inter Ducem Sabaudiæ & Regem Hispaniarum gerebatur, se sub protectionem Regis Galliarum dederat; & bello jam extincto numquam in gratiam Sabaudiæ Ducis redire potuerat. verum Dux per Senatum Nicensem causam illius cognosci voluerat. à quo

à quo cum esset condemnatus, una cum filio suo, & bona illius omnia fisco Ducis addicta: Dux per Gubernatorem Niceæ eundem capi & capite plecti curavit, & ingentes opes, tam in parata pecunia, quam monilibus & supellectile, quæ in castellis illius Ascros, Thodon, Tourette, & aliis, inventa fuerunt, eripuit. Varii de hoc judicio & supplicio sermones fuerunt. Nam multi contendebant, filium, qui in Gallia filiam Vice-Comitis Tavanes & Ducis-Maynii neptem uxorem duxerat, paternis bonis exui non debuisse. Et à Duce Maynio & aliis affinibus & amicis Comitis libellus Duci Sabaudiæ fuit oblatus; quo petunt, filium in bona, quæ progenitores illius jam supra sexcentos annos possederant, restitui. 1. Quia progenitores tam bene de Ducibus Sabaudiæ meruere, ut unius culpa huic obesse non debeat. 2. Præsertim quia hic numquam Hispanorum partibus favit, neque parentis sui scriptis aut factis consensit, imo potius obstitit quãtum valuit. 3. Quia iniquum est, filium propter parentis delictum bonis iis privari, quæ à majoribus per substitutionẽ descendunt. 4. Quia pœna mortis sufficere debet; & Principibus familiare est, filiis innoxiis bona paterna relinquere aut certa conditione restituere. 5. Propter

pter amplissimas & potentissimas familias, quas hic filius, tam à parte matris, quam uxoris, attingit; &c. Dux autem Sabaudiæ respondit, filium non minus nocentem fuisse quam patrem, & utrumque legitimo & justo judicio condemnatum: licet nequaquam novum sit in criminibus læsę Majestatis, etiam hæredes & descendentes propter delicta majorum puniri.

Porro eorum quæ Comes Bobiensis cũ Hispanis egerat præcipua capita hæc sunt. Anno 616. 1. Rex Catholicus Comitem & successores illius, atque subditos, recipit in patrocinium, illosque contra D. Sabaudiæ & omnes omnino Principes proteget & defendet; vicissim Comes partes Hispanicas sequetur adversus quoscunque. 2. Rex Catholicus daturus est Comiti 4000 militum, & argentum ad totidem conducendos; & Comes promittit intra trimestre spatium Regi tradere civitatem, arcem & Comitatum Nicæensem: Rexque Comitatum & subditos omnes Comiti tanquam Domino absoluto relinquet, excepta solum civitate Nicæa, Villa franca, Sospettò & duobus aut tribus aliis locis; quorum tamen Comes & Successores illius perpetuo Gubernatores existent. 3. Rex Cathol. annuatim & in perpetuum Comiti

pendit 20 mill. coronatorum. 4. Comes à Rege accepit per deputatos suos 22 mill. coronatorum. Cum autem aura hujus rei ad aures Gall. Reg. accidisset, & Comitem monuisset ne se cuiquã præterquam sibi addiceret, pœnitere facti videri voluit, sed nihilo secius cum Hispanis egit, & etiam quædam in præjudicium Galliarum Reg. clam molitus est: quæ hic referre longum esset; plenius autem commemorantur in confessione D. Honorati Malbequii, quam Auctor Mercurii Gallici tomo VII inseruit. Quid multa? Comes Bobiensis hoc pacto se suosque perdidit; & Dux Sabaudiæ compos est factus illius Comitatus, qui inter Galliam & Sabaudiã, qua Nicæensem provinciã attingit, pene medius est.

Absolvam rem omnem verbis Boteri. Ait ille: Dominium Ducis Sabaudiæ patet in longitudine ad 330 miliaria Italica, initium faciendo à finibus Comitatus Burgundiæ, Bressæque progrediendo ad fluvium Sesiam supra Vercellam, ejus latitudo est 160 miliarium, incipiendo à monte S. Bernhardi, & valle Augustæ, ad mare Ligusticum usque ubi est Nicæa provinciæ, vulgò Nizza en Provenza, talisque est ejus forma, ut in ambitu nongenta miliaria comprehendat. Totum hoc dominium ad Orientem

videt

videt ſtatum Mediolanenſem, & Marchionatum Montisferrati: ad Occidentem ei eſt fluvius Araris, vulgò la Saone, & Liber comitatus Burgundiæ: à Meridie jungitur Provinciæ & Delphinatui, & Liguriæ, Comitatuſque Niceæ alluitur mari Liguſtico: ad Septentrionem habet Helvetiam. Dividi poteſt dominium Ducis Sabaudiæ in partes duas, ſicut & Alpes id dividunt: in Sabaudiã nempe & Pedemontium. In Sabaudia ſunt Epiſcopatus Tarentaſienſis, Maurianenſis, & Beleienſis, habetque Dux dominationem Epiſcoporum. Sunt quoque in Sabaudia tres arces ſive caſtella, vulgo dicuntur Bourg en Breſſe, Mommelian, Nuntiata. Sabaudiamq; inhabitant quingenta animarum millia. Solebat Dux ſtipendia largiri aliquot turmis equitum levioris armaturæ, Sabaudis, qui ſe ſtrenuè gerebant in præſidiis Breſſæ, & Chamberiaci, ſed Dux, ut ſumptus, quos in eam militiam faciebat, belli tempore melius collocaret, omnes illos milites dimiſit. Nobilium virorum Duci feudatariorum magnus eſt numerus, qui ſe in armis exercent, quod ſæpè cum Francis bella geſſerint Sabaudi. Pedemontium nihil ſimile cum Sabaudia habet. Hæc enim montoſa eſt: Pedemontii autem pars maxima plana æqualiſque eſt, aſpe-

ctu jucũda, nec solùm delectat ejus amœnitas visum, sed ejus campi fertilitate eximii, multum lucri adferunt colonis. Frumenta enim suppeditat Sabaudiæ & Helvetiis, aliquandoque Genuensibus, quod nisi faceret; vili in Pedemontio vivi posset: sed dicti vicini adeò magnam annonę copiam inde petunt; ut ipsum Pedemontium penuria aliquando laboret, acciditq; ut frumenti saccus, qui scuto aut nummo aureo & semi venundari solebat, aut ad summum duobus, scutis aureísve nummis tribus, aliquandoque quatuor væneat. Pedemontio includitur Ducatus Augustæ, vulgò Duche d'Aosta dictus, continet is magnum arcium numerum: feudorum quoque quæ nobiles possident: singuli horum non magnis pollent divitiis, sed omnes simul magnas possident opes. In Pedemontio sunt quoque territoria Vercellense, Canavense, Comitatus Nicæę. Suntque in eo septem civitates, Augusta nempe, quã ædificavit Augustus, ab eo nomen est adepta: munita haud est Augusta, sed pulchris valdè muris cincta: secunda civitas Vercellæ dicitur: tertia Inurea: quarta appellatur Asta: quinta Mondevium: Nicæa sexto loco numeratur: septima Laurinum, vulgò Turino nomen est, hæc Archiepiscopi sedes est, sæpeque hîc

hic versatur Dux. In Pedemontio septingenta millia incolarum sunt, quorum numerus quotidie major fit: hic populus haud vilis est, sed multi eorum strenui sunt milites, sed pauci artibus mechanicis incumbunt, nec eas magni faciunt, sufficere sibi putant victum & amictum, in eo imitantur nobiles, qui mercaturam haud exercent, quamvis commoditate, quam Padus fluvius eis offert, mercaturam cum Mediolanensis status incolis, multarum civitatum ad ripas Padi sitis exercere possent, imò & cum Venetis: sed hoc ipsi non curant, extraneos autem mercatura telæ, canabis, lanæ, & pauci serici, magnas simul parare divitias: dici itaque posset, quod quidquid mercatores lucrantur, id eis à Pedemontanis dono dari, quod ipsi id parare possent, si vellent: Pedemontani in id solùm incumbunt, ut penuarium probè sit instructum, utque lautè vivant, ipsique artifices mechaniciq; ferina carne, aliisque preciosis cibis vesci volunt: dici itaque potest, Pedemontanos quidquid habent, insumere in luxum: Ducem id quidem malè habet, doletque ipsum, quod magis industrii non sunt, offertque ipsis modum exercendi mercaturam, consequendique lucrum: aquæ ductus fieri curat, omniaque tentat, ut somnum

eis excutiat. In Pedemontanis industria requiritur, sed id obedientia erga suum Principem pensent, vitæ quoq; innocentia: sunt enim adeò simplices mansuetiq;, partim naturali instinctu, partim timore fisci, ut amanter quieteq; inter se vivant, raraque sint inter ipsos homicidia vulneraque. Habet Dux plus minus viginti virorum millia selectorum, qui armis instructi sunt, nempe partim pectoralibus, partim sarissis sclopetisque: sunt divisi sub Capitaneis, qui alios superiores agnoscunt, ii vulgò Coronelli dicuntur: hi milites semper se exercent, fiuntque eorum lustrationes certis temporibus. In Pedemontio numerantur plus quàm octingentæ arces, quæ nobilibus in feudum sunt concessæ, feudatariorumque communi voce, plus minus septies mille esse dicitur, sique ij præstarent quod debent, tenenturque facere, esset Dux Sabaudiæ potens admodum, is habet ordinariè tres Triremes instructas.

OPES.

Reditus Ducis Sabaudiæ ordinarii extraordinariique accedunt ad quingenta aureorum millia, nempe vectigal salis 50000. Telonium Susæ 24000. Vectigal mercium exterarum 18000.

Alia

Alia vectigalia, cum eo quod Villafrancæ ſolvitur, dicunt accedere ad 25000. Ordinarium antiquum cum eo quod Baliaggi accedit ad 70000. Taxa ordinaria Pedemontii, cum mutatione ſalis, ab alio montium latere, in vectigal ordinarium perpetuumque 263000. Confiſcationes bonorum, condemnationes, augmentum ſubſidiorum, compoſitiones delictorum. Cenſuales, qui vulgò Tagliabeli dicuntur, hi homines de ſuis bonis diſponere haud poſſunt, niſi pendant aliquam pecuniæ ſummam Duci pro ejus arbitrio, & tributum, quod pendunt Iudæi, & ex ſimilibus rebus percipitur 50000. Summa totalis eſt aureorum num. 500000. De expenſis nihil certi dici poteſt, tamen hoc ſcitur, in militiam impendi aureorum 10000. In aulam Ducis 60000. In Duciſſam 20000. In Triremes 22000. Duci Nemorſio, cognato Ducis, penduntur aureorum millia quatuordecim. In ſtipendia officiariorum, ab utroque Alpium latere, Senatum, Cameras Iudiciarias, aliaque impenduntur 90000. In Legatos, & res extraordinarias inſumuntur aureorum 16000. In donativa 12000. In viridarios, & eos, qui Duci ſunt à pedibus 10000. Dux impendit in res ei gratas 10000. Summa ha-

ma harum impenſarũ accedit ad 380000 aureorum millia.

Vt finem faciam, & ſplendor familiæ Sabaudicæ, quem jam habet, propius cognoſcatur, adſcribam verba Vincentii Guiniſii de Mauritio, Card. Sabaudiæ. Hic ipſe, inquit, quem coram humaniſſime agentem cernitis, florem regii ſanguinis in Europa attingit. Hujus ipſius pater Henric. Galliæ Regum unius filius, unius nepos, dem Luſitaniæ regis pronepos, regis conſobrinus. Mater vero neptis imperatoris, conſobrino Imperatore, eodemque Hiſpan. rege progenita, ac regis ſoror maximam filio nobilitatis gratiam, venerationemque communicant.

Iſaræ fluminis deſcriptio ex Maſſonio.

DIa, ſive locus *Dianæ* prope quam urbs illa ſita eſt, unitur cum Valentię Epiſcopatu. Hoc quoque ſciendum Viennam ab rupe Glaiana decem leucis abeſſe, inde Valentiam uſque duas tantum numerari. Eo loco Iſara Rhodanum ingreditur. De quibus fluviis Armoricus poëta libro quarto Philippidos ait:

Iſa-

Isaramque vado, Rhodanumque carentes.

Audivi à domino vallis Isaræ nobili viro id flumen è vico *Furnilio* parochiæ *Teignes* rupeque valida oriri apud Tarentasios, quorum urbs plusquam Episcopali dignitate illustris est: populos illos à *Centrone* vico hodie penè ignobili, & si nomen id suum hodie non retineret, plane obscuro. Inde fluit *Mellianum* Sabaudiæ oppidum in excelso monte positum, cujus radices subluit, atque accipit ad se occurentem *Airam*, cujus à Sidonio mentionem fieri certum est. Ejus epist. ad Heronium l. 1. Fluens Aira per vallem *Mauriennam*, quàm Mauri inhabitarunt, in qua etiam erant Brannonices, in vico cui *Branna* nomen est. Isque fluvius perpetuum murmur edens. Noctu enim diuq; aqua illa spirat, ut æquor de quo Virgilius ait;

Fretis spirantibus æquor.

Ita amnis ille modò in hanc, modò in diversam ripam trajiciendus est; unde molestiam tantam generat priusquam in Isaram labatur.

F.I N I S.

V. Cl.

IUSTI LIPSII

Ad

LAMBERTUM vander BURCHIUM

de opere Sabaudico Epiſtola.

REverende & nobilis domine, Legi ſerio & lubens ſcriptum tuum de ſtirpe Sabaudorum principum: quod etſi magni operis pars modo, & excerptum, tamen vel ex eo de tota facie & forma operis facile nobis judicare. Maneo itaque in ſententia, & rem te facturum publice utilem, ipſis principibus gratam arbitror, ſi in lucem hæc emittis. Sunt quidem liberius, id eſt, verius quędam ſcripta quam pro hoc noſtro ęvo. Sed ipſum bonos delectabit, & hiſtoriæ prima lex eſt, quam tu reddis in parte, etſi non inſcribis. Nec enim nuda genealogia eſt, ſed facta & dicta interdum eximia inſeris, quod ego probo: nec me ceperint ſola ſtemmata, & ſine alio fructu familiarum rami. Vale vir Reverende & nobilis, & fratrem tuum Adrianum V. Cl. amanter à me ſaluta. III Idus Iun.

Ex

EX

VINCENTII GUINISII

Oratione ad Sereniss. Principem Mauritium Card. Sabaudiæ.

INvehit primariam nominis amplitudinẽ antiquissimâ ductam à stirpe, hoc est ab Imperatoria Othonum familia per ipsos Saxoniæ proceres ortam, ac Cypri deinde non solum regibus, sed etiam regno locupletatam. Quantus vero thesaurus est nobilitatis, ac generis posse in censu gentili numerare prȩter Rom. Pontifices, etiam Imper. quinque Reges, Saxoniæ quidem octodecim, unum vero Cypri, ut omittam octo supra viginti duces, Sabaudæ stirpis prima germina, &c.

F I N I S.